

TÜRKİYE'DE SOL: 1960-1971

Yusuf KESKİNER
Yüksek Lisans Tezi
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Zelkif POLAT
Şubat, 2022
Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE'DE SOL: 1960-1971

Hazırlayan
Yusuf KESKİNER

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Zelkif POLAT

AFYONKARAHİSAR 2022

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**Türkiye’de Sol: 1960-1971**” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

10/02/2022

İmza

Yusuf KESKİNER

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ENSTİTÜ ONAYI

Öğrencinin	Adı- Soyadı	Yusuf KESKİNER
	Numarası	
	Anabilim Dalı	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı
	Programı	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
	Program Düzeyi	☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora ☐ Sanatta Yeterlik
Tezin Başlığı	Türkiye’de Sol: 1960-1971	
Tez Savunma Sınav Tarihi	10.02.2022	
Tez Savunma Sınav Saati	14:00	

Yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez, Afyon Kocatepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği’nin ilgili maddeleri uyarınca jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek oy birliği – oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Elbeyi PELİT
MÜDÜR

ÖZET

TÜRKİYE'DE SOL: 1960-1971

Yusuf KESKİNER

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

Şubat, 2022

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Zelkif POLAT

Bu çalışmanın konusu 1960-1971 arası dönemi kapsayacak şekilde Türk Sol'unun yasallaşma süreçlerini ve bu süreçte sol hareketlerin izledikleri farklı yolları incelemektir. Sol hareketlerden kasıt, Yön Hareketi, Türkiye İşçi Partisi, Milli Demokratik Devrim Hareketi ve 1971 devrimciliği diye bilinen Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu, Türkiye Halk Kurtuluş-Cephesi ve Türkiye Komünist Partisi/Marksist Leninist cephelerdir.

Türkiye'de sol hareketler cumhuriyet tarihinden 1960 yılına kadar yok denecek kadar azdır. İlk defa 1960 yılından sonra sol hareketler yasallaşma sürecine girerek yasal yollardan iktidara gelmeyi amaçlamışlardır. Fakat 1971 devrimciliği olarak bilinen cepheler yasal bir yol izlemeyi tercih etmediler. 1960'lı yıllarda gerek iç dinamikler olsun gerek dış dinamikler olsun Dünya ve Türk Sol'unda bir yükseliş söz konusudur. Özellikle Türkiye'de son Osmanlı Dönemi dâhil en radikal şekilde sol rüzgârın estiği dönemdir. Bu dönemde sol hareketler farklı yollar izleyerek bir türlü birleşememişlerdir. Bu hareketlerin farklı yollar izlemesi sol rüzgârın kısa bir süre esmesine neden olmuştur.

Bu çalışmanın ilk bölümünde sosyalizm ve sol kavramı üzerinde durularak tarihsel çerçeveleri çizilmiştir. Daha sonra Osmanlı döneminde sol hareketlerin üzerinde durulmuştur. Akabinde Türk solunun baş gösterdiği ve Türk tarihinde ilk defa ciddi görülecek düzeyde bir halk tabanına ulaşan parti ve cepheler ele alınarak söz konusu parti ve cephelerin izledikleri stratejiler ve yöntemler tespit edilmeye çalışılmıştır. Sonuç kısmında ise bu dönemin izledikleri stratejiler ve bu stratejilerin Türk Sol'una kazandırdıkları ve kaybettirdikleri olgularla beraber dönemim evrimsel ve devrimsel süreçlerin yanlış okunmasının yol açtığı sonuçlar üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sol/sosyalizm, Yön Hareketi, Türkiye İşçi Partisi

ABSTRACT

LEFT IN TURKEY: 1960-1971

Yusuf KESKİNER

AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF POLITICAL SCIENCES AND PUBLIC
ADMINISTRATION

February, 2022

Advisor: Assist. Prof. Dr. Zelkif POLAT

The purpose of that study is to carry out, the left of Turkish between 1960-1971 periods and ways they followed. That means; Turkey Labour Party National Revolution and 1971 Revolution known People's liberation army of Turkey, Turkey people's Liberation Movements Front, Turkish Communist Party are supporters of Lenninist front.

Left Movements in Turkey were minute amount from Republic history to 1960. First time, in 1960 they Tried the legal ways to take over the monagement, but the one which known 1971 Revolutionism didn't prefer legal ways. In 1960 both internal and external Dynamics world and Turkish left had great rise. Especially in the last period of Ottoman Empire, it was the most radical-Peak for them. In that period the left movements tried different ways and couldn't unite very well. Following different ways caused left movements to wind for a while.

In the first part of that study, the socialism and rest concept's frame is explained. latept movements in ottoman Empire mentioned. After wards the left movements in Turkish history which contacted with grass rooth and the parties and their strategies are nominated. It was the first time thatsuch kind of movements are seen in turkis history. In conclusion; the gein and lost of that movements to Turkish left, and it's historic & revolutional which misunderstood and rusults are explained. Also it is focused on its outcomes.

Keywords: left/socialismy way movement, Turkey labour party.

ÖN SÖZ

Türkiye’de sol düşüncenin önemine değinilerek bu açıdan gerçekleşen bütün olaylar ve kurulan partiler ile cephelerin sosyo-politik bir temelde yapısı incelenmiştir. Bu çalışmada Osmanlı son dönemi, cumhuriyet dönemi ve 1960-1971 arası dönemde sol faaliyetler araştırılmıştır. Ortaya konulan bulguların taraflar açısından faydalı olacağı düşünülmektedir.

Doğduğumuz günden bu yana bize her türlü desteği ve imkânı sağlayan, her isteğimizi yerine getiren, acı, keder ve yokluk demeden her koşulda bize emek harcayan, bu yaşa kadar gelmemizde büyük paya sahip olan AİLEME en kalbi duygularıyla teşekkürlerimi sunarım. Bu araştırma sürecinde ve gerek lisans hayatım boyunca, gerekse yüksek lisans eğitimi aldığım dönemlerde benden desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, her zaman yanımda olan, bilgi birikimi ve tecrübesiyle katkılarının faydasını yaşadığım çok değerli hocam; Dr. Öğr. Üyesi Zelkif POLAT’a saygılarımla teşekkür ederim. Bu çalışmaya katkılarından dolayı Dr. Öğr. Üyesi Kerim ÇINAR, Doç. Dr. Erhan ÖRSELLİ ve çalışma süresi boyunca her türlü desteğini esirgemeyen kıymetli dostum Harun DURMUŞ’a Teşekkürü bir borç bilirim.

Yusuf KESKİNER
2022, Afyonkarahisar

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
YEMİN METNİ.....	ii
ENSTİTÜ ONAYI.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
ÖN SÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE TARİHSEL ARKA PLAN

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	6
1.1. SOSYALİZM	7
1.2. MARKSİZM VE BİLİMSEL SOSYALİZM	11
1.3. SOSYALİZMDE SINIF KAVRAMI	13
2. TARİHSEL ARKA PLAN.....	14
2.1. SOSYALİZMİN DOĞUŞUNU HAZIRLAYAN ETKENLER.....	14
2.2. DEĞİŞEN SOSYALİZM	20
2.3. SOSYALİZM İLE MİLLİYETÇİLİK ARASINDAKİ İLİŞKİ	20
2.4. SOSYALİZM VE KAPİTALİZM ARASINDAKİ İLİŞKİ	22
2.5. SOSYALİZMLE İLE DEMOKRASİ ARASINDAKİ İLİŞKİ	24

İKİNCİ BÖLÜM

1960 ÖNCESİ TÜRKİYE'DE SOL HAREKETLER

1. TÜRKİYE'DE SOL'UN GELİŞİMİ	26
2. İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE SOL	28
2.1. OSMANLI SOSYALİST FIRKASI	29
2.2. SOSYAL DEMOKRAT FIRKASI	32
2.3. TÜRKİYE SOSYALİST FIRKASI	32
2.4. YEŞİL ORDU	36
3. KADRO HAREKETİ.....	38

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1960-1971 ARASI TÜRKİYE'DE SOL

1. YÖN DERGİSİ	42
1.1. YÖN BİLDİRİSİ	44
1.3. YÖN DERGİSİ VE KEMALİZM	47
1.4. YÖN VE ÇALIŞANLAR PARTİSİ	49
1.5. YÖN DERGİSİ VE SOSYALİST KÜLTÜR DERNEĞİ	50
2. TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ.....	52
2.1. MEHMET ALİ AYBAR'IN TİP BAŞKANLIĞINA GELMESİ	54
2.2. TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ'NİN TÜZÜĞÜ	56

2.3. TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİNİN PROGRAMI.....	58
2.4. 1965 SEÇİMLERİNDE TİP.....	66
2.5. TİP İÇİNDE AYRIŞMALAR VE PARTİNİN KAPATILMASI.....	68
3. MİLLİ DEMOKRATİK DEVRİM HAREKETİ.....	71
4. CHP'NİN TARİHİ ÇIKIŞI ORTANIN SOLU.....	75
5. DEVRİMCİ İŞÇİ SENDİKALARI KONFEDERASYONU(DİSK).....	77
6. 1970 -1971 ARASI DÖNEMDE SOL OLUŞUMLAR.....	79
6.1. TÜRKİYE HALK KURTULUŞ ORDUSU (THKO).....	80
6.2. TÜRKİYE HALK KURTULUŞ PARTİSİ-CEPHESİ(THKP-C).....	82
6.3. TÜRKİYE KOMÜNİST PARTİSİ/MARKSİST-LENİNİST(TKP/ML).....	85
7. DEVRİMCİ VE EVRİMCİ BOYUTLARIYLA TÜRKİYE SOLU ÜZERİNE BİR ANALİZ.....	89
8. TÜRKİYE SOL'UNDA 1968 KUŞAĞI.....	91
9. 1960-1971 ARASI DÖNEMDE SOL YAYIN ORGANLARI.....	95
9.1. ANT DERGİSİ.....	95
9.2. DÖNÜŞÜM GAZETESİ.....	96
9.3. EZİLENLER DERGİSİ.....	96
9.4. TÜRK SOLU DERGİSİ.....	97
9.5. AYDINLIK SOSYALİST DERGİSİ VE PROLETER DEVRİMCİ AYDINLIK DERGİSİ.....	97
SONUÇ.....	99
KAYNAKÇA.....	102
EKLER.....	108

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

- ABD** : Amerika Birleşik Devleti
CHP : Cumhuriyet Halk Partisi
DİP : Demokratik İşçi Partisi
DİSK : Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
FKF : Fikir Kulüpleri Federasyonu
HKP/ML : Hindistan Komünist Partisi/Marksist Leninist
MBK : Milli Birlik Partisi
MÖ : Milattan Önce
OSF : Osmanlı Sosyalist Fıkrası
PDA : Proleter Devrimci Aydınlik
SEBK : Sosyalist Enternasyonal Başkanlık Kurulu
SKD : Sosyalist Kültür Derneği
SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Birliği
SSİF : Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu
THK-C : Türkiye Halk Kurtuluş-Cephesi
THKO : Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu
TİİKP : Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi
TİKKO : Türkiye İşçi Köylü Kurtuluş Ordusu
TİP : Türkiye İşçi Partisi
TKP : Türkiye Komünist Parti
TKP/ML : Türkiye Komünist Partisi/Marksist Leninist
TMLGB : Türkiye Marksist Leninist Gençlik Birliği
TÜSTAV : Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı

GİRİŞ

Tarih üzerinden genel bir okuma yapıldığında savaş, eşitsizlik ve ekonomik değişim ve bunalımların aynı zamanda yönetsel krizler de ürettiği görülmektedir. Her kriz dönemi mevcut sistemin sorgulanmasının yanında yeni arayışları da beraberinde getirmiştir. Antik Atina'nın toplumsal, ekonomik ve siyasi krizleri bu konulara kafa yoran, kendilerince çözüm sunan Sokrates, Platon ve Aristoteles gibi düşünürleri ve sisteme dair çözüm önerilerini ortaya çıkarmıştır. 15 ve 16. yüzyılın Avrupa'sında da benzer bir kırılmayı görmek mümkündür. Luther, Calvin, Münzer ve Zwingli gibi isimler üzerinden Reformasyonun ortaya çıkışı değişimin dini alandaki yansımasıydı. More, Campenella ve Bacon gibi ütopya yazar ve eserlerinin de aynı tarihsel aralığa sıkışması değişimin edebi olduğu kadar da siyasi yansımasıydı. Klasik lonca örgütlenmesinden liberal modellere geçiş değişimin ekonomik yansımasıydı. Bütün bu dönemlerin bakiyesi olarak Feodal örgütlenmeden merkezi devlete geçiş ise değişimin siyasi yansımasıydı.

18. yüzyılın Avrupa'sında ise Aydınlanma Çağı ile başlayan düşünsel ve bilimsel dönüşüm, takip eden süreçte Sanayi ve Fransız Devrimleri gibi ekonomik ve siyasi sonuçlar doğuran değişimleri getirmiştir. Dolayısıyla toplumsal, ekonomik, dini ve siyasal alanlarda yüzyıllar içinde ortaya çıkan bu sonuçları sistematik ve doktriner boyutta ifade etme ihtiyacı ise 19. yüzyıl ideolojilerini ve bu ideolojilerin teorisyenlerini ortaya çıkarmıştır. Bu ideolojilerden sonraki dönemlere etki boyutuyla en önemlisi sosyalizm olmuştur.

Söz konusu ideolojilerin kitleleri örgütleyici gücü ve gelişen teknolojik imkânlar ise dünya savaşları örneklerinde olduğu gibi insanlığı tehdit eden yıkıcı savaşlar üretmiştir. Burada üzerinde durulması gereken husus en az beş asırdır bahsi geçen iktisadi, siyasi ve ideolojik dönüşümlerin belirleyicisi ve yönlendiricisinin hep aynı coğrafya yani Batı olmasıdır. Dolayısıyla dünyanın yakın geçmişine bu gözle baktığımızda farklı siyasi birimlerden oluşsa da insanlığın fasit bir daire içine hapsedildiği duygusu yaşatan bir manzara karşımıza çıkmaktadır.

Bu durum izafi olarak ideolojiler üzerinden bir çatışma üretiyor gibi görünse de 20. yüzyıl içinde çokça örneğini gördüğümüz gibi aynı ideolojiler üzerinden bir konsolidasyon ve kontrol mekanizması da oluşturuyordu. Nitekim bu çalışmanın da konusu olan 1960'lı yıllar ve sonrasındaki Türkiye'deki ideoloji temelli çatışma

ortamına bakıldığında ülkenin, terörize olduğu, süreçten bir fayda sağlayamadığı gibi döneme damgasını vuran askeri darbe ve müdahalelerle sarsıldığı görülmektedir.

Bu çalışmanın konusu olarak, Türkiye’de ideoloji temelli siyasi ve toplumsal kamplaşmanın başlangıcı olan 1960’lı yılların sol ideolojinin örgütlenme ve siyasal söylemi üzerinden incelenmesi olarak belirlenmesi yukarıda belirtilen belirsizlikleri netleştirme merakındandır.

Türkiye’de sol düşüncenin temeli 20. yüzyılın başlarında kendini göstererek Osmanlı Devleti’nin son dönemlerini de kapsayacak şekilde günümüze kadar devam etmiştir. Fakat 1690’lara kadar Türkiye’de sol hareketler ülkenin siyasi yapısı üzerinde tesir göstermemekle beraber siyasete yön verecek kadar bir kitle tabanına ulaşamadı. Osmanlı Devleti’nde yeterli zemin bulamayan sol hareketler Türkiye’de 1960-1971 yılları arası dönemde bu ortamı yakalamıştır. Söz konusu bu dönemde gerek sol partilerin kurulması gerek sol hareket ve sol cephelelerin ortaya çıkmasından ötürü sol hareketler belli bir toplumsal tabanı yaratmayı başarmıştır. Tüm bu oluşumlar bu dönemde sınıf mücadelesi ve demokrasi söylemi üzerinden zengin bir tartışma ortamı yaratmıştır.

1960’larda Avrupa başta olmak üzere tüm dünyada sol hareketler ciddi bir yükselişe geçmiştir. Türkiye’de ise 1961 yılında demokrasi açısından sol tarihinde büyük bir gelişme kaydedilerek Türkiye İşçi Partisi kuruldu. İlk etapta 12 sendikacı tarafından kurulan Türkiye İşçi partisi, başlarda sendikal bir hareket olsa da sonradan tam anlamı ile sosyalist bir harekete dönüştü. Mehmet Ali Aybar’ın Türkiye İşçi Partisi’nin başkanlığına gelmesiyle beraber söz konusu parti kısa zamanda ciddi bir örgütlenme yaparak Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde sol hareketi temsil edecek 15 milletvekili sayısına ulaştı. Bu gelişme Türkiye solu açısından büyük bir başarıdır. Bunun dışında 1962’de yayına başlayan Yön Dergisi de sol hareketler için bir ilham kaynağı oluşturmuştur. Özellikle aydın çevrelerin söz konusu derginin etrafında toplanmaları ve sol düşünce üzerinde yazmaları Sol’un belli bir kitle kazanmasını sağlamıştır. Aydınlar dergisi olarak bilinen Yön Dergisi bu dönemde aktif bir siyaset içinde solun siyasal eğilimine yön vermiştir. TİP ve Yön Dergisi ile beraber siyasete damgasını vuran bir diğer oluşum da Milli Demokratik Devrim Hareketi’dir. Mihri Belli’nin başını çektiği bu hareket her ne kadar da TİP’in içinden ortaya çıktığı düşünülse de temelde Türkiye Komünist Partisi kadrosuna dayanmaktadır. Bu dönemde

MDD hareketi kendini TİP çizgisinden çok Yön Hareketi çizgisine daha yakın bulmuştur.

1960-1971 arası dönemde sadece parti ve cephe gibi oluşumlar dışında çeşitli toplumsal olaylar da sol hareketlerine katkı sağlamıştır. Tüm dünyada etkisini gösteren öğrenci olayları Türkiye’de de çok geçmeden etkili olmuştur. Özellikle dünyada gelişen bazı olaylar, öğrenci protestolarının artmasında etkili olmuştur. Prag Baharı, Çin Devrimi ve Vietnam ile Amerika arasında çıkan savaş dünya çapında büyük etkiler yaratmıştır. Dünyada ve Türkiye’de sol hareketlerin artmasına neden olan söz konusu olaylar, aynı zamanda sol hareketlere meşru bir zemin hazırlamıştır. Öğrenci olaylarının dünyada ve Türkiye’de bu denli yankı bulmasının diğer nedenlerinden biri de sol düşüncenin teorik kısmıdır. İlk defa bu dönemde Marks’ın öğretileri, basılıp çoğaltılarak kitlelerin okuması sağlanmıştır. Bilgiye aç bir gençliğin sosyalizm ideolojisini tanımaya fırsat bulması bu dönemde sol hareketlerin örgütlenerek kitleleşmesini sağlamıştır. Büyük bir ses getiren öğrenci olayları, tarihe adını 1968’ler Kuşağı olarak geçirmeyi başarmıştır.

1960’ların sonlarına doğru gelindiğinde ise Sol Hareketler tamamen farklı bir boyuta geçmiştir. TİP ve MDD içinde gerçekleşen bölünmeler beraberinde daha radikal bir Sol’u doğurmuştur. İdeolojik olarak bölünme yaşayan bu oluşumların içinde demokratik yollarla iktidarı ele geçirme düşüncelerinin tam zıttı olan silahlı mücadele yolunu tercih eden gruplar çıkmıştır. Söz konusu gruplar radikal sol düşüncelerini çok geçmeden uygulamaya koyarak çeşitli silahlı eylem girişiminde bulunmuşlardır.

İlk başlarda sendikal örgütlenmeler ile kendine bir kanal açan Türk Sol’u, kurulan partiler, gelişen sol hareketler, oluşan cephe ve öğrenci gençlik hareketleri ile beraber söz konusu dönemde toplumsal bir kitle elde ederek Sol’un meşru bir zemin kazanmasını sağlamış olsalar bile bu çizgiyi sonuna kadar götüremediler. 1971’lerin sonuna doğru Türkiye’deki sol hareketler sekteye uğramıştır. Örgütsel birliğini koruyamamakla beraber büyük bir etki kaybı da yaşamıştır.

Bu çalışmanın amacı, 1960-1971 arası dönemde Türkiye’de Sol düşüncenin oluşum tezlerini incelemek, ortaya çıkan farklılıkların nedenleri ve sonuçlarını ortaya koymaya çalışmaktır. Osmanlı Devleti’nin son dönemi ve Türkiye tarihi düşünüldüğünde ilk defa 1960-1971 yılları arası dönemde toplumsal açıdan destek gören ve belirli bir kitleye sahip olmakla beraber söz konusu kitlenin mecliste

vekilliğini yapan Türk Sol'u Hareketi, uzun süre söz konusu dönemdeki canlılığını koruyamamıştır. Sol hareketlerin kendi içindeki bölünmeleri de Türkiye'de Sol'un etkisinin azalmasına yol açmıştır. 12 Mart 1971 Muhtırasının gerçekleşmesiyle Türkiye'de Sol büyük bir kırılma yaşamıştır. Bu kırılmadan sonra Türk solu bir daha kendini toparlayamamış ve 1960-1971 arası dönemdeki gibi bir canlılık yaratamamıştır. 12 Eylül 1980 Darbesi'ne kadar canlılığı yakalamaya çalışan sol söz konusu darbeden sonra yok denilecek derece de etkisini kaybetmiştir.

Üç bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde; sosyalizm kavramı çerçevesinde sol literatüre ait kavramlar ele alınarak bir kavramsal çerçeve ve solun gelişim süreci üzerine tarihsel bir arka plan oluşturulmaya çalışılmıştır. Yine bu bölümde sosyalizmin gelişim süreci ve farklı yorumları ele alınıp bölüm sonlandırılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise Osmanlı Devleti'nin son döneminden başlanarak Türkiye'de solun gelişimi hakkında genel bir çerçeve çizilmiştir. Konu ele alınırken Osmanlı Devleti'nin sosyo-ekonomik yapısı ve çok uluslu karakterinin milliyetçi etkilere açıklığı değerlendirilerek, sosyalizme neden mesafeli kaldığı yorumlanmaya çalışılmıştır. Osmanlı döneminden önemli sol siyasi hareketler kısaca ele alınmış, Tek parti döneminde ise Kadro Hareketi üzerinde durulmuştur.

Üçüncü Bölümde ise 1960-1971 arası dönemde solun yasallaşma süreci ve bu süreç içinde yer alan oluşumlar incelenmiştir. Bu dönemde sol hareketlerin yükseliş geçmesi, belirli bir halk tabanına ulaşması ve sol hareketlerin silahlı mücadeleye rağmen bir kitleye sahip olması tüm bunların varlığı merakı bu dönemdeki sol hareketlerin incelenmesini amaçlamıştır. Bu süreç içinde yer alan oluşumların başında Yön Devrim Hareketi gelmektedir. Yön Dergisi merkezli başlayan bu hareket Doğan Avcıoğlu önderliğinde aydınlar hareketidir. Sosyalist düzen isteyen bu hareket, Türkiye'nin toplum yapısının sınıflardan oluşmasını kabul etmekte fakat işçi sınıfının önderliğinde yürütülecek bir mücadele ile değil asker- sivil aydınlardan oluşan 'Ara Tabakalar' tarafından yürütülecek bir mücadeleyi savunmuşlardır. Bir diğer oluşum da Türkiye İşçi Partisi'dir. Diğer oluşumlardan farklı olarak Türkiye İşçi Partisi iktidarın demokratik yollarla elde edileceğini yani parlamentarizm düşüncesini savunmaktaydı. Bu sebeple 1960'ların Türkiye'sinde sol oluşumlar yönüyle önemli yer tutan Türkiye İşçi Partisi ve Yön Devrim Hareketi üzerinde daha detaylı durulmuştur. Bölümün devamında Milli Demokratik Devrim Hareketi, Türk solunun iktidara geliş stratejileri

açısında evrimci ve devrimci olarak ayrışması, devrimci kanattan ayrışanların radikalleşip silahlı örgütlere dönüşmesi, 1968 Kuşağı ile Türk solu arasındaki ilişki ve incelenen dönemde solun önemli bazı yayın organları ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE TARİHSELARKA PLAN

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

İdeoloji kavramı 19. Yüzyıldan beri siyasal düşünce ve sistemleri tanımlamak için kullanılan bir kavramdır. İdeolojiler ise en genel anlamda sağ ve sol yelpaze üzerinde sınıflandırılmıştır. Dolayısıyla ideoloji kavramı baskın ayrıştırıcı özelliğini siyasi alanda kazanmış olsa da siyaset dışında hayatın pek çok boyutunu da kapsamaktadır. İdeolojiler genel anlamda sağ-sol şeklinde ayrılmaktadır. Bu ayrım belirli istisnalar bulunsa da birçok ideolojik yaklaşımı sağ ve sol şeklinde iki grup haline getirmektedir. Bu ayrışmanın başlangıcı ile bizatihi ideoloji kavramının ortaya çıkışı eşzamanlı gerçekleşmiştir (Kaplanhan, 2020: 197-198). Diğer yandan “sağ” ve “sol” kavramları ideolojik düşünceyi ifade etmenin yanında: Çözümü politik eyleme bağlı olan pek çok soruna karşı hazırlanmış programlar, fikirler, çıkarlar ve topluma verilecek yön hakkındaki değerlendirmelerle ilgili karşıtlıkları gösterirler (Bobbio, 1999: 49). Daha genel bir ifadeyle; *Sağ-sol siyasi spektrumu politikacıların, partilerin ve hareketlerin içinde buldukları ideolojik konumları özetleyen politik fikirleri ve inançları tanımlamanın kısa bir yoludur* (Heywood, 2014: 324).

"Sol" ve "sağ" sözcükleri, Fransız Devrimi'nin radikal demokratik ortamından türetildi. Fransız Kurucu Meclisi 1789-1791 arasında kralın, veto hakkı da dahil olmak üzere haklarını koruyup korumaması konusunda bölündüğünde, radikaller başkanın koltuğundan bakıldığına salonun sol tarafında, sağdaki muhafazakarların karşısında kalacak biçimde yerleşmişlerdi. Bu düzenleme sonrasında, "Sol" kralın veto hakkının kaldırılmasını, atanmış değil seçilmiş yargıyı, güçler ayrılığı yerine yasamanın üstünlüğünü ve güçlü bir yürütmeyi, hepsinden önemlisi "tek adam tek oy" ilkesine uygun demokratik oy hakkını savunan, güçlü bir demokratik duruşla tanımlanır oldu. 1793-94'te, Jakoben diktatörlüğün radikalliğinin doruğa ulaştığı dönemde, profesyonel ordu yerine halk milislerini savunmak, ruhban sınıfı karşıtlığı ve artan oranlı vergilendirme gibi özellikler de bu tanıma eklendi. Yalnızca bu siyasi cephe Fransız Devrimi'nin ömrünü aşır on dokuzuncu yüzyılın büyük kısmında da geçerliliğini korumakla kalmadı, aynı zamanda oturma düzeni de aynı kaldı. "Sol" ve "sağ" terimleri Avrupa'da genel olarak kullanılmaya devam etti.

Fransız Devrimi'nin büyük retorik üçlüsü -Eşitlik, Özgürlük, Kardeşlik- de aynı kökenden geliyordu. "Eşitlik" solun felsefesinin özünde yer alırken, "kardeşlik", cinsiyetle ilgili yan anlamların dışında, birçok sol kanat hareket için yaşamsal öneme sahip sosyal dayanışma ülküsü anlamına geliyordu. Halkın iktidarını isterken sol, sosyoekonomik düzeyde egemen sınıfın iktidarını ya da çürümüş bir yönetim sistemini, eski rejimi yıkmaya çalışıyordu. Halkın egemenliğinin yalnızca engelleyici ve baskıcı politik sistemler tarafından değil, aynı zamanda eşitsiz sosyal yapılar yüzünden de engellendiği düşünülüyordu" (Eley, 2008: 57-58).

Dolayısıyla “sağ” ve “sol” kavramları kökenini, 1789’da farklı grupların oluşturduğu Fransız Meclisinin (Tierstat) ilk toplantısındaki oturuş düzeninden alır. Meclis başkanına göre meclisin sağ ile sol tarafında oturan milletvekili gruplarını ifade etmekteydi. Bu ikisinin arasında oturan "tarafsız" milletvekillerinden oluşan grup ise, genellikle Plaine (Ova) ya da Marais (Bataklık) sözcükleriyle adlandırılıyordu (Ağaoğulları, 2010: 215).

Yaklaşık iki yüz yıldan beri yani Sanayi Devrimi sonrası belirginleşen kapitalist sistemin oluşturduğu iktisadî örgütlenme üzerine gerçekleştirilen tartışmalar birbirine rakip iki iktisadî sistem olan kapitalizm ve sosyalizm arasında mevcut çatışma etrafında dönmüştür. Bu bağlamda politik görüşleri boyutuyla kişilerin iktisadî örgütlenme içindeki konumu siyasî spektrumun kendisini oluşturdu. Sol kanat görüşlerin sosyalizmi savunduğu, sağ kanat görüşlerin ise kapitalizme sempati duyduğu düşünüldü. Birbirine rakip sistemlerin, temelde birbirine oldukça muhalif görünmeleri gerçeği bu dikotomiye sağlaştırdı (Heywood, 2014: 238). Dolayısıyla yekpare bir sol düşünceden değil, sol yelpaze içinde sistemleşen düşüncelerden bahsetmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Bu sebeple çalışmanın birinci bölümünde sol düşünce içinde gelişen bazı kavramları tarihsel bir arka plan çerçevesinde açıklamak faydalı görülmüştür.

1.1. SOSYALİZM

Sosyalizm kavramını açıklamadan önce ‘Sol’ kelimesinin ne anlama geldiğini ve ne zaman ortaya çıktığına değinmek gerekir. İlk olarak 1. Fransız Cumhuriyeti döneminde kralın sağ tarafından oturanlar ve sol tarafından oturanlar şeklinde olarak Fransa oturma düzeninden ortaya çıkmıştır. Fransa devriminden önce de sonra da bu düzen devam etmiştir. Kralın sağında oturanlar kralın destekçileri ve mevcut düzenin değişmesine karşı olan kesimdir. Kralın sol tarafında oturanlar ise yeniliklere açık ve kralın yönetimine karşı olan kesimdir. İlk başlarda sağcı olan bir süre sonra solcu olabiliyor. Süreç içinde değişiklik gösteren bu durum her ülkede olduğu gibi Türkiye’de de farklı olarak algılanmıştır (Kayacan, 2010: 292).Siyasi olarak kendini sağ ve ya solda görme eğilimi bakımından Türkiye’de sol denilince anlaşılın kavram sosyalizmdir. Sağ denilince anlaşılın kavram ise muhafazakârlıktır. Bu ayrıma değindikten sonra sosyalizmden bahsedebiliriz.

Sosyalizm, köken olarak birden fazla anlama gelmektedir. Bu anlamlar: Fransızca dostluk ve yoldaşlık, Latince “sociare”den paylaşmak ve birleşmek

anlamlarından türemiştir. Bunların yanı sıra toplum, toplumu gözeten, toplumcu anlamına da gelmektedir (Heywood, 2011: 116-117). Sosyalizm, toprak ve sermayeye dayalı bütün üretim araçlarının kolektif mülkiyeti marifetiyle sınıfsız bir toplum tasavvuruna dayalı bir doktrindir. Yekpare bir sosyalist doktrinden bahsetmek pek mümkün değildir. Nitekim sosyalizmin ardıl türevlerinin ekserisi Marksizm'in farklı yorumlarından, az bir kısmı da daha özgün ilkelerden oluşmuştur. Bu sebeptendir ki evrimci ve devrimci olarak farklı sosyalizmlerden bahsedebilmekteyiz ki bunlardan ikincisi komünizmle birleşmektedir (Ülken, 1969: 263-264). Bir başka tanıma göre sosyalizm, bireycilik yerine toplumculuğu, özel girişimcilik ve mülkiyet yerine kamu ya da devlet mülkiyetini savunan ideoloji ve siyasal hareketlere verilen addır. Marksist-Leninist ideoloji ekseninde sosyalizm, komünist toplum evresine ulaşmak için proletarya diktatörlüğü olarak adlandırılan geçiş evresindeki toplumsal sistemleri niteler (Sönmezoğlu, bt: 162-163). Sosyalizmin esasına bakıldığında, daha çok üretim araçlarının demokratik bir şekilde halk için kontrol altında tutulması altı çizilen noktadır (Gürbüz, 1964:8-16). Bu durum ise sosyalist ideolojiyi iktisadi boyutuyla diğer ideolojilerden oldukça farklılaştırmaktadır.

Sosyalizm ile iç içe geçmiş bir diğer kavram da komünizmdir. Komünizm, sosyalizmin evrimi sonucu ulaşılmaya hedeflenen özel mülkiyetin, toplumsal sınıfların ve devletin ortadan kalktığı toplumsal örgütlenme şeklinde tarif edilse de, kavrama güncel anlamını kazandıran Karl Marx ve Friedrich Engels'in de kavramı yeterince tanımlamadıklarını görmekteyiz. Bahsi geçen ideologlar kavramı sosyalizmin son aşaması olarak niteleyip, "*herkesten yeteneğine göre alınıp, herkese ihtiyacına göre verilmesi*" ilkesi üzerinden sömürünün son bulduğu, sınıfsız ve devletsiz bir toplumsal örgütlenme şeklinde açıklamakla yetinmişlerdir (Sönmezoğlu, bt: 99). Dolayısıyla sosyalizmle komünizmi –sosyalizmin daha çok Avrupa ülkelerinde siyasal sisteme entegre olmuş biçimleri hariç- birbirinden bağımsız ele almak çok da mümkün görünmemektedir. Nitekim Marksistler *komünizm* ile *bilimsel sosyalizmi* eşanlamlı görmüşlerdir. İki kavram arasındaki farka dikkat çekmek isteyenler ise sosyalizmi evrimci, komünizmi ise devrimci karakteriyle nitelemişlerdir (Ülken, 1969: 177).

Sosyalizmin tarihsel sürecine baktığımızda; her ne kadar terim olarak sosyalizmden bahsedilmemiş olsa bile, sosyalizmin ruhunu taşıyan düşünceler ve bazı öğretiler çok eskiye dayanmaktadır. Eski çağlardan beri bu tür düşüncelere

rastlanmaktadır. İlk Çağ'da varlığını sürdüren “Essenler”¹ toplumcu düşünceyi desteklemektedir. Yaşam biçimlerine bakıldığında hiçbir bireyin kendisine ait özel evi olmadan temel ihtiyaç gereçleri ortak şekilde bir arada yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Emek güçleri ile kazandıkları bir araya konular, herkese eşit bir şekilde paylaştırılırdı. Antik Çağ'ın bazı düşünürleri de sosyalizm düşüncesini destekler nitelikte savunmalarda bulunmuşlardır. Bunların içinde yer alan Elealı Zenon, tüm malların ortak olması gerektiğini ve tüm insanların kardeş olduğunu dile getirmiştir. Sosyalizmin düşünce yapısı İlk Çağ'da din adamları tarafından da dile getirilmiştir. İlk Çağ'ın sonlarına doğru “Kilise Babaları”²olarak bilinen din adamları bu doğrultuda birden fazla zorunluluk getirmişlerdir (Beer, 1965: 9-30).

Orta Çağ'da ise toplumun ekonomik durumundan çok dini olgular ve kilise baskındı. Bu dönemde ekonomi ikinci planda kalmıştır. Siyaset felsefesi disiplini literatürüne “iman siyaseti” nitelmesiyle girmiş olan Orta Çağ'ın Katoliklik üzerinden Papalık ve Kilise merkezli ortaya çıkan bu kuşatıcı yapısı çağın sonlarından itibaren ciddi eleştirilere konu olmuştur. Bu eleştiri sürecinin ortak amacı, sosyal adaleti sağlayarak dini sömürünün önüne geçmek ve kilise baskısını ortadan kaldırmaktır. 16. yüzyıldan itibaren söz konusu eleştirileri ve sorunların ütöpik çözümlerini edebi eserlerde görmekteyiz. Sosyalizmin en temel düşüncesi olan ortak mülkiyeti savunan en önemli kişilerden biride Thomas More'dir. Mülkiyetin mutlak olmasını yanlış bulmuştur. Mutlak mülkiyetin hiçbir zaman eşitlik getirmeyeceğini dile getirerek, mülkiyetin ortaklığından bahsetmiştir. Bu dönemde sosyalizmin en belirgin özelliklerini “ütopya” adlı eserinde dile getirmiştir. Tüm insanların eşit şekilde üretimden yararlanmaları gerektiğini, zengin olan bölgelerin ihtiyaçlarından fazla olan malları, eksik bölgelere karşılıksız bir şekilde dağıtarak eşitsizliğin önüne geçilebileceğini dile getirmiştir (More, 1997: 56-89).

Sadece mülkiyet değil, itibar, eğlence, eğitim gibi toplumu ilgilendiren her olguya, tüm toplumun ortak olduğu düşüncesini savunan Campanella “Güneş Ülkesi” eseri ile sosyalizm düşüncesini daha belirgin bir şekilde dile getirmiştir. Her kurumun ve mülkiyetin ortak olduğu, özel mülkiyetin olmadığı bir toplum ve bu ortak olan kurum ve mülkiyetin adaletli yöneticiler tarafından yürütülmesi, o dönemlerde de

---

¹Essenler: ilk Çağ'da Filistin bölgesinde yaşayan Yahudi toplumlara verilen addır (Beer, 1965: 10).

² Kilise babaları adı ile anılan din adamları kişiye özel bir şey olmayacak, tanırının verdiği nimetleri yeterli oranda kullanılması ve fazlasının kullanılmamasını ve kullanımın ortak olmasını istemişlerdir. En önemli açıklamalarından biride gerekli olduğu kadarından fazlasına sahip bireyler fazlasını başkasına devretmek zorunda bırakılmasıdır. Bu düşünce sosyalizmin yaşanmasını tam anlamı ile desteklemiştir (Beer, 1965: 10-27).

kavramsal ismi olmamasına rağmen sosyalizm düşüncesinin varlığını hissettirmesinin en büyük örneklerindendir (Aktan, 2018:198).

Tüm bu düşüncelerin en ince ayrıntısına kadar kavramlaştırılması ise çok daha sonra mümkün olacaktır. Sosyalizm kavramının ilk olarak 1827 yılında Britanya’da kullanıma girdiği (Huberman, 2019: 57) ifade edilse de kavramın literatüre giriş zamanı ile ilgili bir belirsizlikten bahsedebiliriz.

“1766’da keşif Ferdinand Facchinei socialismo sözcüğünden başlangıçta özgür ve eşit insanlardan oluşan, karşılıklı anlaşmaya dayalı bir toplum öğretisi anladığını söyler. Sözcük yirmi yıl sonra başka bir İtalyan yazar, Appiano Buonafede tarafından kullanılmıştır. 1803’te ise Vicenze’li bir din adamının, Giacomo Giuliani’nin kaleminde rastlanır bu sözcüğe; Giuliani XVIII. yüzyılın bireyci teorilerini çürütmeye çalışmıştır. Bununla birlikte sözcüğün modern anlamda kullanılması Fransa’da ve İngiltere’de aşağı yukarı aynı zamanda 1830-1840 arasında doğmuştur”(Thomas, 2003: 815).

Sosyalizm, yekpare bir anlam taşımayıp, farklı şekillerde yorumlanan bir kavram olmuştur. Bunlardan birincisi, ortaklaşa ve planlanma ile iç içe girmiş bir ekonomik model olarak görülmektedir. Bu yönü ile kapitalizme karşı bir alternatif olarak görülmektedir. Ekonomik açıdan ele aldığımızda sosyalizm, kapitalizmin sermaye sahiplerinin zenginliklerine zenginlik katmaları ve bunu çalışmak zorunda olan işçi sınıfının üzerinden elde etmesini bertaraf edecek bir sistemi niteler. Kapitalist ekonomilerde piyasanın serbest olmasından dolayı sermayeyi elinde tutan kişiler istedikleri gibi hareket etmekte, emek güçlerini ucuza alabilmektedirler. Bu durum, ucuz emek gücünün sömürülmesi sebebiyle işçi sınıfının kendi emeğinin tadına varamamasını ve yaşam koşullarını iyileştirememesini doğurmuştur. Sosyalizm bu noktada ekonomik bir iyileşme sunmaktadır. Sosyalizmin ekonomik model olarak görülmesinden dolayı kapitalist ekonomiye karşı gösterdiği direnç şu şekildedir: Kapitalist ekonomideki özel mülkiyetin kamu mülkiyetine geçişini sağlaması kökten bir çözüm yaratmasa dahi, kapitalizmin acımasızlığına çözüm bulacaktır. Kapitalizmin sömürsünü engelleyip, toplumun sefaletini ve işçinin emeğini iyileştirecektir (Huberman, 2019: 57-58). Bir diğer direnç durumu ise işçi sınıfına bağlı olarak bu sınıfın devrimci hareketinin bir aracı olarak görülmesidir. Böylece ekonomik ve sosyal yaşamları iyileştirilecek olan işçi sınıfının güç elde etmesi sağlanacaktır. Bu şekilde düşünüldüğünde sosyalizm, işçi sınıfının menfaatlerini savunan bir araç olarak görülmektedir (Heywood, 2011: 120-124).

1.2. MARKSİZM VE BİLİMSEL SOSYALİZM

Karl Marks ve iş arkadaşı Engels, düşüncelerini bir bütün olarak ve anlamlı kılmak için *bilimsel sosyalizm* terimini kullanmışlardır. Bilimsel sosyalizm sözcüğünü ilk olarak Engels kullanmıştır. Engels, sosyalizmin bir bilim olmasını Marks'ın çözümlmelerine borçlu olduğunu dile getirmiştir (Aybar, 2002: 82-83). Böylelikle sosyalizm bir bilim olarak görülmüştür. “*Marks; esas itibari ile kapitalizmin ahlaki eleştirisini yapmaktan ziyade sosyal ve tarihsel gelişiminin doğasını açıklamak ile ilgilendiğinden sosyalizmin yeni bir çeşidini geliştirmiş olduğuna inandı.*” (Heywood, 2011: 136). Sosyalizmin bilimselliğini, Marks ve Engelsin birlikte yazdığı Komünist Manifesto eserinde ortaya koymuşlardır.

Marks ve Engels Komünist Manifesto eserinde “*şimdiye kadarki toplumların tarihi, sınıfların mücadelesi tarihidir.*” Söylemini kullanmışlardır. Bunu özgür insan ve köle, kalfa-çıracak kısacası, ezilen ve ezenler şeklinde dile getirerek tarih boyunca bu kesimlerin birbirlerine karşı savaş verdiklerini ifade etmişlerdir. Ezen sınıfı oluşturan kesimler, ezilenleri, cinsiyeti ve yaşı fark etmeksizin kendi refahları için kullanmıştır. Bu durum, ezilenlerin başkaldırıp devrimsel tepki ile düzeni tersine çevireceği fikrini doğurmuştur (Marks ve Engels, 2008: 35-46). Dolayısıyla Marksizm, kapitalizmin neden sona ermeye mahkûm olduğunu ve yerini neden sosyalizmin alacağını anlatan tarihi ve felsefî bir düşünce sistemi olarak ortaya çıkmış ve bir nevi kendini de doğuran kapitalizmi, kendi düşmanını içinde barındırdığı söylemiyle ölüme mahkûm etmiştir.

Marksizm'in üzerinde durduğu en önemli konular nesnellik ve yabancılaşmadır. Nesnellikten kasıt: İnsanoğlu nesnel, duygu durumu olarak acı çeken belirli sınırları olan ve bu sınırlar dâhilinde bağımlı bir varlıktır. Bu konuda düşüncelerinde nesnel olduğunu ve insanoğlundan bağımsız olduğunu söyleyerek Hegel'in ‘Akıl ve Gerçek’ tezine karşıt bir sav geliştirmiştir. Hegel'in düşüncesine karşıt olarak nesnelliğin insanoğlu düşüncesinde görülüp görülmeyeceği teorik bir sorun olarak değil “*pratik*”³ bir sorun olarak ele alınmıştır. Bu nesnelliği açlık olarak devam ettirmektedir. İnsanoğlunun açlık meselesi doğal bir gereksinimdir. İnsanoğlunun bu gereksinimini gidermesi, ancak kendinden başka bir nesnenin varlığına bağlıdır. Başka bir varlık için nesne olmayan varlık, özünde kendisi içinde nesne değildir. Tüm nesnelere birbirilerine

---

³Karl Marks pratik derken kast ettiği şey; insan duygun(hissiyat) ve insan etkinliği olarak açıklıyor. İnsanoğlunun doğa ile ve birbiri ile olan ilişkileri, hayatta kalmak için tüm çabaları, pratik düşünceleri onaylayan veya onaylamayan mihenk işi görecektir (Erdost, 1998: 20-29).

bağımlıdır ve hayatta kalmaları için birbirlerinden faydalanırlar. Bu faydalanma, bir zorunluluk halidir. Böylelikle insanlar kendi aralarından bir ilişki kurmaya başlar. Bu ilişki de üretim ilişkisidir.

Marksizm'in vurgu yaptığı ikinci önemli kavram yabancılaşmadır. Yabancılaşma, işçi sınıfının kendi emeği ile ürettiği ürünlere yabancılaşmasını anlatıyor. Kapitalist bir toplumda işçi sınıfı, kendi emeğini işverenini zengin etmek için harcar. Böylece kendi emeği ile üretimini yaptığı tüm maddelere yabancı kalır. Kendi ürettiği maddenin bilincinde bile olmaz. Buna bir örnek verecek olursak, kakao üreticilerinin çikolatanın tadını bilmemeleri gibi. Kendi tüketim faaliyetlerini hiçbir zaman gerçekleştiremez durumundadırlar (Uluç, 2020: 27-30). İşçi sınıfının ürettiği mallarla ilişkisi boyutuyla yabancılaşmayı Marks şu şekilde ifade eder:

“İşçi yaşamını nesneye koyar. Ama o zaman yaşamı artık kendisinin değil, nesnenindir. Demek ki bu etkinlik ne kadar büyükse, işçi o kadar nesnesizdir. O, emeğinin ürünü olan şey değildir. Öyleyse bu ürün ne kadar büyükse, işçi o kadar az kendisidir. İşçinin kendi ürünü içinde yabancılaşması, yalnızca emeğinin bir nesne, dışsal bir varoluş durumuna geldiği anlamına değil, emeğinin kendi dışında, ondan bağımsız ona yabancı ve onun karşısında özerk bir erk durumuna gelen bir varlık olarak var olduğu ve nesneye geçirdiği yaşamın, hasım ve yabancı bir yaşam olarak ona karşı çıktığı anlamına gelir” (Marks'tan akt. Uluç, 2020:35).

Bir işçinin kendi emeğine ve kendi ürettiği bir maddeye yabancılaşması ve tüm bunların söz konusu işçinin zamanla kendisine yabancılaşmasına yol açması, işverenlerin bitmez tükenmez kar amaçlarının ve daha fazla para kazanılmasının kaçınılmaz sonucudur. Yabancılaşmanın en büyük nedenlerinden biride iş bölümüdür. İş bölümü öncelikle aile içine indirgenmiştir. Aile içinde bireylerin emekleri her bakımdan eşitsiz bir şekilde bölünmektedir. Hem toplumu oluşturan her ailede oluşan iş bölümü hem de aileler arasında oluşan iş bölümü, ayrıcalıklı aileler ve aileler içinde de ayrıcalıklı bireyler arasında çıkar ilişkisi doğrultusunda karşıtlık yaratmaktadır. Bu karşıtlık, daha ileri giderek kırsal kesimi kentten ayırmıştır. Öyle ki iş bölümü, kamusal çıkarların korunması için devleti oluşturarak yönetenler ile yönetilenler şeklinde iki ayrı sınıf oluşturacaktır. Bireydeki iş bölümünün en önemli sonuçları, el ve kafa emeğinin birbirlerinden ayrılmasıdır. Bu ayırım bilinci daha üst bir noktaya taşımıştır. Fakat bilinç denilen olgu bağımsız olmaktan ziyade sermaye sahiplerinin çıkarlarına daha çok hizmet etmektedir. Yabancılaşmanın ortadan kaldırılmasının koşulu ise sermaye sahiplerinin azınlıkta tutularak, emek sahiplerinin ise çoğunlukta olmasını sağlayarak azınlığa karşı hazır bir ordu haline getirilmesidir. Bu karşıtlık ancak evrensel boyutta

olunca sermaye sahiplerinin hükümlerleri son bulur ve böylelikle yabancılaşma ortadan kalkar (Aybar, 2002: 42-45).

İş bölümü ve özel mülkiyet sonucu doğan sınıfın nasıl kazanacağını Marks şu şekilde açıklamıştır:

“üretici güçlerin gelişiminde öyle bir an gelir ki, gereken üretim güçleri ve ticaret araçları, mevcut koşullarda, üretici güç olmaktan çıkıp yıkıcı güç haline gelir; öylesine ki, sonuç olarak toplumun tüm yükünü taşıyan, ama nimetlerinden yararlanamayan ve toplumdaki dışlanarak öteki sınıfların tümü karşısında en açık biçimde muhalefete itilen sınıf, toplumda çoğunluğu oluşturan ve köklü bir devrimi zorunlu olduğu bilincinin, komünist bilincin kaynaklandığı bir sınıf doğar.” (Aybar, 2002: 51)

Marksizm, tüm işçi sınıfının kazanımlarının bilinçlenmek ile olacağını söyler. Bu bilinç ise komünist bilinçtir. İşçi sınıfının bilinçlenmesi kendi yaşam koşullarından kaynaklı olacaktır. Bu bilinç kapitalizmin içinden büyüyerek sonuçta devrime yol açacaktır. Aynı zamanda tarihin kaçınılmaz bir sonucu olarak devrim gerçekleşecektir. Marks bu durumu şu sözlerle açıklıyor: “*Bir ulus başka bir ulusun tarihinden ders alabilir ve almalıdır. Bir toplum hareketini belirleyen doğa yasasının izni bulgulayınca, bu yapının amacı, çağdaş toplum hareketinin ekonomik yasasını açıklamaktadır. Doğal gelişiminin evrenlerini ne bir sıçrayışta aşabilir, ne de kararnamelerle bunları yok edebilir; ama gebelik dönemini kısaltabilir ve doğum sancılarını azaltabilir.*” (Aybar, 2002: 53).

1.3. SOSYALİZMDE SINIF KAVRAMI

Sosyalizmde iki tane sınıf vardır. Bunlardan biri burjuvazi bir diğeri ise proletarya (işçi sınıfı) dır. Oluşan sınıflar arasında burjuvazi ve proleter sınıf ne anlama gelmekteydi? Proletaryanın ortaya çıkışı İngiltere’de başlayan Sanayi Devrimi’nin sonucudur. Sanayi Devrimi’ni başlatan buhar makinesinin üretime entegre edilmesi fabrikalaşma sürecini başlatmıştır. Fabrika kurmanın yüksek maliyetini sadece zengin sermaye sahipleri karşılayabiliyordu. Bu yüksek maliyet, sermayesiyle piyasaya egemen olmaya başlayan burjuvazi ile emeklerini bu insanlara satacak proletarya sınıfını doğurdu. Sanayileşmenin kısa sürede büyük bir artış göstermesi, sadece söz konusu olan iki sınıfı doğurmamış aynı zamanda orta sınıfı da eritmiştir. Buharlı makineler üretim şekillerini ciddi oranda değiştirmiş, geleneksel üretim şekilleri bunun karşısında yok olmaya mahkûm bırakılmıştır. Friedrich Engels Ekim 1847 konuşmasında burjuvazi ve proletarya sınıfını şu şekilde açıklamıştır: “*Bütün ülkelerde, daha şimdiden, bütün geçim araçlarına ve bu geçim araçlarının üretimi için gerekli hammaddelere ve aletlere (makinelere, fabrikalara, vb.) hemen hemen tamamıyla sahip büyük kapitalistler sınıfı. Bu*

sınıf burjuvalar sınıfıdır.” Diyerek kapitalist sınıfın çıkışını dile getirmiştir (Erdost, 1998: 170). Bununla beraber proletarya sınıfı içinde “*tamamıyla mülksüz olan ve bu yüzden, karşılığında zorunlu geçim araçları edinmek için emeklerini burjuvalara satmak zorunda kalanlar sınıfı. Bu sınıfa proletarya sınıfı denir*” şeklinde açıklamıştır (Erdost, 1998: 170).

Proletarya sınıfı, normal çalışan yoksul sınıftan ayrı bir sınıf olarak görülmüştür. Her zaman varlığını koruyan yoksul ve çalışan sınıfın aksine proletarya sınıfı, bazı dönemlerde varlığını sürdürmüştür. Proletaryanın diğer sınıftan en büyük ayrımı, rekabetin ölçsüz dalgalanmalarına bağlı olarak ortaya çıkmasıdır. Proletarya sınıfı, tüm yaşam koşulları (sevinç, üzüntü, vb. duygular) emeğine bağlı olan ve emeğini satması ile değişken, iyi-kötü dönemler yaşayan sınıftır. İyi-kötü dönemden kasıt, emeğini çok paraya satması ve az paraya satması ile oluşan değişkenlik halidir (Marks ve Engels, 2008: 32-47).

Proleter sınıfı oluşturan bireyler ile tarihin bazı zamanlarında var olan toplumun en alt tabakasında çalışan bireyler arasında bazı farklar vardır. Örneğin köleler ile proleter arasındaki ilişki çok farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Köle olan biri, sadece efendisine bağlıdır. Koşullar ne olursa olsun, geçim kaynağı güvence altına alınmıştır. Sadece efendisini ilgilendiren ekonomik durum için köle herhangi bir etkiye maruz kalmaz. Fakat proleter biri sadece efendisinin değil, tüm burjuvazi sınıfının emri altındadır. Geçim güvencesi, bundan dolayı dalgalanma göstermektedir. Köle olan birey, ekonomik dalgalanmadan etkilenmezken proleter olan birey, her koşulda bundan etkilenir. Köleler toplumun belirli bir aşamasında söz sahibi değilken, proleterler toplumun daha yüksek aşamasında bulunmaktadırlar. Her iki sınıfın özgürleşmesi de mülkiyete bağlıdır. Kölenin özgürleşmek için kölelik ilişkisini bitirmesi yeterliyken, proleter birinin özgürlüğünü elde etmesi için, özel mülkiyeti kaldırması gerekir (Erdost, 1998: 171-172).

2. TARİHSEL ARKA PLAN

2.1. SOSYALİZMİN DOĞUŞUNU HAZIRLAYAN ETKENLER

Yukarıda belirtildiği üzere sosyalizm düşüncesi, kavramın doktriner anlamından bağımsız olarak eski çağlardan beri var olsa da, kavramın modern anlamını Aydınlanma Çağı ve Sanayi Devrimi ile yaşanan gelişmelerle bağlantılı olarak kazandığını söyleyebiliriz. Bu sebeple 18 ve 19. yüzyılın sosyo-ekonomik yapısı ve dolayısıyla

düşünce dünyası hakkında yapılacak bazı hatırlatmalar, sosyalizmin ortaya çıktığı koşulları anlamamıza katkı sunacaktır. Nitekim sosyalizmin en önemli teorisyenlerinden olan Engels de burjuvaziyi başından beri karşıtıyla özürü olarak niteleyip, kapitalistlerin varlığını da ücretli işçilerle orantılayarak, sistematik ve doktriner düzeyde olmasa da 19. yüzyıl öncesi henüz modern anlamda sosyalizm olarak kavramsallaştırılmayan eşitlikçi mücadelelere ve öncülerine hak ettikleri kıymeti şu ifadelerle vermekteydi:

“Alman reformasyon ve köylü savaşları döneminde Anabatistler ve Thomas Münzer; büyük İngiliz devriminde Leveller’ler; büyük Fransız devriminde Babeuf. Henüz tamamlanmamış bir sınıfın bu devrimci başkaldırılarının yanısıra, bunlara teorik bildirimler de eşlik ediyordu; 16. ve 17. yüzyılda ideal toplum koşullarının ütopyik betimlemeleri; 18. Yüzyılda artık doğrudan komünist teoriler (Morelly ve Mably). Eşitlik istemi, artık politik haklarla sınırlandırılmıyordu, aynı zamanda tek tek bireylerin toplumsal konumunu da kapsamalıydı. Yeni öğretinin ilk görüntü biçimi, çileci, her yaşamsal zevki ayıplayan, Antik Isparta’ya dayanan bir komünizmdi: Bunu, üç büyük ütopyacı izledi: Burjuva yönün proleter yönün yanında henüz belli bir geçerliliğe sahip olduğu Saint-Simon; Fourier ve en gelişmiş kapitalist üretim ülkesinde ve bunun yarattığı karşıtlıkların etkisi altında, sınıf farklılıklarının ortadan kaldırılmasına ilişkin olarak önerilerini Fransız materyalizmine doğrudan bağlayarak geliştiren Owen” (Engels, 1999: 47)

Aydınlanma çağı önemli bilimsel gelişmelere kapı açtığı kadar, iktisat ve düşün dünyasında da yeni gelişmelerin habercisi olmuştur. Henüz Sanayi Devrimi’nin getireceği büyük ekonomik dönüşümün yaşanmadığı bu dönemde Aydınlanmanın ekonomi programı Fizyokratların lideri François Quesnay’in Ansiklopedi’ye yazdığı makalelerle neşet etmeye başlamıştır. Toprak mülkiyeti üzerine inşa edilen bu iktisadi yaklaşımın sahipleri matematiksel kesinlikte *doğal iktisat* yasalarını keşfedeceklerine inanıyorlardı (Brinton vd., 1982: 215). Aydınlanma çağına kadar Avrupa iktisadi hayatına önemli etkileri olan gümrük sınırlamaları, değerli maden istifçiliği ve ithalat kısıtlamaları gibi uygulamalara dayanan merkantilist ekonomiye karşı Fizyokratların başlattığı bu saldırıyı İskoçyalı düşünür Adam Smith (1723-1790) zirveye taşımıştır (Brinton vd., 1982: 216).

Devleti bireye karşı yücelten merkantilist anlayışın tersine Fizyokratlar ve Adam Smith bireyin ekonomik özgürlüğünün ve uluslararası serbest ticaretin doğal yasalar olduğunu ileri sürerek, “laissezfaire” programı ile Sanayi Devrimi’nin bireyciliğini önceden haber vermişlerdir (Brinton vd., 1882: 216). Lakin sanayileşmeyle ortaya çıkan sosyo-ekonomik dönüşümün; bireyciliğe karşı toplumculuğu öne süren, burjuva sınıfının karşısına proletaryayı koyan ve özel mülkiyete karşı da devlet mülkiyetini koyan yeni bir ideolojiye de ortam hazırlayacağını muhtemelen öngörememişlerdi.

Diğer taraftan Avrupa’da başlayan sanayileşme ve gelişmeler üzerinden Fizyokratların kendiliğinden gerçekleşeceğini düşündükleri iyi bir düzenin tam aksine karmaşık bir yapı ortaya çıkmıştır. Gelir farkları, ekonomik bozukluk ve krizler, yoksulluk gibi toplumu sarsan aksaklıkların temel sorumlusu kapitalist sistem görüldüğü için daha adil ve eşitlikçi bir sosyal ve ekonomik düzen arayışları -Marksizm’den ayırmak adına *erken sosyalistler* diyebileceğimiz- bazı düşünürleri ön plana çıkarmıştır. Saint Simon’un “Teknik Devleti”, Fourier’nin “Falanjları”, Owen’in çeşitli girişimleri yeni bir sistem arayışlarının örnekleridir (Göze, 1987: 262).

Bu bağlamda G.Mosca 18 ve 19. Yüzyıl aralığını kapsayan bu döneme ait tespitlerinde; dönemin politik yazın literatürüne etki eden politik yazarları dört gruba ayırır: Birincisi Montesquieu’nün kuvvetler ayrımı söylemi üzerinden liberal eğilimi temsil edenler, ikincisi tek dereceli seçimler marifetiyle politik eşitliği sağlayacakları zannıyla demokrasiye vurgu yapanlar, üçüncüsü 19. yüzyılda gücü daha da artan sosyalizm savunucuları ve sonuncusu ise 19. yüzyıl başlarında henüz bağımsızlığını tam olarak kazanamamış olan ama bunun mücadelesine giren Almanya, İtalya, Polonya ülkeleri örneklerindeki gibi toprak bütünlüğünü savunan ve yabancılara karşı bağımsızlıkçı tavır takınanlardır (Mosca, 1968: 189). Dönemin sosyo-ekonomik temelli düşünsel havasını yansıtan söz konusu tespitler sosyalizmin hem bir kavram hem de bir ideoloji olarak ortaya çıktığı şartları görmek adına önemlidir.

Sosyalizmin henüz sistematik bir ideoloji olarak ortaya çıkmasının arifesinde, özellikle mülkiyet üzerinden sosyalist fikirlerin ilk savunucularından birisi Fransız yazar Morelly’dir. Ütopyaacı yazarlar arasında yer alan Etienne-Gabriel Morelly, baş eseri olan “Tabiat Kanunları” Diderot’a mal edildiği için uzun süre tanınamamıştır. Thomas More’un ütopyasından ilham alarak yazdığı belirtilen “Bassilliade” yahut “Yüzen Adalar” adlı romanında (1753) komünist bir sistemin genel çerçevesini çizmekteydi. Aynı dönemde Rousseau’nun “Eşitsizlik Üzerine Söylev”inden aldığı ilhamla yazdığı bahsi geçen eseri “Tabiat Kanunları”nda komünist toplum ve düzen fikirlerini biraz daha geliştirmiştir (Mosca, 1968: 190). Morelly genel olarak kötülük ve eşitsizliğin kaynağı olarak özel mülkiyeti görmekteydi. Herkesin devlet için çalıştığı, devletin de insanların ihtiyaçlarını karşıladığı ve aynı zamanda bütün toprak ve üretim araçlarının devlete ait olduğu bir komünist sistemi çözüm olarak dile getirmekteydi (Mosca, 1968: 190).

18. yüzyılın erken komünizm programcılarında biri de Rahip Mably'dir. Bir komünist program çizmeye çalışan Mably, işe ikinci derece akrabalar arasında miras devrini kaldırmasını ve hatta bu tür mirasların devlete kalmasını salık vererek başlamıştır (Mosca, 1968: 190-191).

18. yüzyılda sosyalizm ile anarşizm arasında konumlandırılan bir başka Fransız düşünür Brissot Warville'dir. Düşünür asgari ihtiyaçlar bağlamında mülkiyeti bir hak olarak görürken, söz konusu ihtiyaçlardan fazlasına sahip olan zenginleri hırsız olarak niteler. İleride Proudhon ile sembolleşecek olan “mutlak anlamda mülkiyet hırsızlıktır” söylemini ilk dile getirendir (Mosca, 1968: 191).

Fransa'da ihtilal şartlarında ortaya çıkan genel hoşnutsuzluğu, kurduğu gazetesinde dile getiren Gracchus Babeuf de öncü sosyalist fikirleriyle anılması gereken kişilerden birisidir. Robespierre döneminde hapsedilerek bekli de sonradan başına gelmesi muhtemel giyotin sehpasından kurtulan Babeuf'in sosyalist fikirlerinin şekillenmesinde, mahpusken okuduğu sanılan Morelly'nin eserlerinin etkili olduğu kuvvetle muhtemeldir. Babeuf de ihtilal Fransa'sında cumhuriyetin getireceği siyasal eşitliğin boş bir zafer olacağını, bu sebeple komünist bir rejim inşa edilmesini gerektiğini savunuyordu (Thomas, 2003: 818; Mosca, 1968: 191).

Babeuf ve takipçilerinin kurdukları “Pantheon Cemiyeti” ihtilal döneminin Fransız Drektuvar Meclisi tarafından kapatılsa da Babeuf ve sayısı gitgide artan takipçileri “Eşitler Suikastı” adı verilen bir suikast organizasyonu planlamışlardır. Babeuf'un çağdaşları tarafından kaleme alınan bu döneme ait “Ayaklanma Mazbatası” ve “İktisadi Dekre” adındaki iki vesika metotsal açıdan ardıl sosyalist liderlere tesir etmiş, hatta 1917 Devriminin lideri Lenin metot olarak bu vesikalardan ilham almıştır (Thomas, 2003: 818; Mosca, 1968: 193).

Erken sosyalist seslerden birisi olan Henri de Saint Simon, soylu bir sınıfa mensup olmasına rağmen, yaşadığı çalkantılı ve sıkıntılı hayatında yazdığı eserleriyle çağına ait tespitlerini dile getirmiştir. Simon'a göre 18. yüzyıl metafizikçilerin ve kanuncuların ön planda olduğu bir ara dönemdir. Orta Çağ'dan kalma tutkuların sökülmesinde söz konusu metafizikçi ve kanuncuların önemli bir rolü olduğunu kabul eden Simon, bu düşünürlerin yeni bir toplumsal düzen kurmada yetersiz kaldıklarını dile getirerek (Mosca, 1968: 201), O da sosyalizme kapı aralamıştır. Simon'u zaman haklı çıkaracaktır ki, hayattayken görmediği ilgiyi, ölümünden kısa bir süre sonra

görüşlerini sosyalist tonda doktrinleştiren tirmizleri sayesinde görmüştür (Mosca, 1968: 204). Hatta sosyalist sözcüğünün Fransa'da Saint-Simon'cularla birlikte ortaya çıktığı ve basın üzerinden yaygın kullanıma girdiği ifade edilir (Thomas, 2003: 816).

Diğer taraftan sosyalizm materyalist bir felsefeye dayansa da sosyalist literatürde bu ideolojiyi tabii hukuk üzerinden dini referanslarla temellendirme gayreti de dikkat çekicidir. Dini referans gayreti ise daha çok kilise babaları üzerinden yapılmıştır:

“Saint Abmroise da bu kanıda olanlardan biridir ve düşüncesini şöyle temellendirmektedir: “Komünist hukuku kuran tabiat, özel mülkiyeti doğuran da zor ve sertliktir.” İskenderiye Patriği Cyril'in görüşü daha da kesindir: “Tabiat ve Tanrı, toplumsal hiç bir ayırım tanımaz. Bunu aramıza sokan insanlardır.” Saint Augustin de onun gibi düşünmektedir: “Bir kimse, bu benim evimdir, bu benim villamdır, bu uşak benimdir gibi yargıları Tanrı yasası gereğince değil, savaşın yasası gereğince söyleyebilir.” Demek ki özel mülkiyetin devletin baskısıyla sürdürüldüğünü bu din adamları bir sonuç olarak düşünüyorlardı.” (Beer, 1969: 137-138).

Neticede emekleme çağındaki bu yeni ideolojiyi Hıristiyanlıkla uzlaştırma çabaları da başarı kazanamamıştı. Zira Hıristiyanlığın “mezar-ötesi” manevi vurgusuyla, sosyalizmin 18 ve 19. yüzyılda şekillenen maddeci (materyalist) bakışının yan yana gelmesi olası değildi. Nitekim Hıristiyanlık zenginlere “verin” tembihinde bulunurken, sosyalizm fakirlere “alın” diyerek toplumdaki dayanak noktaları arasındaki farklılığı da ortaya koyuyordu (Mosca, 1968: 210).

Dönemin getirdiği sosyo-ekonomik türbülans içinde sosyalizm kadar doktriner olmasa da “anarşizm”in çığılığı da eş zamanlı olarak duyulmaktaydı. Sosyalistlikten daha çok anarşist kimliğiyle öne çıkan ve 1840'ta yayınladığı “Mülkiyet Üzerine” adlı eseriyle ünlene Joseph Proudhon daha önce dile getirilen “mülkiyet hırsızlıktır” sözünü bir haykırışa dönüştürmüştür. Proudhon'nun fikri varisi Rus soylusu Mikhail Bakunin ise mülkiyet üzerinden duyulan bu haykırışı bir orkestra senfonisine dönüştürmüştür (Mosca, 1968: 211).

Dönemin teorisyen düşünürlerinden sosyal ve ekonomik şartlarına geçerse; 18. yüzyılın ikinci yarısında başlayan Sanayi Devrimi ile ekonomik ve sosyal hayat bütünüyle değişmeye başlamıştır. Zamanla yaşanan ekonomik bunalımlar ve emek gücünü oluşturan işçi kesiminin yoksulluğu gibi sebeplerle yeni arayışlar içine girilmiştir. Toplumun daha iyi şartlara kavuşturulması ve yoksulluğun ortadan kaldırılması için sosyalizm bir çözüm olarak görülmüştür. Öte yandan emeğin büyük oranda sermaye sahiplerince sömürülmesinden dolayı işçinin sadece temel ihtiyaçlarını karşılayacak bir gelir düzeyine sahip olması, sosyalizmin kısa sürede destek görmesine

zemin hazırlamıştır. İnsanların kendi emeklerinin çoğunu, sermaye sahiplerini zengin etmek için harcamaları, kendi ihtiyaçlarını ertelemiş ve insan onuruna yaraşacak ve insanın en doğal hakkı olan bu yaşamı ertelemekle beraber, kötü koşulların oluşmasına yol açmıştır. Bu durum, insanların diğer haklarını kullanmalarını engellemiştir. Sermaye sahipleri gün geçtikçe zenginleşirken emek sahipleri ise fakirleşmiştir. Buna bağlı olarak toplum içinde oluşan sınıf farklılığı, insanları radikal bir şekilde ayırtmıştır. Bu ayırtırma, insanların doğal haklarını kendi aralarında kullanmalarını da etkilemiştir. En doğal haklar olan eğitim hakkı, barınma hakkı gibi temel hakların kullanımı, zenginlerle fakirler arasında ciddi farklılıklar gösterirken, bazı kesimlerin ise bu haklara ulaşması söz konusu bile değildi. Emek sahipleri tarafından, zengin edilen sermaye sahiplerinin daha iyi koşullarda yaşamaları sınıf farklılığının en bariz göstergesiydi. Öte yandan emek sahiplerinin “*Artı Değer*”⁴ denilen kar marjından yararlanmamaları da sosyalizmin ortaya çıkmasında en büyük etkenlerdendir (Huberman, 2019: 9-15). Görüldüğü üzere, sosyalizmin kavramsal olarak ortaya çıkıp, ideolojik bir zemine taşınmasında ekonomik nedenlerin payı oldukça fazladır. Söz konusu ekonomik ve sosyal dengesizlik yaş ve cinsiyet ayırt etmeden toplumun bütün kesimlerini etkilemekteydi. Bu bağlamda genel olarak çalışma koşulları, küçük yaştaki işçilerin ve kadınların ağır şartlar altında düşük maaşlarla çalıştırılması var olan sistemin sorgulanmasına yol açmıştır. Bu durum, sosyalizmin ortaya çıkmasını hızlandırmıştır. Özellikle İngiltere’de yaşanan Sanayi Devrimi ile işçilere daha fazla iş yüklenip, az maaş verilmesi bu durumu açıklar niteliktedir.

Kapitalizmin oluşturduğu sınıf eşitsizliği, sosyalizm ile kapitalizm arasında bir çatışmaya yol açmıştır. Kapitalizmin karşısında bir ideolojik düşünce olması gerekiyordu. Bu düşüncede sosyalizm idi. İşçi sınıfını savunan ve onlara haklarını adaletli bir şekilde teslim etmeyi vaat eden sosyalizmin, 19. yüzyılın şartlarında ezilen halkın yanında, halkı sömüren sisteme karşı önemli oranda destek bulmasının nedenlerinden biri de emekçileri ürettikleri ürünlere ortak etme iddiasıdır. Bu durum ne anlama gelmektedir? Üretime ortak olmak demek, üretimi sağlayan araçlara da ortak olmak anlamına mı geliyordu? Bu düşünce, işçilerin egemenliklerini devletin yardımıyla kolektif bir şekilde sağlamak anlamına geliyordu. Arkalarına bu yeni ideolojiyi alarak örgütlenmeye başlayan işçiler, yaptıkları mücadeleyle zamanla

---

⁴Artı Değer işverene aktarılan tüm işin karıdır. Kısacası sermaye sahiplerinin emeğin gücünü satın alarak ve bu güçle elde ettiği ürünün, satın aldığı emek gücünden daha fazla fiyata satarak ortaya çıkan fiyat farkına denilir (Huberman, 2019: 13).

haklarını elde edecekler ve işçi sınıfının ekonomik durumu iyileşecektir (Aybar, 2011: 100-113).

2.2. DEĞİŞEN SOSYALİZM

Sosyalizm hep aynı mı kalacaktı? Değişime uğrayacaksa nasıl bir değişim olacaktı? Devrim yanlısı olan sosyalizm evrimsel bir değişim yaşayacak duruma geldi. Avrupa'da kapitalizmin ezdiği işçilerin maaşlarının zamanla iyileşmesi, refahın artması, sosyalizm içinde yaşanan kırılmalar, sendikalaşmanın başlaması, sosyalizmin tekrardan sorgulanmasına yol açtı. Değişime uğrayan sosyalizm iki ana hattan devam etmiştir: Bunlardan birincisi, Robert Owen, Wiliam Morris ve Charles Fourier gibi hümanist sosyalistler; ikincisi ise Eduart Bernstein'in geliştirdiği değişen Marksizm'dir. Sosyalizmin değişmesine inanan bu düşünürler, değişimin demokratik yollarla ve evrimsel şekilde olması gerektiği görüşündedirler (Buçukcu, 2017: 18-20). Eduart Bernstein, "*Evrimsel Sosyalizm*" eserinde sınıf mücadelesini reddetmiş ve sosyalizme geçişin sınıf savaşı ile değil daha barışçıl yollarla mümkün olduğunu savunmuştur. Marksizm'i yeniden şekillendirmek için çalışmalarda bulunmuştur. Robert Owen ise, kapitalizmi kötülüklerin temeli olarak görmüştür. Yaşadığı dönemde işçi sınıfının çektiği zorluklarla mücadele etmiş ve eğitimin önemine vurgu yapmıştır. Çünkü insanların karakterlerinin doğuştan değil, sonradan kazanıldığını ve bu noktada eğitimin önemli rol oynadığını savunmuştur. Owen, kapitalizmin doğasından kaynaklanan kapitalistlerin yarışma içindeki hallerini eleştirmiştir. Bireylerin yarışma halinde değil de, toplumsal işbirliği halinde olmaları durumunda sosyalizme barışçıl yolla geçileceğini dile getirmiştir. Bu durumu, işçi sınıfı ile kapitalistlerin yer değiştirmesi olarak görmüştür. Başka bir Sosyalist Crosland, zenginliğin zorla değil de daha yumuşatılmış daha eşit bir yolla dağıtılacağını dile getirmiştir. Bu yolunda "*artan oranlı vergi*" sistemi olduğunu söylemiştir. Bu vergi sistemi ile maddi durumu kötü olan bireylerin refah seviyesi yükseltilecekti. Ayrıca zenginlerin hayat standartları ancak ekonomik büyüme ile garanti altına alınacaktı ve ekonomik olarak güvence altına alınan zenginler, ihtiyaç sahiplerini daha rahat bir şekilde finanse edecektir (Heywood, 2011: 154-155).

2.3. SOSYALİZM İLE MİLLİYETÇİLİK ARASINDAKİ İLİŞKİ

Milliyetçilik kavramı ilk olarak 1774 yılında Johann Gottfried Herder tarafından kullanılmış olsa da 18. yüz yılda Fransa ve ABD 19. yüz yılda ise Almanya gibi

ülkelerde halkın siyasal katılımının sağlanması, milliyetçiliğin dünyada giderek yayılmasına temel oluşturmuştur. Milliyetçilik 19. yüzyılın doktrini olarak görülmektedir. İlk etapta Avrupa’da görülen milliyetçilik son iki yüzyılın en önemli ideolojisi olarak karşımıza çıkmakta (Aslan Uğan, 2021: 8). Milliyetçilik kavramının birden fazla tanımı vardır. Tek tanım üzerinde değerlendirilmesi çok ta mümkün değildir. Smith’e göre milliyetçilik bir ideolojik harekettir. Bir diğer düşünür Kellas’a göre milliyetçilik hem bir ideoloji hem de davranış şeklidir. Gellener’e göre de milliyetçilik bir siyasi ilkedir (Buçukcu, 2020: 71).

Kısacası milliyetçilik, bir millete ait olma bilinci ve bir bütün olarak millet ve kuracağı devleti idame etme süreci olarak milli iradenin ve milli emellerin gerçekleşmesini ve korunmasını sağlayan bir toplumsal ve siyasal harekettir.

Milliyetçilik ile sosyalizm bir birine uzak iki ideoloji olarak görülse de aralarında bir bağ olduğu gerçeğini es geçemeyiz. Mark ve Engels milliyetçilik kavramını çalışmalarında farklı şekillerde kullanmışlardır. Marks milliyet kavramını karakteristik olarak devletin bir özelliği şeklinde ele alırken Engels ise millet kavramını ulus devlet şeklinde ele almıştır. Mark ve Engels sınıflı toplardaki olguları farklı sınıflar açısından değerlendirerek ulus kavramını da söz konusu sınıflar içerisinde ele almışlardır. Bu ayırım ‘burjuva ulus’ ve ‘proleter ulus’ şeklindedir. Bir diğer önemli konu ise Marks ve Engels tarafından ele alınan “*Tarihsel Millet*” ve “*Tarihsiz Millet*” kavramlarıdır. Tarihsel milletten kasıt, devlet örgütlenmesini tamamlamış milletlerdir. Tarihsiz millet ise henüz devlet örgütlenmesini tamamlamamış ve halkın kendi kendisini yönetemeyen topluluklardır. Tarihsel milletlerin devlet örgütlenmelerini tamamlamaları için ulusal bir savaşı vermeye ihtiyaçları vardır. Bu açıdan bakacak olursak Marks ve Engels ulusal mücadeleyi onaylamış görülmektedir. Proletarya sınıfı ancak ulusal bir mücadele temelinde örgütlenirse kazanımlar elde eder. Bir diğer önemli gelişme ise Lenin ve Stalin çizgisidir. Lenin milliyetçi duyguları sosyalizmin yararına kullanmak için bir arayış içerisine girmiştir. Bunlardan en önemlisi her ulus kendi kaderini tayin eder düşüncesidir. Lenin bu cümle ile milliyetçilik kavramını sosyalizmin içerisine sokmayı başarmıştır (Buçukcu, 2017: 56-57). Bu cümlenin kullanılması özünde sosyalizm ve milliyetçilik arasındaki bağı daha fazla sıkılaştırmıştır. Her ulus kendi kaderini tayin eder düşüncesi imparatorlukların dağılmasına sebep olmuş ve milliyetçiliğin sosyalimden önce düşünülüp uygulanmasına neden olmuştur. Osmanlı Devletinde de etkisini gösteren bu cümle sosyalizm çatısı altında toplanma fikrini

reddederek her ulusun kendi devletini kurmasını sağlamıştır. Zira buna verilecek bir diğer örnekte cumhuriyet tarihinde ulusal sol olarak göreceğimiz Kemalizm'dir. Türkiye'ye Kemalizm olarak giren ulusal sol sosyalizmden önce bir devlet kurmayı amaçlamıştır. Kurtuluş savaşı verilerek öncelikle bir devlet kuruldu ve daha sonra emperyalizm ve feodaliteye karşı mücadele tercih edildi (Çeçen, 2013: 225-227).

Bununla beraber 1960'lı yıllarda Türk Sol'unda milliyetçi tutumlar sergilenmiştir. Bunlardan bir de Yön Hareketinin düşünceleridir. Türkiye'ye özgü bir sosyalizmi milliyetçilikle harmanlayarak bir alt yapı oluşturmaya çalışmışlardır. Doğan Avcıoğlu Yön Dergisi'nde yaptığı açıklamalarla sosyalizm ve milliyetçiliği bir arada eritmeye çalışmıştır. Kısacası yön hareketi Türkiye'nin kurtuluşu olarak gördükleri sosyalizm, sosyal adalet ve kapitalist olmayan bir kalkınma metodu olarak ele alındığında özünde sosyalizmin en geniş milliyetçilik olduğu düşüncesi vurgulamıştır (Çiçek, 2016: 98-101).

Genel itibari ile ele aldığımızda aslında bir birine uzak duran sosyalizm ve milliyetçilik içten içe bir birilerine bağlıdırlar. Uluslar kendilerine ait bir devlet kurmadan sosyalizme geçişi tercih etmemişlerdir. Bununla beraber sosyalizmin bir ulusun yapısına göre şekillenmesi de milliyetçilikle olan ilişkiyi ele vermektedir. Örnek verecek olursak Türkiye İşçi Partisi genel başkanı Mehmet Ali Aybar yerel sosyalizmden bahsederek Türkiye'ye özgü bir sosyalizmin varlığını kabul etmesi özünde milliyetçilik düşüncesini barındırmaktadır. Bilimsel sosyalizmden vazgeçerek ulusal bir sosyalizm tercih etmesi en büyük örneklerden biridir. Milli Demokratik Devrim hareketine bakacak olursak bu konuda Mihri Belli ve arkadaşları Türkiye İşçi Partisinden daha az sosyalizmle milliyetçiliği bir arada yürütmeye çalışmıştır.

2.4. SOSYALİZM VE KAPİTALİZM ARASINDAKİ İLİŞKİ

Sosyalizmin diğer akımlara nazaran en çok kapitalizmle ilişkisi bulunmaktadır. Çünkü kapitalizm, sosyalizmi doğuran akımdır. Sosyalizmin ortaya çıkışını sağlayan bu akıma daha yakından bakmak, ikisi arasındaki ilişkiyi daha net bir şekilde ortaya koyacaktır. Sosyalizmle kapitalizm arasındaki ilişkiyi öğrenmek için, kapitalizmin ne olduğunu bilmek gerekir. Kapitalizm, üretim araçlarının, kısacası sermayenin özel ya da bireysel mülkiyetin elinde olmasıdır. Marksizm'e göre kapitalizm, tüm üretim araçlarını elinde tutan bir sınıfın varlığıdır. Kapitalist sınıfın tümüdür. Üretim araçlarının elde durması için bir sermayeye ihtiyaç vardır. Bu nedenle üretim araçları

belli bir kesim tarafından yönetilir. Böylece toplumda üretim araçlarına sahip olan sınıf yönetirken, bu araçlara sahip olmayan sınıf ise bunlar tarafından yönetilir. Üretim araçlarına sahip olmayan sınıf, kendi ihtiyaçlarını karşılamak için kapitalist sınıfa çalışmak zorundadır. Çünkü yaşamlarını sürdürmek için başka bir alternatifleri yoktur. Bu durum, bir tarafta tüm sermayeye sahip kapitalizmin, diğer tarafta ise emeğinin çoğunu kapitalist sınıfı zenginleştirmek için harcayan işçi sınıfının olduğu bir sınıf çatışması doğurmaktaydı. Tamda bu noktada sosyalizme olan ihtiyaç artmakta ve dolayısıyla da kapitalizm, sosyalizme alan açan en büyük sebeplerden biri konumuna gelmekteydi (Dobb, 2001: 9-16)

Peki, nasıl doğdu kapitalizm?

Kapitalizmin oluşmasında çeşitli görüşler vardır. Bunlardan biri Ali Şeriatî'nin görüşleridir. Bu görüşe göre; kapitalizmin, tembel insanın farklı yönelimlerinden kaynaklı ortaya çıktığı iddia edilir. Kırsal kesimlerde yaşayan insanlar, kendi ihtiyaçlarını kendi topraklarını işleyerek karşılamaktadır. Her ailenin kendine ait toprağı mevcut ve kimse bir başkasından daha üstün değil. Yerleşim yerinde çalışan herkes üretime katılarak ekonomik ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Özel mülkiyet, tek kişinin elinde değil tüm toplumun elindedir. Fakat yerleşkede tembel olan bir birey toprağı işlemek istemediğinden daha basit bir yöntem bulur ve yerleşkeye bir bakkal tarzında küçük bir işletme açar. Bunun üzerine çalışmadan para kazanmaya başlar. Bu durumdan etkilenen diğer yerleşke sakinleri bizde çalışmadan, bu kadar emek harcamadan ekonomiyi elimizden tutabiliriz derler. Böylece işletme sahibi bir sermayeye sahip olur ve emek gücünü harcayanlar emeklerini işletmeden aldıkları mallara karşılık satmış olurlar. Böylelikle kapitalist sistemi doğmuş olur (Şeriatî, 2000: 11-30).

Bir başka düşünceye göre; kapitalizm, ilk Çağ'da kölelik şeklinde görülürken, Orta Çağ döneminde ise tüccar kapitalizmine dönüşür. Feodalitenin yıkılmasıyla varlığını daha fazla gösteren kapitalizm, İngiltere'de ortaya çıkan Sanayi Devrimi'nden sonra kurumsallaştı ve günümüze kadar süregeldi. Feodalitenin yıkılmasıyla ortaya çıkan burjuvazi ve ellerindeki üretim araçlarını kaybeden küçük esnaflar, geçimlerini sağlamak için burjuvaziye emeklerini satmak zorunda kaldılar. Temeli daha eskilere dayansa da kapitalizmin yükselişinde Sanayi Devrimi⁵ önemli bir kırılma noktasıdır.

---

⁵ Mekanik gücü, önceleri su daha sonraları buhar gücü ve üretimi hızlandıran birden fazla teknik yeniliğin, ev ile zanaat atölyesinden fabrikalara aktarılmasıdır. Bir veya bir takım insanın el aletleri ile yaptığı işi ilk etapta grup

Avrupa merkezli başlayan söz konusu devrim ve sonrasındaki sanayileşme kapitalist sistemi tahkim ederek ciddi sonuçlar doğurmuştur. Kadın erkek ayırmadan çocukların ve yetişkinlerin emekleri sömürülmüştür. Çalışma saatleri çok fazla olduğundan işçilerin sosyal aktiviteleri yok denilecek derecededir. Sosyalizmin tamda bu noktada kapitalizmle ilişkisi derinleşmektedir. Doğası gereği sosyalizm, işçi sınıfını bu durumdan kurtararak kapitalizmin sonunu getirme amacı gütmektedir. Kapitalizm ve sosyalizm arasındaki en önemli ilişki ağı da burada gizlidir. Zira kapitalizmin kendisine son verecek olan sosyalizmin neşet edeceği şartları bizatihi ürettiği görülmektedir. Bu hususla ilgili olarak Marks ve Engels Komünist Manifesto eserinde; sanayinin gelişmesi, kapitalizmin üretimini dayandırdığı ve üretilen ürünleri kendisine mülk edindiği dayanağın işçi sınıfı olduğu ve bu sınıfın zamanı geldiğinde kapitalizmin tüm dayanaklarını ayaklar altına alacağını öngörerek, kapitalizmin kendi mezar kazıcılarını içinde barındırdığını ve dolayısıyla yıkılmasının da kaçınılmaz olduğunu dile getirmişlerdir (Marks ve Engels, 2008: 46).

2.5. SOSYALİZMLE İLE DEMOKRASİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Sosyalizm ve demokrasi arasındaki ilişki, Marks döneminde belirtiler gösterse de bu husustaki ciddi tartışmalar çok daha sonra başlamıştır. Marks ve Engels kendi dönemlerinde işçi sınıfının demokratik haklarının mücadelesini verdiler. Fakat bu haklardan çok sorunun özünü çözmeye çalıştılar, bundan dolayı demokrasi ve sosyalizm arasındaki ilişki çok ciddi bir şekilde irdelenmedi. Emperyalizmle gelişen kapitalizm karşısında demokratik haklar azda olsa bir gelişme gösterdi. Bu gelişmeler karşısında “ikinci enternasyonal partiler”⁶ sosyalizme daha çok zarar verecek şekilde, demokrasiye bağlılıkları üzerinden var olan sisteme bağlı hale geldi. Sosyalizm ile demokrasinin arasını açan bir diğer olayda Komintern partilerin varlığıdır. Lenin’in vefatından faşizmin doğuşuna kadar olan bu dönem sosyalizmin benimsediği değil, kapitalizmin benimsediği demokrasiyi geliştirmiştir. Komintern’lerin yanlış tutumları sosyalizmi demokrasiden uzaklaştırmıştır.

---

halinde daha sonra yüzlerce insanın ekip çalışmasına dönüşmesi de diyebiliriz. Endüstriyel devrim kapitalizmin dönüm noktası niteliğindedir. Bu dönüşümden sonra büyük sermaye birikimi ve ekonomik gelişmenin birbirlerini sürdürme noktasına varmıştır. Böylece bu dönüm noktası kapitalizmi zirveye taşıma yolunu açmıştır (Dobb, 2000: 25).

⁶ 1889’da Paris’te yapılan enternasyonal sergisinin sebep olması ile Marksist ve Posibilist olan iki grup arasında gerçekleştirilen iki kongre sonucu olarak ikinci enternasyonal kuruldu. Kuruluşunun birinci yılından sonra merkezi Brüksel’e taşındı. Emile Vandervelde enternasyonalin başkanı oldu. Sekreteri ise Camille Huysmans olmuştu. İkinci enternasyonale bağlı olan memleketlerin her birinden iki tane delegeleri bulunur. Delegeler önem arz edecek meseleleri görüşmek ve kongreleri tertip edip hazırlamak üzere toplanırlardı (Beer, 1965: 120).

Öte yandan soğuk savaş dönemi de sosyalizmle demokrasi arasındaki ilişkiyi olumsuz etkilemiştir. Soğuk savaş döneminde Avrupa'nın içinde bulunduğu durumdan kaynaklı olarak sosyalist partiler gerek kendi içlerinde gerek dışta büyük kırılmalar yaşadılar ve bu durum kapitalistlerin sosyalistler üzerindeki etkilerini arttırdı. Kendi demokrasilerinin sosyalizm demokrasisinden daha iyi olduğunu her koşulda dile getirmelerine sebep oldu. Böylece demokrasinin önüne bir set çekildi. Soğuk savaş sonrasında ise sosyalizm demokrasi ilişkisinde daha rahat bir dönemle karşılaşırız. Buradaki en temel etken ise teknolojinin gelişimi ve emperyalizmin şekil değiştirmesidir (Yörükoğlu, 1980: 6-9).Günümüze baktığımızda sosyalist ülkelerin demokrasi eleştiri ve sorgulanmasını en büyük nedeni, sosyalist devletlerin kendi aralarında ve kendi içlerinde demokrasiyi geliştirmemeleridir. Batılı kapitalist ülkeler en azından iç bünyelerinde demokrasilerini geliştirirken sosyalistler geride kaldı. Bu durum sorgulanmaya başlandı. Bu sorgulamanın en önemli sonucu, sosyalist ülkelerin kapitalist ülkelere verdikleri kozdur. Böylece kapitalist ülkeler demokrasinin gelişmemesini sosyalizme karşı bir silah olarak kullandılar (Braudel, 2014: 67-71).

İKİNCİ BÖLÜM

1960 ÖNCESİ TÜRKİYE'DE SOL HAREKETLER

1. TÜRKİYE'DE SOL'UN GELİŞİMİ

19. yüzyılın siyasi ve ekonomik devrimlerle getirdiği sosyo-ekonomik değişim, doğal olarak Avrupa coğrafyasında sosyalist fikirlere alan açmıştır. Söz konusu teknolojik ve ekonomik dönüşümü ıskalayan ve dolayısıyla da Avrupa'dakine benzer bir toplumsal tabakalaşma yaşamayan Osmanlı Devleti'nde erken bir sosyalist etkiden bahsedemeyiz. Zira burjuva ve proletarya gibi dikotomik sınıflaşmanın olmadığı bir toplumda sosyalist düşüncelerin neşet etmesi çok da mümkün değildi. Osmanlıda güçlü ve bilinçli bir işçi sınıfı varlığı söz konusu olmamakla beraber Osmanlıda sanayinin gelişmemesi böyle bir sınıfın olmasını da geciktirmiştir. Bu dönemde işçilerin zanaatla uğraşması kendilerini bir sınıf olarak görmemelerine neden olmuş.

Osmanlı Devleti'nde işçi sınıfı olmadığı gibi ciddi bir burjuvazi sınıfı da yok denilecek kadar azdı. Her ne kadar azınlık konumunda olan Rumlar ve Ermeniler burjuvazi sınıfını oluştursa da Osmanlı Devleti ile olan ilişkileri organik değildi. Dolayısıyla Osmanlıda Avrupa ile eş zamanlı sosyalist hareketlerden bahsetmek çok mümkün değildi (Tunçay ve Zürcher, 2010: 13-16).

Osmanlı Dönemi'nde ilk sosyalist hareketlerin başlamasında Avrupa'nın rolü oldukça fazlaydı. Özellikle Mart 1871'de Fransa ile Prusya arasında çıkan savaşta Fransa'nın yenilgisi üzerine Fransa halkı yönetime el koydu. İşçi sınıfının da içinde bulunduğu halkın istediği şekilde temsilciler seçmesi ve bunları istediği zaman lağvetmesi, yasama ve yürütmeyi elinde tutması burjuvazi sınıfını haylice tedirgin etmişti. Bu olay işçi sınıfı açısından tarihi bir öneme sahiptir. Marks bu olayın tarihi önemi şu şekilde açıklamıştır; “*Fransız halkının tüm sağlıklı öğelerinin temsilcisi ve gerçek bir ulusal hükümet olduğu kadar aynı zamanda bir işçi hükümeti ve emeğin özgürleşmesinin korkusuz bir savunucusu olarak uluslararası bir hükümettir.*” Şeklinde Fransız komününü övmüştür (Aydar, 2014: 59). Fakat bu komün çok geçmeden, işçi sınıfının büyük direnişine rağmen yerini hükümet birliklerine bırakmıştır. Kısa bir süreliğine olsa bile işçi sınıfının yönetime geçmesi bakımından çok önemli bir olaydır ve uluslararası ses getirmeyi başarmıştır. Engels, komünün başarısızlığını otoriteye ve merkezîyetçiliğe bağlıyor. Yönetime geçen işçi sınıfının otoriteyi kuramamasının kısa sürede dağılmasına sebep olduğunu söyler. Osmanlı Devleti'ni de bu yönde etkilemeyi

başarmıştır. Öyle ki Osmanlı Devleti'nde bu durum ses getirmiş, sosyalist hareket yanlıları kendilerini göstermişlerdir. Özellikle bunu basın yolu ile ortaya koymuşlardır. Marks'ın kendi imzası olduğu bir makalesi 9 Şubat 1871 tarihli "*Hakayik-ul Vakayi*" gazetesinde yayınlanmıştır (Sadi, 1994: 22). Bunun dışında komünle ilgili bir diğer mektup ise Terakki Gazetesi'nde yayınlanmıştır. Marks'ı, *Karlo Marn* adıyla takdim eden Terakki Gazetesi 1871'de komünle ilgili mektubu yayınlamıştır. Fransa'daki komün ve olaylardan sadece özel gazeteler değil devlet gazeteleri de bahsediyordu. Devlet gazetesi olan tam resmi Takvam-i Vakayi Berlin'de gerçekleşen grevler, enternasyonale üye İsviçrelilerden vb. olaylardan bahsediyordu (Sadi, 1994: 27).

Osmanlıda milliyetçilik sorunu, sosyalizmin yayılmasında büyük bir engeldi. Diğer çok uluslu imparatorluklar gibi Osmanlı Devleti de milliyetçilik rüzgârından oldukça fazla etkilenmiştir. Osmanlı bünyesindeki azınlıkların milliyetçilik akımına kapılarak, kendi kaderlerini tayin çabalarının Batılı kapitalist devletlerin yanında Birinci Enternasyonal Konferansında sosyalistlerden de destek alması ilginçtir. Bu durum Osmanlı toplumunda sosyalizme bakışı olumsuz etkileyen sonuçlar doğurmuştur.

Osmanlı devletinde ulusal savaş sorununu inceleyen Rosa Luxemburg konuyla ilgili olarak: "*Türk yönetiminin hantallığı kapitalizmi bile üretmekte yetersiz olmuştur. Nerede kaldı ki, sonunda sosyalizmi türetebilsin onun için, ne kadar çabuk yıkılır ve ulusal kurucu öğelerine ayrılırsa o kadar iyi olur. O zaman bu geri bölge tarih diyalektiğinin olağan sürecine katılabilecektir.*" (Tunçay ve Zürcher, 2010: 17). Diyerek bu düşüncesi ile azınlıkların ayrılıkçı eylemlerini olumlamanın yanında meşru bir temele dayandırma gayretine de girmiştir.

Tüm bunlara rağmen Osmanlı'da işçi sınıfını temsil eden sosyalist cemiyetler de vardı. Bunlardan biri "*Ameleperver Cemiyeti*" idi. Bu cemiyetin önemi Osmanlı Devleti'nin ilk işçi hareketi olmasıdır. 1871 yılında kurulan cemiyet işçilerin bir arada kalmasını ve bilinçli bir sınıf oluşturmasını amaçlamıştır. Amele Perver Cemiyeti'nin kurulmasında dış güçlerinde etkisi çoktur. Özellikle Marks ve Engels tarafından çıkarılan "*Komünist Manifesto*" kitabı, birinci enternasyonal ve bazı ülkelerin işçi hareketleri Fransa başta olmak üzere birçok ülkeyi etkiledi (Koç, 2003: 32).

Aslında bu cemiyete tam anlamıyla işçi hareketi cemiyeti demek çok doğru olmaz. Çünkü Osmanlı'da bu dönemdeki işçi potansiyeli sanayi işçisinden daha çok zanaat ve çiftçi emekçilerinden oluşmaktaydı. Bu nedenden dolayı Amaleperver

Cemiyeti daha çok vakıf niteliği taşıyordu. Bu dönemde yapılan grevlerin herhangi bir yasal dayanağı bulunmamaktaydı.

Zonguldak kömür madeni işçilerinin yaptığı grev, bilinen ilk grevdir. Daha sonra çeşitli alanlarda grevler devam etmiştir. İstanbul’da bulunan telgraf işçilerinin yaptığı grevlerde buna örnektir. Dönemin ekonomik sıkıntılarında dolayı özellikle devlette çalışan işçilerin aylar boyunca maaşlarını alamamaları, grev yapmalarına neden olmuştur. Demiryolu işçileri, iskele çalışanları ve duvar çalışanları vb. iş kollarında grevler artmıştır. Tüm bu ekonomik sıkıntılar düşünüldüğünde Ameleperver Cemiyeti’nin amacının aslında yardım niteliğinde olduğunu ortaya koymaktadır. Bu cemiyete üye olan Türkler, Rumlar ve bazı hayırsever gayrimüslimler amaçlarını açık bir şekilde belirtmişlerdi. İlk kuruluşundan 1874 yılına kadar basına verdiği açıklamada amaçlarının “*fakir ve muhtacine iane*” olduklarını belirtmişlerdi. Politik bir bilince sahip olmazsa da Amaleperver Cemiyeti ilk işçi hareketi olarak görülmüştür (Koç, 2003: 946).

Osmanlı Devleti’nde modern anlamda ilk ortaya çıkan işçi hareketi, İstanbul Tophane’de bulunan fabrika işçileri tarafından 1894 yılında kurulan “*Osmanlı Amele Cemiyeti*”dir (Erdal, 2015: 165). Cemiyet Osmanlı hükümetinden gizli kurulmuştur. Bu dönemde Avrupa’da özellikle Fransa’da faaliyet yürüten Jön Türklerle ilişki kurarak Avrupa’nın basın yayın organları aracılığıyla, Türk işçilerinin sesini duyurmaya çalışmıştır. Fakat bu cemiyet gizliliğini çok fazla koruyamadı. Kuruluşundan yaklaşık bir yıl sonra Osmanlı hükümeti tarafından deşifre edilerek dağıtıldı (Erdal, 2015: 167).

2. İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE SOL

İkinci Meşrutiyet’in ilanından sonra sosyalist hareketler daha çok artmıştır. Devletin hemen hemen her bölgesine yayılmıştır. Bunun en büyük sebeplerinden biri, devletin içinde bulunduğu şartlardan dolayı uygulanan güvenlikçi politikalardan dolayı bazı yazarların kaleminden literatüre “*İstibdat Dönemi*”⁷ olarak giren II. Abdülhamit döneminde uygulanan yasakların, işçi sınıfının haklarını istemesine engel olmasıdır. Fakat II. Meşrutiyet’in ilanı ile grevler tekrardan gündeme gelmiş, sosyalist hareketler tekrardan canlanmıştır (Gürsoy, 2013: 105-106). Özellikle sanayinin geliştiği İstanbul

---

⁷İstibdat Dönemi, I. Meşrutiyet ve II. Meşrutiyet arası dönemdir. II. Abdülhamit’in çeşitli nedenlerle Meclis-i Mebusan’ı geçici süreliğine kapatması ve kendi yönetimini kurmayı amaçlaması ile başlamıştır. 30 yıl süren bu dönem, büyük kısıtlamaları beraberinde getirmiştir. Özellikle basın alanından artan yasaklar, işçi haklarını ve sosyalist hareketleri etkisiz bir duruma getirmiştir. Büyük bir sansür politikası uygulanan bu dönemde, grev, sosyalizm, vb. kelimeler eserlerden çıkartılmıştır. Sosyalizm ve sosyalist hareketlerin önü tamamen kapatılmıştır. (Metin, 2004: 2-3)

ve Selanik bölgesinde sosyalist hareketler daha fazla artış göstermiştir. Diğer bölgelere nazaran sanayi alt yapısı gelişen bu bölgede özellikle tütün fabrikasında çalışan işçiler çeşitli sendikalar kurmuş ve grevlere katılmışlardır.

Tütün işçilerinden oluşan en önemli sendikalardan biri 1909 yılında kurulan Selanik Sosyalist İşçi Federasyonudur (Gürsoy, 2013: 105-106). Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu(SSİF) kısa süre içinde büyük ilgi görmüştür. Selanik'in sendikal ve sosyalist hareketlerde öne çıkmasını sanayileşen bir bölge olması kadar, Avrupa ile olan yoğun ilişkileriyle de açıklamak gerekir. Hem bir liman kenti olması hem de raylı alt yapı sisteminin gelişmesi Avrupa ile olan ticari ilişkilerini geliştirmiştir. Diğer taraftan Sosyalist Enternasyonal Başkanlık Kurulunun (SEBK) kuruluşunda önemli katkıları olan SSİF'in üyelerinin büyük bir kısmının Yahudi olduğunu da belirtmek gerekir. SSİF kurulduktan sonra sürekli olarak rapor şeklinde temaslarda bulunmuşlardı. Federasyon, Enternasyonal Merkez Başkanlığı Kurulu'na yazdığı bir mektupta, kendisini Türkiye'nin siyasal işçi partisi olarak görmektedir: “*Şehrimizin Bulgar Sosyalist grubuyla birlikte derneğimizin Türkiye'nin siyasal işçi partisi (Enternasyonalin Osmanlı Şubesi) haline geleceğini sevinçle haber veririz*” (Artunkal, 2013: 48).

2.1. OSMANLI SOSYALİST FIRKASI

İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra Osmanlıda etkili olan sosyalist partidir. Parti, 1910 yılında İstanbul'da İştirakçi Hilmi tarafından kurulmuş, aynı yıl Dr. Refik Nevza(d)t tarafından Paris şubesi açılmıştır (Soysal, 1983: 2011).Partinin kurucusunun Asıl adı Hüseyin Hilmi olup, çıkardığı *İştirak* Gazetesi'nden dolayı İştirakçi Hilmi adıyla maruftur. Nitekim İştirak Gazetesi'nin1 Eylül 1910 tarihli 18. sayısında böyle bir partinin kurulacağı haberi veriliyordu (Sayılğan, 1968: 52). Partinin matbuat dünyasıyla yakınlığı dikkat çekmekte, diğer önemli parti üyelerinin çoğunlukla gazete sahipleri olduğu görülmektedir. Bunlar arasında; *Sosyalist Gazetesi* sahibi Namık Hasan, *Muahede Gazetesi* sahibi Pertev Tevfik, *İnsaniyet Gazetesi* sahibi İbn Tahir İsmail Faik ve *Medeniyet Gazetesi* sahibi Hamit Suphi sayılabilir. Diğer yandan Baha Tevfik de en az İştirakçi Hilmi kadar önem arz etmektedir. Fakat bir süre sonra parti tamamen Hüseyin Hilmi'nin yönetimine geçmişti (Gürsoy, 2013: 154).

Siyasal hayatta başarılı olamayan bu sol partinin başarısızlık sebeplerini Rıza Tevfik şu şekilde açıklıyor: “*Avrupa'da sosyalizm hakiki bir meseledir. Bizde ise ismi var, bahsi var, fakat hakikati yok. Çünkü içtimai hayatımızda böyle bir amilin bil fiil*

tesirlerini hissetmiyoruz. Bir memlekette büyük ve merkezi bir takım endüstri teşkilatı, (büyük fabrikalar, muntazam ve mürettep bir işçi ordusu) olmadıkça sosyalizm meselesi olmaz.” (Darendelioğlu, 1973: 16). Diğer taraftan Osmanlı Sosyalist Fırkasının İştirakçi Hilmi'nin eseri ve malı olarak görülmesi de söz konusu başarısızlığın bir diğer sebebi olarak görülmektedir. Kuruluşunda birçok gazeteciyi bünyesinde bulunduran parti, zamanla kurucu kadronun dağılmasıyla Hüseyin Hilmi'nin partisi olarak anılmıştır (Darendelioğlu, 1973: 16). Osmanlı Sosyalist Fırkası tam manası ile bir sosyalist duruş sergileyemedi. İştirak Gazetesi'nde yayınladığı beyannamede de neden bir sosyalist parti olması gerektiğini dile getirmiştir:

“Mutlaka sonradan icat edilen hak gibi, hürriyet gibi, sosyalizm denilen ve beşeriyeti mümkün olduğu kadar saadete, refahiye isal yollarını düşünen meslek de o tedabir-i lazımeden biridir ki maksad iyi yaşamak için icab eden tedabiribir şekli-i muayyen ve makule sokmak ve içtimaiyet-i hazırayı bir şekli-i saadetavere ifrağ etmektir.” (Gürsoy, 2013: 457).

Bu cümlede anlaşılacağı üzere, sosyalizmin halkın özellikle işçi sınıfının refaha kavuşması ve yaşam koşullarının daha iyi olmasını amaçlamaktadır. Bu noktada sosyalizmin istenildiği şekilde etkili olması için Osmanlıda güçlü bir işçi sınıfına ihtiyaç vardı. Fakat Osmanlı Sosyalist Fırkası kurulduğunda böyle bir ortamdan bahsetmek çok da mümkün değil. Amaç olarak işçi refahı düşünülmüş fakat tam anlamıyla varlık gösteremeyen bir olgunun refahı etkili bir şekilde kendisini gösteremez.

“Sosyalizm mülkümüzde bir su-i tefehhüm neticesi olarak pek fena, pek yanlış ve külliye medlulü nezıd bir surette anlaşılmıştır. Hâlbuki sosyalizm günden güne daha feci, daha müşkül bir hale gelen cemiyetin aç ve sefil evlatlarının refahiyetini düşünür. Sosyalizm mutlaka adalete mugayir olan hal-i hazır-ı iktisadiyi tashih etmek ister.” (Gürsoy, 2013: 457).

Osmanlı halkı tarafından yanlış anlaşılan sosyalizme dikkat çekmek isteyen Osmanlı Sosyalist Fırkası kurucuları, aslında sosyalizmin alt tabakayı koruduğunu ve ekonomik adaletin sağlandığını savunmuşlardır. Beyannamenin devamına baktığımızda sosyalizmin neler getireceğini ve insanların işçi sınıfını düşünerek hareket etmelerinin vicdani bir tutum olduğunu aktarmışlardır. Sosyalizmin ekonomik kirlilikten uzaklığı ve olması gereken paylaşımlara dikkat çekmişlerdir:

“Sosyalizm sermayenin mahdud ve behemehal müstebit kimseler elinde bulunmasına itiraz ile herkese hakkı kadar kaidelerini vaz'eder. Niçin milyonlarca adamlar birkaç

kişinin esiri olsun bir taraftan milyonların temin ettiği ezvak günagünün sine-i huzuzunda tembelce zevk-ü safaya dalan sermayedarını, öbür tarafta onların emr-ü arzusuna tabi binlerce aç ve sefil, hastalıklı ameleyi düşünelim... vicdan-ı mefruzu karartan layenkati iddia olunan ve cemiyet-i balayı saadete isal edileceği zannolunan ahlaka çıkmaz lekeler, kirler süren bu levha sosyalizmin hedef-i tarizi, isabetgah-ı tığ-ı tenkitidir”

“Mütemeddin olduğu kadar adl-ü hakkaniyete demine yaklaşmak isteyen her millet mülkünde müteaddit sosyalist fırkaları teşkil etmiş, amelesinin hak ve rahatını çalışmakta bulunuyor. Bu maksat ve mesleğin, bahasusayat ve ahadis ile tekidi teşri edilen fikra perverinin dinen dahi tatbiki icab ederken, şimdiye kadar Türkiye’de mensi denilecek bir halde bırakılması asla tecviz edilemez.”

“İşte bu mesleki mübinin mülkümüzde de i’lave tervici için bir Osmanlı Sosyalist Fırkası teşekkül etmiştir.” (Gürsoy, 2013: 457).

Osmanlı Sosyalist Fırkasının beyannamesine baktığımızda, batıda gelişen sosyalizm Osmanlıda bazı çevreleri etkisi altına almıştır. İşçi hakları düşünülmüş ve kapitalizm eleştirisi yapılmıştır. Fakat tam anlamı ile başarılı olamamıştır. Bunun en büyük göstergelerinden biri, Osmanlı Sosyalist Fırkasının Osmanlıda parti teşkilatı kuramamış olması ve bunun yerine Fransa’da bir şube açmasıdır. Fransa’da kurulan şube “*Beşeriyet Gazetesi*” aracılığı ile organize edilmiştir. Bu gazetenin Osmanlı devletine girişi yasaktı. Fransa’daki şubenin başkanlığını Doktor Refik Nevzat üstlenmiştir. Osmanlı sosyalistleri çok taraftar toplamalarının yanında kendilerine karşı olan birden fazla çevreye sahiplerdi. Özellikle İttihat ve Terakki Fırkası taraftarları kısacası ittihatçılar, çok ciddi baskılar yaratmaktaydı. Osmanlı Sosyalist Fırkası’na üye olan Ahmet Samim ittihatçılar tarafından öldürülmüştür. Hatta *İştirak Gazetesinin* bir sayısı Ahmet Samim için çıkartılmış ve bundan dolayı gazete kapatılmıştır. Gazete daha sonra yerini “*İnsaniyet Gazetesine*” bırakmıştır. Sadece iki sayı çıkarılmıştır. Baskılar son bulmamış başta Hüseyin Hilmi olmak üzere üyelerinin çoğu sürgün edilmişti. 1911 Ekim ayında Paris şubesinde konuşma yapan Refik Nevzat, İttihat ve Terakki Hükümeti’ni ağır bir dille eleştirmiş. Bunun üzerine İttihat ve Terakki Hükümeti Refik Nevzat’ı mahkemede idama mahkûm etmiştir. Refik Nevzat o dönemi, yazdığı Sosyalist ve Rehber-i Amele adlı kitabında şu şekilde dile getirmiştir:

“Bugünkü hükümeti meydana getirenlerle örfi idarenin tabiiyet ve emri altında inleyen mebusan meclisi ve üyelerinin burjuva denilen ve özel çıkarlarından başka ekonomik hedefleri olmayan bir takım eli keşköllü açlardan teşekkül ettiği cihetle, set olmak isteye Osmanlı Sosyalist Fırkasının Türkiye’de teessüsüne ve fikirlerini yayan gazetelerin(Sosyalist, İnsaniyet, Medeniyet, İştirak). Yayınına mani oldular.” (Darendelioğlu, 1973: 21).

Bununla beraber sınıf ayrımını ortadan kaldıracaklarını ve sosyalizmi yayma konusunda geri adım atmayacaklarını bu kararlılıktan dolayı İttihat ve Terakki Hükümeti’nin gazabına uğradıklarını dile getirmiştir. İttihat ve Terakki Hükümeti

İstanbul'da Sosyalist Fırkası'nın basın yayın kuruluşlarını kapatmış ve sansür uygulamıştır. Bu sebeple merkez tamamen Paris'e taşınmıştır. Osmanlı Sosyalist Fırkası'nı savunan tüm gazeteler birer birer kapatıldı. Fakat İttihat ve Terakki Hükümeti fırkayı resmîyette kapatmamıştır. Fırkanın kurucusu olan Hüseyin Hilmi, Hamit Suphi ve İsmail Faik'i sürgüne göndererek fırkayı faaliyet dışı bırakmıştır. Bir süre sonra firma kendiliğinden kapanmıştır (Darendelioğlu, 1973: 21-23).

2.2. SOSYAL DEMOKRAT FIRKASI

Sosyal Demokrat Fırkası, 1918 yılının Aralık ayında İstanbul'da kuruldu. Fırkanın genel başkanı Doktor Hasan Rıza Bey (Aydınlık Gazetesi, 2017: 1). Kurulduğu yıl itibariyle 1917 Bolşevik Devrimi'nin etkisinden bahsetmek mümkündür. Emlak bankasının müdürü olan Cemil Arif, Fehim Paşa'nın yardımcısı Tahsin ve emekli memur olan Habib Bey diğer kurucularındandı. Tuhaf olan ise Dr. Hasan Rıza Bey'in Osmanlı Sosyalist Fırkasının kapatılmasına sebep olan İttihat ve Terakkinin eski üyesi olmasıdır. Gerek kendi menfaati gerek toplumun menfaati düşünülerek Sosyal Demokrat Fırkası kendi beyannamesinde fırkanın gayesini açıklarken özellikle uluslararası sosyalist teşkilatlarla bir olduğunu ve onlarla ortak çalışma yürütebileceğini ifade etmişlerdi. Tüm işçi haklarının savunulması bununla beraber kapitalistlere karşı işçi sınıfının savunulmasında gerekli teşkilatların kurulması ve tek dereceli seçimin olması gibi amaçlar edinmişlerdi. Parti, çizgisi gereği işçi sınıfını, küçük esnafı ve çiftçileri bir arada tutmaya çalışmış, fakat bu kesimlerde ilgi görememiştir. Hatta seçimlere bile katılamamış ve düşüncesini yayacak herhangi bir gazeteye de sahip değildi. Sadece fırkanın kurucularından olan Hasan Rıza Bey yazdığı bir risalede gayelerini açıklamıştı. Risalede geçen "*Sosyalizm: en mühim ve herkes için mütalaası elzem bir mesele-i hayatiyedir.*" (Darendelioğlu 1973: 24-27). Cümlesi Dünya savaşı ve Bolşevik Devrimi'nin yaşandığı bir dönemde sosyalizmin Türk toplumunda da az da olsa karşılık bulmaya başladığını göstermektedir.

2.3. TÜRKİYE SOSYALİST FIRKASI

1918 yılında yani mütarekeden hemen sonra İstanbul'a gelen, eski firma olan Osmanlı Sosyalist Fırkası (OSF) kurucusu Hüseyin Hilmi yeni bir isim altında eski partisini tekrardan canlandırmak için harekete geçmiştir. Çok geçmeden 1919 yılı Şubat'ında Türkiye Sosyalist Fırkası'nı (TSF) kurmuştur (Tunçay 2009: 67). Bu sefer Hüseyin Hilmi'nin yanındaki en önemli isim Mustafa Fazıldır (Soysal,1983:

2013).Hüseyin Hilmi gazeteci kimliğini bu süreçte de devam ettirir ve partinin kuruluşunun akabinde28 Nisan 1919 yılında düşüncelerini yaymak için “*İdrak Gazetesini*” yayınlar. Fakat çok geçmeden 22 Temmuz’da gazete süresiz olmak üzere kapanır. 32. Sayısı İdrak’ın en son sayısıdır (Torun 2014: 47). Hüseyin Hilmi geçmiş parti deneyimi tecrübesiyle bu sefer daha farklı bir şekilde yani daha bilinçli bir yaklaşımla hareket etmiş, sosyalizmi İslamiyet ile beraber anmıştır. İslami şart olan zekât göz önünde bulundurarak kapitalist sınıfın servetlerinde fakirlerinde hakkının olduğunu dile getirmiştir: “*Ağniya servetinin kırkta biri fukaranın hakkıdır.*”

Türkiye Sosyalist Fırkası böylelikle, hem kapitalist karşıtı hem İslamcı hem de enternasyonalist bir tavır takınmıştır. İdrak Gazetesi’nin 1. sayısında yazılana baktığımızda: Türkiye memleketinin bir sosyalist memleketi olduğunu, şeriat kanunlarının bir sosyalist ilke olduğunu, daha önce Osmanlıda hüküm süren şeriat hükümlerinin yürürlükte olduğu ve sosyalizmin genel ilkelere uygun olduğunu, bundan dolayı bereket ve mutluluğun olduğunu dile getirdiğini görmekteyiz. Kısacası memlekette sosyalist şeriat hükümlerinin uygulanmasının Türk memleketine tekrardan bolluk, bereket ve mutluluk getireceğini ifade etmek istemiştir (Sadi 1994: 391-392).

Türkiye Sosyalist Fırkası yayınladığı programda öncelikle sosyalizmin gayesini tanımlamaktadır. Toplum içerisinde bulunan adaletsizlik ve eşitsizliği ortadan kaldırmak istemişlerdir. Bu nedenle ilk etapta “*Üretim ve Dağıtım*” araçlarının devletleştirilmesini amaçlamışlardır. Bu amacın gerçekleştirilmesi için gereken yeniliklerin yapılması ve uluslararası alanda aynı amacı güden diğer partilerle iş birliği içinde olunması düşüncesin savunmuşlardır. Tüm bu düşüncelere baktığımızda, dinin özel bir mesele olması ve parti programı düşünüldüğünde aslında Türkiye Sosyalist Fırkası eski düşüncelerini korumaya çalışmış sadece bunu daha bilinçli ve ayrıntılı olarak ele almıştır (Tunçay 2009: 68).

Türkiye Sosyalist Fırkası, 1919 yılının Temmuz ayında bir kongre düzenlemiştir. Kongre sonunda 48 maddelik parti iç tüzüğü kabul edilmiştir. İç tüzükte; meclis grubunun çalışma esasları tayin edilmiş ve yeni bir şubenin açılması için minimum 5 kişinin bir araya gelerek merkezden izin alması gerektiği, açıldıktan sonra aidatların yarısını merkeze göndermeleri gerektiği açıklanmıştır. Fırka, kongreden sonra İstanbul Haliç’te bulunan tersane fabrikası işçilerine öncülük etmiştir. Netice olarak yaklaşık

1300 kişinin katılımı ile grev gerçekleşmiştir⁸. Tüm bunlara rağmen İstanbul'da seçimlere katılan fırka olumlu bir neticeye varamamıştır. Fakat grevlerin artması Hüseyin Hilmi'ye bir nam kazandırmıştır. Olumlu sonuçlar alan bu grevler, partinin işçi üye sayısını önemli oranda arttırmıştır. 1920 yılında yapılan TSF. 2. Kongresinde fırka yönetimi tıpkı OSF'de olduğu gibi Hüseyin Hilmi'nin yönetimine bırakılmıştır. Bununla birlikte TSF işçi sınıfına hitap edecek üç tane broşür yayımladı. Bunlardan birincisi, "*En Büyük Kuvvet*" ikincisi "*Sosyalistlik Nedir?*" ve son olarak da "*Bezirgan Cemiyeti'nin Hastalıkları*" (Tunçay, 2009: 75).

Broşürün ilk başlığına bakacak olursak: "*En Büyük Kuvvet*" bu broşür 16 sayfadan oluşuyor ve sorulan soru "amacımız nedir"? Sorusudur (Sadi, 1994: 399). Bu broşürün amacı, işçilerin politik bilince sahip olmasını sağlamaktır. Eczanede bulunan ilaçların insanları hastalıklardan kurtardıkları gibi kitaplarında insanı cehaletten kurtaracağını dile getirmiştir. Fakat bu kitapların eğlence amaçlı ve zihinleri körelten kitaplar olmaması gerekir. Genellikle çok kirli sevdalar ve çirkin cinayetler konulu romanlar olması, işçinin zihnini zehirler, işçiyi kendi amacından uzaklaştırır. Bundan dolayı işçiler, bu romanları okumaktan kesinlikle sakınmalıdır. İşçi sınıfı, her zaman kendisini geliştirecek, aklını ve zihnini açacak ve kendisinin ilerlemesini sağlayacak kitaplar okumalıdır. TSF bu cümlelere ek olarak işçinin doğrudan meselenin farkına varması için sade bir dille yazılmış olan broşürleri yayınlamaya karar vermiştir. Broşürün başlığında amaç şudur: Politik bir işçi sınıfı var etmek. Broşürün ilk bölümü ise "*Çalışanlar Kimdir*" başlığını oluşturmaktadır. Bu başlık altında çalışanların emeklerine dikkat çekilerek para kazanan her insanın çalışan olmadığını öne sürmektedirler. Bunlara örnek verecek olursak şehirlerde hırsızlık yaparak zengin olmaya çalışanlar her ne kadar emek harcarsa canını tehlikeye atsa dahi çalışan olarak görülemez. Yaptığı sadece başkasının emeğini gasp etmektir. Gecedan sabaha kadar kumar masasında vakit geçirenler istedikleri kadar emek harcasınlar bunlar çalışan kimseler olarak kabul edilemezler. Öte yandan devlet bakanı olan birinin yapılması gereken işler için aldığı rüşvet her ne kadar görevini tehlikeye soksa da kazanım şekline

---

⁸Türkiye Sosyalist Fırkasının, Haliç tersanesi işçileri için verdiği bir layihada; çalışma saatlerinin günde 8 saat, haftada 48 saat olduğunu ve haftada bir gün mutlaka tatil olması gerektiğini bu uygulamanın Paris Barış Konferansında resmen kabul edildiğini yayınlamıştır. Hatta Türkiye'deki bazı fabrikalarda (Tophane, Zeytinburnu ve bahriye matbaası). Bu çalışma koşullarını uygulanmasına rağmen haliç tersanelerinde uygulanmamasını dile getirmiştir. İşçilerin doğal hakkı olan bu uygulamadan mahrum bırakıldığını söyleyerek bu haklarından toksun bırakıldıklarını savunmuşlardır. Öte yandan haftada bir gün tatilin olmaması ve olsa da tatil ücretinin verilmemesi eleştirilmiştir. Değindikleri bir diğer önemli nokta ise işçilerin emeklilik durumudur. Emekliye ayrılmayan işçilerin gelecekteki durumlarının düşünülmemesi ve bir sömürü üzerine kurulan sistemin yanlış olduğu söylenilmektedir (Tunçay 2009: 183-184).

bağlı olarak çalışan grubuna giremez. Genel anlamda çalışanları düşündüğümüzde çok ciddi bir mal varlığına ulaşamazlar. Çünkü emeklerini çalmaya değil toplum için metalar üretmeye harcarlar bu noktada kendi menfaatlerini değil toplumun menfaatlerini gözetirler. Böylelikle emekleri karşılığında kazandıkları ücret onların geçimlerini sağlamaları yanında en fazla barınma koşullarını iyileştirir. Görüldüğü üzere iki çeşit kazanma tipi var. Birincisi başkasının emeğini çalarak yalan dolanla zengin olmak yani kendi emeğinin yanında başkasının emeğini de kendi çıkarları için kullanan kazanma biçimi. İkincisi ise kendi emeğini sadece kendi çıkarına değil de toplumun menfaati için gözetilen kazanma biçimi. Gerçek çalışanlar, sadece kendi çıkarlarını gözetilen değil toplumunda çıkarlarını gözetilen vicdan sahibi bireylerdir. Genel olarak ele aldığımızda işçiler kendi emeklerini toplumun çeşitli alanlarında kullanarak giyinme, beslenme, ulaşım gibi alanlarda toplumu kalkındırmaya çalışır. Gerçek çalışan sınıf bu işçi sınıfıdır. Fakat işçilerin emeklerini kullanarak çeşitli hilelerle zengin olanlar ise birer parazit niteliğindedir (Sadi, 1994: 399-401).

İkinci bölümün başlığında yer alan soru ise “*En Büyük Kuvvet*” sorusudur. En büyük kuvvet derken aslında bahsedilen toplumun en ufak ihtiyaçlarından en büyük ihtiyaçlarına kadar akla gelen her türlü üretimin işçiler tarafından yapılmasıdır. Basit bir örnek verecek olursak bir elbiseyi elde etmek için çeşitli aşamalardan geçen pamuk işçiler tarafından toplanır. Daha sonra bazı aşamalardan geçerek iplik haline getirilir. İplik haline gelen pamuk kumaş olarak terziye gider, terzi bu kumaşı insanların giyebileceği ölçüde keser ve hazır elbise haline getirir. Öte yandan yapılan evler ve binalar yine işçiler tarafından düşük bir maaşla inşa edilir. Hazır hale getirilene kadar çok sayıda işçilerin işbirliğinden geçer. Sokaklar, caddeler, yollar akla gelebilecek her şey işçiler tarafından yapılır. Bu temelde baktığımızda aslında tüm kuvvetin işçi sınıfında olduğunu görmekteyiz. Fakat tüm bunlara rağmen en çok ezilen ve emeğinin karşılığını tam olarak alamayan yine işçi sınıfıdır. Tüm kuvvet insanın kendisindedir. Fakat emek bakımından bakıldığında iki çeşit sonuç gerçekleşir: birincisi, kendisindeki kuvveti satan; ikinci ise başkasındaki kuvveti satın alan. Böylelikle satın alan her zaman hüküm sahibi oluyor. Tüm bunlara baktığımızda en büyük kuvvet çalışanların kuvvetidir. Broşürün en önemli amacı, üçüncü başlıkta yer alan “*Çalışanlar Uyanınız!*” idi. Elde edilen her şey çalışmakla oluyorsa bu kuvvet çalışanda ise çalışanlar işçi sınıfı olduğu için neden işçi sınıfı fakirlik ve eziyet çeksin? Toplum için bütün faydalı ve güzel olan şeyleri işçi sınıfı ortaya çıkarıyor ve bundan ötürü bir haysiyet söz

konusudur. Fakat çalışmayanlar, emek harcamayanlar, alın teri dökmeyenler çalışanlardan daha çok haysiyet sahibidirler. İşçi sınıfı hor görülmesi yetmezmiş gibi tüm çabasına rağmen en az faydayı görendir. Beden ve emek olarak hor görülen ve boşa çıkartılan işçi sınıfı artık bunları görmeliydi. Anlaşılan şey ise işçi sınıfının kuvveti her zaman var ama bu kuvveti değerlendirecek ve yönlendirecek kafa yok. İşçi sınıfının kuvveti, emek halinde devamlı olarak bir nehir gibi akmakta fakat nehir hangi yönde akmalı? Sorusuna cevap verememekteydi. Çalışanlar emeklerinin karşılığını nasıl alabilecek? Kendi onur ve haysiyetlerini nasıl koruyacak? Bu soruların cevap bulması işçi sınıfının ancak düşünmesi, öğrenmesi ve çabalaması ile olur. Yayınlanan broşürde önemli olan iki mesele üzerinde durulmaktadır. Bunlar: “*Ekmek Meselesi*” ve “*Haysiyet Meselesi*”dir.

Bu iki mesele üzerine yoğunlaşan parti, Avrupa ülkelerinin işçi sınıfını örnek vererek Türkiye’deki işçi sınıfının gözünü kapattığını söylemiştir. Avrupa ülkelerinin işçileri, her geçen gün kendilerini geliştirmektedirler. Sosyal hayatın önemini daha çok biliyorlar. Kendi çıkarlarını biliyor ve buna göre hareket ediyorlar. Fakat biz kendi çıkarlarımızı bilmiyoruz ve uyanmıyoruz. Türkiye işçi sınıfı olarak artık uyanmamız gerekir. Tüm kuvvetin ve tüm emeğin sahibi olan işçiler bir arada tutulmaya çalışılmış ve kendi haklarını savunmaları için birden fazla bildiride bulunmuşlardır. Böylece parti Türkiye’nin tüm işçilerini bir arada tutmaya çalışmıştır (Sadi, 1994: 401-403). Partinin son anlarına doğru genel başkan olan Hüseyin Hilmi 1920 Haziranında ortaya çıkan tramvay işçilerinin greve girmesini tertipleledi. Grevi tertiplelediği için kendi şahsına büyük miktarda mali yardım sağladı. Bundan hoşnut olmayan üyeler tek tek partiden ayrıldı. Devam eden bu tarz olaylar partinin sonunu hızlı getirdi. Hüseyin Hilmi bir akşam vakti öldürüldü. Neden öldürüldüğü bilinmemektedir. Böylece partiyi yönetecek kimse kalmadığından fırka, tez vakitte dağıldı ve kapandı (Darendelioğlu, 1973: 35).

2.4. YEŞİL ORDU

Milli Mücadele içinde olan Türkiye Cumhuriyeti ilk etapta düzenli bir orduya sahip değildi. Bu mücadele döneminde ilk başlarda rol alan bazı milletvekillerinin öncülüğü ile gizli bir şekilde Yeşil Ordu Teşkilatı kuruldu. Ordunun kuruluş amacı; İstanbul hükümetini temsil eden Damat Ferit Paşa’nın İngilizlerin desteği ile kurmuş olduğu ve milli kurtuluş hareketini etkisiz hale getirmek için faaliyete geçirdiği Cemiyet-i Ahmediye’nin tüm faaliyetlerinden haberdar olmak ve hakikati halka

anlatmaktı. Yeşil Ordu, Mustafa Kemal Paşa'nın da izni dâhilinde kurulmuştur⁹. Çok kısa sürede amacının dışına çıkarak komünist partisine hizmet etmiştir (Sayılğan, 1968: 127). İlk etapta haklı görülen cemiyet daha sonra kapatılmak istenmiştir. Bunun en büyük sebeplerinden biri Çerkez Ethem'in yeşil orduya katılmasıdır (Tunçay, 2009: 287). Çerkez Ethem'in yeşil orduya katılması Atatürk tarafından şu şekilde anlatılmıştır:

Bazı olaylarda yeşil orduya yardım etmesinden Yozgat isyanının bastırılması için Ankara'ya çağırılan Çerkez Ethem ve abisi bazı kesimler tarafından methedilmiş ve alkışlanmışlardı. Daha sonra yaptıklarından dolayı tüm bu övgüleri hak etmedikleri ve kendi içlerinde bazı hayallere kapıldıkları görülmüştür. Yozgat isyanının bastırılması ile görevlendirilen Çerkez Ethem ve abisi isyan sırasında kumandanların rütbelerini tanımadan ve dikkate almadan kumandanlara çeşitli hakaretler etmekten çekinmemişlerdir. Ülkenin içinde bulunduğu durumdan dolayı, Çerkez Ethem'i, kıymetli görmeyen ve hiçbir şekilde abartıldığı gibi olduğuna inanmayan kumandanlar, Çerkez Ethem ile bir çatışmaya girmekten uzak durmuşlardı. Bu durumdan yararlanan Çerkez Ethem, Türk ordusunda iyi bir kumandan olmadığı dile getirerek kendilerinin birer kahraman olduklarını çekinmeden alenen söylemişlerdi. Bunlarla beraber valilere açıkça emirler verip bu emirlerin uygulanmaması halinde valileri idam etmekle tehdit etmekteydi. Tüm bunlara rağmen her iki kardeşi her zaman yararlanabileceğimiz şekilde bir yol seçtik (Nutuk, 2015: 358-359).

Zamanla amacı dışına çıkan Yeşil Ordu komünizme kaymıştır. Hatta Çerkez Ethem "Arif Oruç"¹⁰ aracılığıyla *Seyyare Yeni Dünya* adlı bir gazete çıkarmıştır. Gazete "İslami Bolşevik Gazetesi" olarak görülmüştür. Bu gazetede çıkan yayınlar, komünizme İslam ahlakı atfeden yazılar barındırmıştır (Tunçay, 2009: 295). Öte yandan Çerkez Ethem gazete hakkında şu değerlendirmeleri yapmıştır: "Bu gazetenin özelliği sosyal demokrat olmasıdır. Görevi ise olası bir devrimde veya işgal halinde Türkiye'yi Kuvay-ı Milliye ve TBMM çevresinde toplayıp, milli beraberliği sağlamaktır" (Ethem, 1993: 81).

---

⁹Mustafa Kemal Atatürk Yeşil Ordu için onay vermesini şu şekilde anlatıyor; yeşil ordunun ilk kurucuları arasında bulunan bana yakın arkadaşlar, bana yardım gayesi ile ve işlerimin yoğunluğu nedeni ile iş yükünün hafiflemesi için bu ordudan bahsettiler. Çok yoğun olduğum için bu ordu ile uzun bir süre alakadar olamadım. Yeşil ordu gizli bir teşkilat mahiyetinde kuruldu. Genel kâtibi Hakkı Behiç Bey çok ciddi ve yerinde faaliyetler göstermiştir. Yeşil Orduda hizmet edenler bu ordunun benim rızam ve isteğim üzerine kurulduğunu söylediklerinden dolayı, ordu her tarafta benim namıma genişlemiştir. Böylelikle yeşil Ordu milli ve küçük birlikler halinden çıkıp genel bir amaç halini almıştır (Nutuk, 2015: 358).

¹⁰Sosyalist bir düşünceye sahip olan Arif Oruç, 1894 yılında doğmuştur. Memleketi Dimetoka'dır. Gazetecilik mesleğine İstanbul'da Tanin gazetesinde başlamıştır. Çerkez Ethem'in desteği ile birden fazla gazete yayınlamıştır ve bazı fırkalar kurma eğiliminde bulunmuştur (Tunçay, 2009: 291).

Yeşil Ordu'nun tüzüğüne baktığımızda, tüm dünya bir değişimin eşiğindedir. Batıdaki aydınlar sosyalizmin, kapitalist düzeni yıkarak batı medeniyetini yükselteceğini dile getirirler. Öte yandan en büyük amaçları kapitalizm sistemini yıkıp, işçi sınıfının egemen kılmaktır. Zenginlerden sermayelerini fakirlerle paylaşmalarının öneminden bahsetmişlerdir. Bunu İslam ahlakı ile özdeşleştirmeye çalışmışlardır. Yüzyıllar önce İslamiyet'in, bu durumu fitra, zekât ve kurban yoluyla yaptığını söylemişlerdir. Bu yolla zenginler sermayelerini fakirlerle paylaşarak sosyal adaleti sağlamışlardır. Yeşil Ordu'nun bu düşüncelerine baktığımızda sosyalist hareket açısından değerlendirilmesi gereken bir harekettir. Türkiye'de Milli Mücadele döneminde sol, gerek bulunduğu dönemdeki koşullar gerekse de Türkiye halkları bakımından çok bir gelişme gösterememiştir. Buna bağlı olarak birde amacının dışına çıkması Yeşil Ordu'nun sonunu getirmiştir. Ordu komutanı olan Nurettin Paşa, Fevzi Çakmak Paşaya bir telgraf göndererek Yeşil Ordu'nun yaptığı propagandaların yanlışlığı ve yabancı unsurların etkisiyle hareket ettiklerini dile getirmiştir. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa ülkenin ve halkın içinde gittikçe artan bir tehlike olarak görmüştür. Faaliyetlerinden dolayı Yeşil Ordu mensuplarını yargılamak üzere İstiklal Mahkemesine sevk etmiştir. İstiklal Mahkemesi gerekli araştırmalar sonucu Yeşil Ordu mensuplarının muhakemesine karar vermiştir. Büyük Millet Meclisi 21 Mart 1921'deyaptığı gizli toplantıda bazı mebusları istiklal mahkemesine sevk etmiştir (Darendelioğlu, 1973: 56-59).

3. KADRO HAREKETİ

Kadro hareketi olarak bilinen kadrocular, Kadro Dergisi adı altında Sovyetler Birliği'ne olan ilgilerini savunmuşlardır(Darendelioğlu, 1973: 203). Bazı kesimler ise tam tersine Türkiye'deki sosyalizme balta vurduklarını da iddia etmişlerdir. Kadro dergisinin kurucuları: Şevket Süreyya Aydemir, İsmail Hüsrev Tökin, Burhan Asaf Belge, Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Vedat Nedim Tör idi. Kadro dergisinin çıkarılmasından sonra bazı isimlerde kadroculara katıldı. Kadrocular, kapitalizmin ilk çıkış noktasını dile getirmişlerdir. Bunlara göre kapitalizm, Avrupalıların coğrafi keşifle Amerika kıtasını keşfetmesi ve buralardaki insan gücü ve kaynakları sömürmesiyle başlamıştır. Böylelikle ilk sermaye birikimi bu şekilde gelişmiştir. Kapitalizmin ortaya çıkması ile sınıf ayrımı oluşmuş, böylelikle sınıflar arası çatışmayı da beraberinde getirmiştir. Sınıf çatışması ise sosyalizmin ve faşizmin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Fakat yoğunluğu Avrupa'da olan işçi sınıfı nitelik olarak, Türkiye dâhil Asya kıtasından

daha farklı bir konumda yer almaktadır. Bu nedenle sosyalizm gerçekleşirse bile etkisi Asya'da çok fazla olmayacak düşüncesindedirler. İşçiler arasındaki nitelik farklılıkları bunun en önemli sebeplerinden biridir.

Kadrocular faşizmin, kapitalizmin sebep olduğu sınıf çatışmasında uzlaştırıcı bir rol oynadığını fakat yine de bu rolle işçi sınıfını değil de sermayeyi elinde tutan kapitalizmin tarafını seçtiğini savunmuşlardır. Faşizmin sadece kapitalizmin taraftarı değil aynı zamanda emperyalizmde taraftarı olduğuna dikkat çekmişlerdir. Kısacası kadrocular, faşizme karşı çıkmışlardır ve faşizmi her alanda reddetmişlerdir.

Kadrocuların en önemli tespitlerinden biri de sosyalizmin, işçi sınıfı arasında oluşan nitelik farklılıklarını gideremeyeceğini söylemeleridir. Kadrocular tam anlamı ile bir faşist düşmanı veya tam anlamı bir sosyalisttir diyemeyiz. Kadrocuların yaptıkları şey kendi konumlarını savunmalarıdır. Çünkü bazı kesimler kadrocuları faşizm ile suçlarken, bazıları ise komünistlerin propagandasını yaptıklarını ileri sürmüşlerdir. Bununla beraber kadrocular Marks ideolojisini yakından takip etmişlerdir. Fakat Leninizm yolundan gittikleri gerçeği ortadadır. Kadrocular milleti birleştirme amacı gütmüşlerdir. Böylelikle kesin bir taraf olduklarını söylemek çok mümkün değildir. Faşizm de milletin birleşmesini tercih etmektedir. Fakat kadrocular nitelik olarak kendilerinin faşistlerden ayrı olduğunu şu cümlelerle açıklıyorlar; faşizm milletlerin birleşmesinde her yola başvurulacağını, birleşmek için işçi sınıfının çıkarlarının bir önemini olmadığını savunmuşlardır. Hatta bunun için kapitalizmi bile savunmuşlardır. Fakat biz kadrocular tüm halkın çıkarlarını gözeterek birleşmeyi tercih ediyoruz demişlerdir (Türkeş, 1999: 110-130).

Genel olarak kadrocuların karmaşık bir görüntü sergiledikleri söylene de ideolojileri net bir şekilde ortadadır. Kadrocular, tarihsel materyalizmin özüne ulusçuluğu koymaya çalışmışlardır. Emperyalizm düşüncelerinde Leninizm'den etkilenmişlerdir ve direkt Leninizm'i savunmuşlardır. Öte yandan ortaya çıkan gelir dağılımının kapitalistlerin elinde olmaması gerektiğini savunmuşlardır. Bununla beraber devlet kontrolünün sağlanmasını dile getirerek net bir şekilde ulusalcı sol düşüncesini savunmuşlardır. Kadrocular, ulusçu sol düşüncenin ilk savunucularıdır

Kadrocular bazı fikirleri ile Kemalist düşünce ile aynı safta yer almışlardır:

“Ulusal kurtuluş savaşına dayanan devrim hareketinin ideolojisini oluşturan kadro hareketi, Kemalist devrimi bir ulusal sol olarak temellendirmiştir. Kadrocular Kemalist devrimin kendi özel koşullarında ortaya çıkan özgün bir hareket olduğunu ve Türkiye

gibi gelişmekte olan üçüncü dünya ülkeleri için örnek bir devrim oluşturduğunu işlemişlerdir. Marksizm'in ulusal kurtuluş savaşlarını açıklamakta yetersiz kaldığını ileri süren kadro hareketi, Kemalist devrimi, emperyalizme karşı ulusal kurtuluş ve bağımsızlık savaşı veren tüm üçüncü dünya ülkeleri için örnek bir olgu olarak açıklamışlar. Ve bu doğrultuda geliştirdikleri ulusal görüşleri ile gelecekteki bağımsızlık hareketlerinin ulusal solcu bir düşünsel temellendirmesini yapmışlardır.” (Çeçen, 1997: 212).

Kadrocular, Kemalist devrimi savundukları gibi bazı Kemalist fikirlerde de ayırım yaşamışlardır. Demokrasinin olmasını savunan Kemalist düşünceye karşı kadrocular, demokrasinin Türkiye devrimi için kötü olduğunu savunmuşlardır.

Fakat Kadro dergisi de çok uzun yıllar sürmeden kapandı. Kapanmasının en büyük sebeplerinden biri, İş Bankası grubunun kadroculara karşı tavır alması, ikinci sebep ise CHP genel sekreteri Recep Peker'in tutumudur. Bu iki olgunun birleşmesi ve dergi kurucularının memur olmaları derginin kapanmasını hızlandırmıştır. Çünkü Türk basın kanununa göre devlet memurları ve diplomatlar dergilerde imtiyaz sahibi olamazlardı. Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun diplomat olarak atanması da kadro dergisin kapanması için yapılan bir eylem olduğu söylenmektedir. Öte yandan Kadro dergisin yayınladığı bazı yazılar Kemalizm'i eleştiri konusu olarak nitelendirilmekteydi. Dolayısıyla derginin kapanmasında rol olan en önemli sebeplerinden birisi de bahsi geçen tarzdaki yazılar sebebiyle yönetim ile karşı karşıya gelmesidir. Bu ve yukarıda sayılan sebeplerden ötürü Kadro dergisi en son 1935 yılının Ocak ayında yayınlandı (Türkeş, 1999: 200-209).

Tek partili hayatta çok fazla sol parti çalışması olmamıştır. Fakat 1946'dan sonra özellikle Sanfransisko'da kabul edilen Birleşmiş Milletler Anayasası esaslarına göre Türkiye'de parti kurulmasına onay verilmiş ve Tek Parti Dönemi son bulmuştur. Bu gelişme ile birlikte zaman geçmeden Türkiye Sosyalist Partisi kuruldu. Bu parti Esat Adil Müstecablıoğlu tarafından kuruldu. Avukat olan Macit Güçlü ve Aziz Uçtay diğer kurucularındandır. Partinin kurulmasıyla Gün adında birde dergi yayınlamışlardır. Partinin programına göre Türkiye tam anlamı ile halk devleti olacaktır. Çok partili hayatta kurulan ilk sosyalist parti olan Türkiye Sosyalist Partisi çok geçmeden 16 Aralık 1946 tarihinde ilan edilen sıkıyönetim kararı ile kapatılmıştır.

Kurulan bir diğer parti de Türkiye Sosyalist Emekçi Köylü Partisidir. Bu partinin kurucuları farklı alanlardan bir araya gelerek partiyi kurdular. Kurucuları: Şefik Hüsnü, kunduracı olan Fuat Bilege, tütün işçisi olan Aydın Batan, kitapçı olan Müntakim Ölçmen ve teknisyen olan Ragıp Vardar idi. Türkiye Sosyalist Emekçi Köylü

Partisi'nin en temel amacı Türkiye'nin ekonomik, sosyal ve politik alanda alınan her kararda alt tabaka olan işçi sınıfının ve halkın söz hakkını elde etmesidir. Söz sahibi olarak kendileri için en iyiyi tercih etmelerini sağlamaktır. Öte yandan Türkiye'nin dış politikada alacağı kararlarda halkın direkt olarak söz sahibi olmasını sağlamaktır. Diğer bir amacı da dil, din, renk ve sınıf ayrımı olmaksızın yabancı veya yerli kapitalistler karşısında sömürüye uğramalarını engellemek ve faşizm karşısında büyük ve sistematik bir duruş sergilemeyi sağlamaktır. Türkiye Sosyalist Emekçi Köylü Partisinin ilk şubesinde okunan bir metinden kaynaklı olarak üyeleri cezaevine atılmıştır:

“Ey ateş karşısında demir döğenler, ekmek pişirenler, döküm dökenler, zemheri ayazında ilk horozda kalkıp çifte gidenler, kızgın ateş altında yolma yolanlar, buğday kazanıp gilgil yiyenler ve ey alın terini ekmeğine katık yapan yalın postallı yırtık abalı dostlar bilin ve bildirin, öğrenin ve öğretin duyurun ve duyurun esas davamız aş pişiren, iş yapanın ve toprak sürenindir.” (Darendelioğlu, 1973: 282). Bu partide sıkıyönetim ilanıyla beraber kapatılmıştır. Tek partili dönemde sol faaliyetler çok ciddi bir gelişme gösteremedi. Gerek parti gerek yapılanmalar tam anlamıyla başarısız oldu. Türkiye halkının komünist endişe ve hükümetlerin gerek kendi çıkarları gerek dış güçlerin etkileri ile sol faaliyetlere karşı çıkması, Türkiye’de sol adına çok ciddi kayıplar oluşturmuştur. O dönemde işçi sınıfının henüz politik bir bilinç elde etmemesi solun kendisini göstermesini ve sol için bir mücadele içine girmesine çoğu zaman engel teşkil etmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1960-1971 ARASI TÜRKİYE'DE SOL

1. YÖN DERGİSİ

İlk sayısı 20 Aralık 1961'de yayınlanan Yön Dergisi solun gelişmesinde büyük etkiler yaratmıştır. Toplamda 6 yıl boyunca yayınlanan Yön Dergisi, Türkiye solunda hem kendi döneminde hem de kendinden sonraki dönemlerde önemli etkiler yaratmıştır (Aydınoglu, 2011: 85). Doğan Avcıoğlu Yön Dergisi'nin kurucusu, imtiyaz sahibi ve aynı zamanda yazı işleri müdürüdür (Şahintürk, 2004: 56). Yön Dergisi, 1961 ile 1967 yılları arasında Türkiye'nin gündemine oturmuş ve sol düşüncelerin siyasal temsilciliğini üstlenmiştir. Yön Dergisi aydınlar dergisi olarak da bilinir. Türkiye'de sol düşüncenin özellikle aydın kesim arasında benimsenmesinde Yön dergisinin de önemli bir katkısı olduğunu söyleyebiliriz. Derginin yayın hayatına girdiği dönemin hem iç hem de dış konjonktürü de aydınlar üzerindeki sol eğilimi arttırmıştır. Bu dönemde Yön Dergisi siyasette aktif rol alarak politik bir çizgiyi ifade etmektedir. 27 Mayıs Darbesinin etkisinin devam ettiği bu dönemde ordunun etkinliğini devam ettirip, sivil yönetimi devre dışı bırakması ve toplum üzerinde oluşan baskı aydın kesimi de çözüm üretmeye itmiştir.

Diğer taraftan Yön Dergisi'nin çıktığı dönemin Türkiye'sinden dış ülkelerdeki siyasi gelişmelere baktığımızda da solculuğu haklı çıkaracak sempati duyulacak olaylar vardır. Bunlardan en önemlisi İkinci Dünya savaşıyla beraber güç dengeleri ciddi değişimlere uğradı. Avrupa'nın kaybettiği güç merkezi olma misyonunu ABD ve SSCB gibi güçlü devletler doldurmaya başlamıştı. İdeolojik olarak iki zıt güç Avrupa'yı kendi aralarında ideolojik bir bölünmeye sokmuştur. Avrupa yaşanan bu önemli değişiklikler milliyetçiliğin yeniden canlanması gibi sonuçlar doğurdu.

Efendilerine karşı ayaklanan mazlum halklar tarihsel bir hesaplaşmaya girerken ister istemez emperyalizmin çirkin yüzü hafızalarda yeniden canlanmıştı. Böylelikle kapitalist ekonomiler sömürüye açık bir ekonomik model olarak algılandı. Bu durumdan kurtulmak ve daha iyi bir ekonomik model için sosyalizm alternatif olarak görülmeye başlandı. Milliyetçiliğin ve Sosyalizmin özdeş hale geldiği bu dönemde SSCB bunu kullanmayı başardı. Güney Amerika'da, Asya'da ve Afrika'da gerçekleşen özgürleşme hareketlerini desteklemeye çalıştı. ABD ise sömürüleri için bazı bağımsızlık hareketlerini destekledi. Örnek verecek olursak Hollanda yerine Endonezya

bağımsızlığını desteklemiştir. SSCB'nin bağımsızlık tutumları tüm dünyada etkisini göstermiştir. Batıda yer alan genç ülkeler arasında sosyalizm popülerliğini daha da arttırmıştır. Dolayısıyla Türkiye de bu durumdan etkilenmiştir.

Dış dünyada oluşan değişiklikler sadece siyasi olarak değil ekonomik olarak da büyük etkiler yaratmıştır. Türkiye halkı ister istemez dış devletlerle kendilerini kıyaslamıştır. Ortaya çıkan sonuç diğer devletlerden daha kötü bir durumda olduğu gerçeği, bir arayışa girmeye neden olmuştur. Rusya örneğine baktığımızda, tam anlamıyla feodal denilirse de yarı feodal şekilde olan Rusya ve sanayisi diğer batılı devletler kadar gelişmemesine rağmen sosyalist bir perspektifte çok kısa bir sürede ciddi bir kalkınma gerçekleştirdi. Tüm bunlar göz önüne alındığında Türkiye'deki aydınlar ekonomik model için kuşku halinde idiler. Devletçi ekonomik modelin kalkınma sağlayacağına inançları daha fazlaydı. Çünkü dış ülkelerin aksine Türkiye ekonomik olarak gerilemekteydi. Aydınlar artık devletin ekonomik ve siyasal açıdan kalkınmasını sağlamak için kendilerine çeşitli roller biçmişlerdi (Açıkkaya,2009: 38-41).

Yön Dergisinin etrafında toplanan aydınların sosyalizmi benimsemesinin siyasi ve ekonomik nedenler dışında bir de sosyal nedenleri vardır. Sosyal nedenlerden biri de Doğan Avcıoğlu'nun Yön Dergisinde bahsettiği “*Ara Tabakalar*” kesimidir. Tek partili hayattan 1950 seçimlerine kadar Türkiye'nin politik yaşamına aydın- bürokrat sınıf hâkimdi. Doğan Avcıoğlu ara tabakalara şu şekilde bir misyon yüklemekteydi: “*Hakim sınıfları nispeten zayıf olduğu toplumlarda, içinden çıktıkları sınıf ve tabakalardan bağımsızlaşmaktadır. Ara tabakalar politik hayatta sonucu tayin edici unsurdur. Bu büyük güçlerinin bilincine varmışlardır ve bu bilinç onları bağımsız kılmaktadır. Bu ara tabakalar, toplumun ilerici kesimini teşkil etmektedirler. Çıkarları modernleşme ve hızlı kalkınmadan yanadır.*” (Avcıoğlu, 1966: 14).

İster işçi çocuğu ister çiftçi çocuğu olsun tahsilini bitirip sivil veya askeri bürokrat olduktan sonra kendi çıkarını aşan bir duruma geliyordu. 1950 den sonra bağımsızlaşan bu bireyler, burjuvazi ve toprak sahipleri için kendi durumlarından feragat etmek zorunda kaldılar. Avcıoğlu, ara tabakaların önemli bir role sahip olduğunu hatta milli mücadelenin bile bu tabakanın sayesinde var olduğunu dile getirmiştir (Avcıoğlu, 1966: 15).

Yön kelime anlamına baktığımızda, varlığı belirli bir hedef manası taşır. Bu kelimenin tercih edilmesi, sosyal, politik ve ekonomik tartışmalara belirli bir yön vermesi, açıkçası söylenmek istenen, tüm bu sorunlara sosyalist bir bakış açısı ile ele almak amaçlanmıştır (Aydemir, 1962: 7).

1.1. YÖN BİLDİRİSİ

Yön Dergisi ilk sayısında bir bildiri ile ortaya çıktı. Bildiride yön dergisinin etrafında toplanan kişilerin ortak kararı ile toplumun her ferdi kapsayacak şekilde, subay, öğretmen, işçi çoban vs. tüm kesimlere hitap etmek amacıyla imza toplanmıştır. Yön etrafında toplananlar inanarak savundukları fikirleri okuyucularına ve Türk halkına bildiri yoluyla açıklamışlardır. Dergide yazılan tüm konular üyelerin onayından geçmiştir. Bildiride, olumlu tartışmalara zemini sağlamak için derginin yayın hayatına girdiği ifade edilmiştir (Yön Bildirisi, 1961: 12). Genel olarak bildiriye baktığımızda dönemin şartlarını da göz önünde bulunduracak olursak darbenin de etkisi ile Yön Dergisi kendi dönemimin en radikal siyasi dergisi olmuştur.

Bildiride Türkiye'nin o dönemde var olan mevcut durumu ele alınmıştır. Analiz edilen Türkiye'nin durumuna bir çözüm bulma amacı güden yön bildirisi, radikal bir şekilde iyimserliğe yer vermeden eleştirilerde bulunmuş ve var olan ekonomik ve politik sorunları göstererek çözüme kavuşturmaya çalışmıştır. Ekonomik, siyasal ve sosyal sıkıntılarının olduğu dönemde yön dergisinin en ufak bir sesi çığ etkisi yaratmayı başarmıştır. Yön bildirisinin bu kadar etkili olmasının bir sebebi de halkın söylemek istedikleri sorunları söyleyerek halkın sesi olmasıdır. Bildiride de olduğu gibi o dönemin ekonomik sorunlarını ve ekonomik sorunların yarattığı sosyal sorunları irdelenmiştir. Ekonomik sorunları ortaya çıkardığı sosyal sorunlara örnek verecek olursak, gecekondular, gelir dağılımının eşitsizliği, işsizlik, sefalet ve açlık gibi... (Açikkaya, 2009: 50). Böylece dergi, ekonomik sorunlar yüzünden kendi emeği ile kendisine yetemeyen işçi kesiminin de ilgi odağı olmuştur. Bildiriden hemen sonra Yön Dergisinin okur kitlesi genişledi. Ve bu genişlik bir sol tabandı (Şahintürk, 2004: 58).

Yön bildirisini tek tek ele almak daha faydalı olacaktır.

“Atatürk devrimleri ile amaç edinilen çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmanın, eğitim davasının sonuçlandırmanın, Türk demokrasisini yaşatmanın, sosyal adaleti gerçekleştirmenin ve demokrasi rejimini sağlam temeller üzerine oturtmanın ancak iktisadi alanda hızla kalkınmakta, yani milli istihlal seviyesini hızla yükseltmekte göstereceğimiz başarıya bağlı olduğuna inanıyoruz” (Yön Bildirisi, 1961: 12).

Atatürk devrimlerinden kast edilen batının ekonomi ve üretim seviyesine ulaşmaktır. Türkiye'nin üretim seviyesi arttıkça Türkiye'nin sosyal yapısı da bu üretime bağlı olarak değişecektir. Türkiye'deki imkânlar genişleyerek kırsal ve kent ikiliği ortadan kalkacak ve batı devletlerinin ana temeli olan akılcı düşünce tüm alanda yayılacaktır. Türkiye'deki üretim gücü artmadığı sürece ne kadar emek harcanırsa harcanırsın kitlelerin seviyelerinde olumlu değişimler sağlamak olanaksızdır. Çünkü ekonomi seviyesi düşük olan ülkelerde kitlelerin açlık ve sefaletten dolayı eğitime yönelmeleri engellenir. Böylece hayatta kalma içgüdüleri daha baskın olacağı için akılcı düşünme gelişimi yavaşlayacaktır. Türk demokrasinden kasıt, demokrasinin insan onuruna dayanan ve insan haysiyetini koruyan özellikle insanı değerli kılan bir rejimdir. Aç kalan, işsiz kalan ve kendisine yetemeyen bir toplumda demokrasi üzerinde ne kadar çalışılırsa çalışılırsın var olan demokrasi rejimi yıkılmaya mahkûmdur. Bundan dolayıdır ki ekonomik seviyesi yüksek tutulmalı ve üretim arttırılmalıdır. Ancak bu şekilde Türk demokrasisi yaşatılır. Sosyal adaletin gerçekleşmesi için milli gelirin çok ciddi bir şekilde ve hızlıca artırılması gerekmektedir. Milli geliri artmayan bir ülke sadece vatandaşları arasında yoksulluğu paylaşmaktan öteye gidemez. Bu noktada kalkınma planı yapılacaksa mutlaka sosyal adalete yer verilerek yapılmalıdır. Anlaşılacağı üzere ekonomik refahın arttırılması sosyal adaleti de arttırır. Tüm bunların yapılmasını kendilerine ödev olarak gören yön hareketi, gücün insanın kendisinde olduğunu vurgulamaktadır (Türkmen, 2013: 265-266).

“Bugün Türk toplumuna yön verebilmek durumunda bulunan öğretmen, yazar, politikacı, sendikacı, müteşebbis ve idareci gibi kimselerin, belli bir kalkınma felsefesini ana hatları üzerinde anlamaya varmalarını zaruri sayıyoruz.” (Yön Bildirisi, 1961: 12).

Haberleşme araçlarının ciddi bir şekilde gelişmesi ile beraber kitleler başka diyarlarda ve başka ülkelerin sınıf düzeyindeki hayat standartlarını görmekteydiler. Bunu görenler böyle bir hayat standartlarına ulaşılacağını da görmekteydiler. Bu durum hayat standartları kötü olan sınıf için acılarını ve ıstıraplarının daha çok hissedilmesine neden olmaktadır. Nüfusun hızla artması ve bu nüfus hızına uygun ekonomik politikaların geliştirilmemesi, durumu daha da ağırlaştırmıştır. İşin kötü tarafı ise Türkiye'nin kaderini değiştirecek durumda olanlar tüm bu ciddi sorunların farkında değillerdi. Söz konusu olan bu çevrelerce benimsenen ve pratiğe geçecek bir kalkınma projesi yoktu. Kalkınma kelimesin anlamı tüm hatları ile anlaşılmamıştır. Çok köklü

değişimler olmadan kalkınmanın kendisini gerçekleştirmesi mümkün olmayacaktı. Böylece toplum düzeni ve vatandaşların davranışları da olumlu bir değişme göstermeyecekti. Fakat en büyük eksiklik köklü yeniliklere karşı çıkmaktır. Vatandaşların yeni davranışları kabul edilmeyip yadırganmaktadır. Bu şekilde davranmanın sonucu olarak toplumun gelişmesinde söz sahibi kimseler, dıştan gelen yardımların artması ve turizm sektörünün artmasıyla ve sebze-meyvenin dışa satılması ile kalkınmanın sağlanacağına inanmışlardır (Türkmen, 2013: 267-268). Ancak toplum üzerinde söz sahibi olanların bir araya gelerek dönemin şartlarına uygun ve ciddi bir kalkınma felsefesi ile başarılı olabilirler.

“Kalkınma felsefemizin hareket noktaları olarak, bütün imkânlarımızı harekete geçirmeyi, yatırımları hızla arttırmayı, iktisadi hayatı bütünüyle planlamayı, kitleleri sosyal adalete kavuşturmayı, istismarı kaldırmayı ve demokrasiyi kütlelere mal etmeyi zaruri sayıyoruz varmak istediğimiz bu amaçlara yeni bir devletçilik anlayışıyla erişebileceğimize inanıyoruz” (Yön Bildirisi, 1961: 12).

Kalkınma modeli, devlet teşebbüsü ve özel teşebbüs olarak karma bir model olacaktır. Fakat ağırlıklı olarak özel teşebbüs modelinde kalınması istenilen düzeyde bir kalkınma sağlayacağı düşünülmemektedir. Özel teşebbüse dayanan ekonomik modelin yavaş olduğunu söylemektedirler. Üstelik az gelişmiş ülkelerde özel teşebbüs modeline dayanan kalkınma daha ıstıraplıdır. Sosyal adalet bakımından düşünüldüğünde özel teşebbüs yetersiz kalır ve buda demokratik değildir. Öte yandan özel teşebbüsün kâra dayalı bir model olması beraberinde bir takım eksikliklere neden olmaktadır. En büyük eksikliklerden biri de adaletsiz gelir dağılımına sebep olmasıdır. Her bölgede bir milyarder felsefesini desteklemektedir. Elde edilen milli sermaye halkın yararına olan işlere değil en çok kâr edilen işlere ayrılmaktadır. Devlet teşebbüsü ekonomilerin yalan yanlış propagandalarla kötülenmesi yanlış bir yaklaşımdan öteye gidemez. Devletçilik anlayışı olarak kalkınmayı hızlandırmak gayesiyle milli tasarrufun arttırılması ve milli gelirin artması ile elde edilen gelirlerin tasarrufa yöneltilmesi ancak büyük bir birikimi ile ve devlet müdahalesi ile elde edilir. Tasarrufun en önemli kaynaklarından biri olan vergilerin verimli bir şekilde arttırılması da devlet müdahalesine bağlıdır. Devletçilik, gelir dağılımındaki adaletsizliği de gidermek için şarttır. Öte yandan sosyal güvenliği sağlamaktadır. Devletçiliğin temel hedeflerinden biri de çalışmayı toplum içerisinde önemli hale getirmektir. Kol ve kafa emeğini satarak ezilen kişilerin korunmasında, en önemli görevi devletçilik anlayışı üstlenmektedir. Bu müdahaleler

sonucu demokrasiyi toplumun her bir bireyine tesir etmesini sağlamakla görevlidir. Bu nedenle devletçilik anlayışı toplumlar için olması gereken bir modeldir. Anlaşılacağı üzere bildiri sosyalist bir tavır sergilemektedir. Bildirinin en temel amacı farklı tartışmalara yol açmak ve farklılıkları görmektir (Türkmen, 2013: 269-271). Yön Bildirisinin tam metni için (Bkz. Ek-1)

1.3. YÖN DERGİSİ VE KEMALİZM

Yön düşüncesi üzerinde Kemalizm'in etkileri oldukça fazladır. Yön hareketinin sosyalizmi Kemalizm'e dayanmaktadır (Oktay, 1996: 56). Doğan Avcıoğlu Yön Dergisinin açık oturumunda söylediği gerçek Atatürkçüler olarak bize düşen görev, yarım kalan meseleler perspektifinde Atatürk'ü değerlendirmek. Kendilerini Atatürkçü olarak tanıtan Yön imtiyaz sahibi Doğan Avcıoğlu, Yön Hareketinin Kemalizm'in etkisi altında ve Atatürk devrimleri doğrultusunda ilerlediklerini göstermektedir. Açık oturumda Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Atatürk ilkelerine "*Milli Sosyalizm*" demesi üzerine Doğan Avcıoğlu, halkçılık ve devletçilik ilkesinin Yöncüleri kanaati olarak sosyalizme götürdüğünü dile getirmektedir (Yön Dergisi Sayı: 47. s. 12). Atatürk'ün sınıfsız bir toplum istemesi ve bunu halkçılık ilkesi ile açıklaması yön hareketinin odak noktalarından biri olmuştur. Yön hareketi de sınıfsız bir toplum düzenini benimsemiş, özellikle halkçılık konusunda kendilerini Kemalizm'in bir devamı olarak görmüşlerdir. Yön hareketi düşünürlerine göre Atatürk ilkelerinin 1960'lı dönemlerde uygulamaya konulması direkt sosyalist bir sistem oluşturmak manası taşımaktadır. Şevket Süreyya Aydemir'in Yön Dergisi'nde yazdığı bir yazıda kullandığı şu cümleler Yöncülerin Atatürk'le sosyalizmi birleştirme gayretlerini göstermektedir:

"fikir Atatürkçülüğü, dünyanın bugünkü şartlarına ve ihtiyaçlarına göre, çağdaş hareketlerden geri kalmamak ve çağın gelişme hızına yetişmek için bize birçok hareket unsurları verir. Atatürk ilkeleri içinde ve milletin hayatını ekonomik, sosyal ve demokratik her cepheden kapsayacak yeni bir Türk devletçiliği yahut bize has Türk sosyalizmi ise bizi çağdaş gelişme hızına yetiştirecek yoldur." (Aydemir, 1962: 7). Görüldüğü gibi yön hareketinin özümsemişi kapitalist olmayan sistemin temeli Kemalizm'e dayanmaktadır. Doğan Avcıoğlu Yön Dergisinde bu konu üzerine şu konuşmayı yapmaktadır: Kapitalist olmayan bir sistemi aslında ilk olarak gören Mustafa Kemal Atatürk'tür. Mustafa Kemal Atatürk yüksek sezgileri ile halkçılık ve devletçilik ilkesi ile kapitalist sistemi devre dışı bırakarak sınıfsız bir toplum ve refah içinde yaşayan bir toplum modelini geliştirmeyi amaçladı (Avcıoğlu, 1963: 9). Böylece

Kemalizm'in önem arz eden tezi, çağdaş uygarlık seviyesine yetişememiş ve bundan dolayı yapısı bozulmaya yüz tutmuş toplumların yok olmaması için kökten yapamayacağı değişimlerden dolayı ve yine bu çağdaş toplum seviyesine yetişmek için ve sınıfsal bir uçurumun olmadan refahın sağlandığı bir ekonomik sistem sunmasıdır. Bu tezi benimseyen Yön hareketi kadrosu kendi ekonomik modellerinin de aslında Kemalizm'in sunduğu devletçilik ve halkçılık ilkeleri ile bir bütün olduğudur.

Yön Dergisi etrafında toplanan yazarlar, sosyalizm ve Kemalizm ilişkisini değerlendirirken genelde Kemalizm'in halkçılık ilkesini temel alırlar. Yön Dergisinin yazarlarına göre, Kemalizm'de halkçılık ilkesi kapitalizme karşı ve üretim araçlarının işçilerin elinde olduğu anlamı taşımaktaydı. Dolayısıyla halkçılık sosyalizm olarak görülmekteydi. Fakat Cumhuriyet Halk Partisi'nin yanlış politikalarından dolayı Yön yazarları tarafından eleştirilmiştir. CHP parti üyelerinin uyguladıkları yanlış politikalar sonucu devlet ile halk arasında uçurumlar oluşturulmuştur. Tabanı sosyalizme dayanan halkçılık bir noktadan sonra sosyalizmden uzak durmuştur. Yöncüler ise bu durumu değiştirmek istemişlerdir. Fakat Kemalizm ilkelerine bağlı bir şekilde yapılan bir değişim söz konusu idi.

Yön yazarları Sosyalizm ve Kemalizm arasında benzerlikleri konuşmaya çalışsalar da Niyazi Berkes konuya daha sistematik yaklaşmaktadır. Berkes, dergide yazdığı yazıda bu konuyu şu şekilde ele almıştır. Berkes'e göre Kemalizm'in en önemli etkisi ve Kemalizm'in anlam taşımamasını sağlayan olgu; Türkiye'nin bir devlet olarak kurulmasını sağlamasıdır. Niyazi Berkes Kemalizm'in üç temel unsurundan bahsetmektedir: Bunlardan birincisi halkçılık ilkesidir. O dönemlerde halkçılık saltanat ve hilafet rejimine karşı direnç göstermiş ve sosyalizm ile özdeş görülen halkçılık zafer kazanmıştır. Sadece Türkiye içinde değil batılı devletler karşısında da batı emperyalizmine karşı da büyük ölçüde tesir etmiştir. İkinci unsur ise ulusçuluktur (Altun, 2004: 562). Berkes, bu ulusçuluğu diğer ulusçuluktan yani Turancılık ve İslamcılıktan ayrı tutmaktadır. Sosyalizmin dönemin şartlarına göre bir ideal olarak kalmasının daha uygun olduğunu söyleyerek diğer ulusçuluk anlayışlarını sert bir dille eleştirmektedir. Kemalizm'e göre, diğer ulusçuluk anlayışı bir yıkımdır ve Türk milleti böyle bir düşüncenin peşinden bir daha gitmemesi gerektiğini biliyordur tezidir. Son olarak diğer unsur ise Kemalist devrimcilik ruhudur. Berkes Kemalist devrimciliğinin en büyük önemi gericiliğe karşı çıkarılan bir ilke olmasıdır. Bu aynı zamanda yeniçağa ayak uydurmak için olması gereken bir ilkedir. İleride Türkiye'de bazı şeyler

değişecekse bu değişim Kemalizm'in yolundan geçecektir düşüncesi yatmaktadır. Bu yüzden Berkes'e göre Kemalizm bir ideoloji değildir, ideolojilerin en üstünde bulunan bir olgudur (Berkes, 1963:8).

Genel olarak Yön yazarları Kemalizm'e bağlı kalmışlardır. Türkiye'de yapılacak herhangi bir değişimin rotasını Kemalist ideoloji çerçevesinde belirlemeyi savunmuşlardır. Bununla beraber Kemalist ideolojinin sola yakınlığı ve kendi düşünceleriyle özdeş olduğunu kanıtlamaya çalışmışlardır. Kemalizm de kendi düşünceleri gibi sosyalizme yakın çağdaş, yenilikçi ve tüm gerici unsurlardan uzak bir ideoloji olarak görülmüştür.

1.4. YÖN VE ÇALIŞANLAR PARTİSİ

Çalışanlar Partisi, bu partiden defalarca söz edilmesine rağmen bir türlü kurulamadı. 1962 Ocağında toplanan Türk-İş meclisinde genel sekreter Seyfi Demirsoy mecliste 620 kişi olmasına rağmen işçileri temsil eden hiç kimse yok diyerek işçiyi temsil eden kişilerin olması gerekir demiştir. Bunun üzerine işçileri etrafında toplayan bir partiye ihtiyaç olduğunu dile getirmiştir. Yaklaşık 350 ile 400 arasında işçi temsilcisi parti kurulmasını destekledi. Bu destekten dolayı Türk-iş tüzüğünü değiştirme kararı aldı. Yöneticilerin siyasi görevde bulunma yasağı maddesi revize edilerek parti kurabilmenin önünü açtılar. Yön hareketi de bu çalışmayı destekledi. Çünkü kendisini CHP'ye mahkûm kalmaktan kurtaracaktı (Yurtsever, 2008: 49).

Yön hareketi, Çalışanlar Partisi için 1962 Mayıs ayı sayısında desteklerini şu şekilde açıklamışlardır: Çalışma Partisi müsait bir zamanda ortaya atılmıştır. İşçi sınıfı kendisini ancak kendisinden olan bir parti daha iyi savunur fakat işçi sınıfının kendisi dışında başka kitlelerinde katılımıyla yapacağı başarıya bağlı olduğunu söylemektedirler. İşçi Partisi'nin yükselmesini kendi düşünceleri ile yorumlamışlardır. Kendi düşünceleri gibi ancak kalkınma ve sosyal adaleti sağlamakla başarılı olacaklarını dile getirmişlerdir (Yön Dergisi Sayı 20 s. 5-6).

Yön kurucularından Doğan Avcıoğlu, İlhan Soysal, Mümtaz Soysal, Sadun Aren, Türkkaya Ataöv ve Muammer Aksoy Çalışanlar Partisin kurulmasına ve parti tüzüğü oluşturulmasına yardımcı olmuşlardır. Çalışanlar Partisinin amacına baktığımızda herkese iyi bir yaşam standardı sürecektir şekilde iş imkânı sağlamak, çalışma gibi kutsal bir olguyu toplumun en üst değeri haline getirmek ve tüm çalışanların haklarını savunarak bununla birlikte sosyal adaleti sağlamaktır. Yeni

devletçilik anlayışı, Çalışanlar Partisinin iktisadi siyasetinde görülüyor. Çalışanlar Partisi devletçidir ve kalkınmayı devlet müdahalesi modeli ile yapar tezini savunmuşlardır. Tüm bunlar düşünüldüğünde Yön hareketinin Çalışanlar Partisi üzerinde hâkimiyeti açıkça görülmekteydi. Yön hareketinin tüm düşünceleri ve programları Çalışanlar Partisine damgasını vurmuştu. Tüm hazırlıklar yapılmasına rağmen parti kurulmamıştır. Neden kurulmadığı çok bilinmese de bazı kaynaklar ABD ile olan ilişkilerden kaynaklı olduğunu söylemektedir (Yurtsever, 2008: 50).

1.5. YÖN DERGİSİ VE SOSYALİST KÜLTÜR DERNEĞİ

Yön hareketi, Çalışanlar Partisi girişimi olumsuz sonuçlanınca farklı oluşumlara yönelmiştir. O dönemde yön hareketi için iki seçenek vardı: Birincisi başkanı Mehmet Ali Aybar olan Türkiye İşçi Partisi'ne destek vermek. İkincisi ise farklı ve yeni bir oluşum tesis etmektir. TİP'in bazı politikaları yön hareketinin stratejilerine uymamıştır. Yön hareketi bunun üzerine ikinci yola başvurmuş ve Sosyalist Kültür Derneğini kurmaya karar vermişlerdir.

O dönemde Aybar, Doğan Avcıoğlu'nu işçi sınıfını küçümseyen “*Gecikmiş Tanzimatçı*” olarak görüyordu. Doğan Avcıoğlu ise Aybar'ın sosyalizmin aşağıdan yukarıya doğru ve ancak işçi sınıfının yoğun emekleri-sonucu ve yine işçi sınıfının öncülüğünde olacağına dair düşüncelerini “*romantik*” görüyordu. Bu durumdan dolayı bir ayrılık yaşanmış ve yönelimler farklı olmuştur (Yurtsever, 2008: 51).

Yön Dergisinin kuruluşundan bir yıl sonra içinde yön yazarlarının, gazetecilerin, akademisyenlerin ve milletvekillerinin de bulunduğu Sosyalist Kültür Derneği (SKD) Ankara'da kuruldu (Şahintürk, 2004: 59). SKD'nin başkanlığına Osman Nuri Torun seçilmiştir. Genel sekreterliğe ise, Necat Eder getirilmiştir (Gürel, 2016: 139).

Sosyalist Kültür Derneği'nin amacı dernek tüzüğü'nün ikinci maddesinde belirtilmiştir: “*Emeği toplumun temel değeri sayan Sosyalist Kültür Derneği, her türlü sömürücülüğü ortadan kaldıracak olan gerçek bir demokrasi düzeninin kurulması için gerekli koşulları bilim ışığı altında inceler, böyle bir düzenin kültür temellerini araştırır ve bunların yayılmasına çalışır*” (Yön Dergisi, 1962: 9).

Sosyalist Kültür Derneğinin en önemli amaçlarından biri, Türk sosyalizmini bilimsel açıdan irdelemek ve yaymaktır (Özdemir, 1993: 56). SKD'nin kurulması, sosyalizmin temel taşı olan emeği daha çok yüceltmek ve değerini daha çok korumak için Yön ile diğer sosyalist bireyler arasında bir köprü mahiyetindeydi. Ayrıca SKD'nin

kurulması ile beraber şubelerinin de çoğalması Yön yazarlarının düşüncelerini daha çok yaymalarına yardımcı olmuştur.

Dernek başkanı olan Torun, SKD'nin amacının, "Görüş Açıklığı" olduğunu ifade etmiştir. Türkiye'nin dört bir yanında dernek şubeleri açılarak dernek faaliyetlerini daha fazla arttırmaktır. Ülkenin her yerinden derneklere üye olan aydınların sorunlar üzerinde sistematik olarak bilinçlendirilmesi sağlanacaktır. Dolayısıyla, sosyalist görüşe sahip her birey arasında düşünce ve gaye bakımından görüş açıklığına ulaşmak mümkün olacaktır (Gürel, 2016: 143).

Cahit Tanyol'a göre SKD'nin kuruluş amacı, Türk milletinin sosyal ve tarihsel gelişimi sonucunda sosyalizmi irdelemek ve araştırmaktır. Hareket ettiği yön direkt Türk toplumunun gelişiminde sosyalizmin nasıl bir biçimde uygulanabilir olacağıdır (Gürel, 2016: 145)

Sosyalist Kültür Derneği Bildirisi

Türkiye İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bir yandan çok partili siyasal hayata geçmeye çalışırken bir yandan da karma, dağınık ve sistemsiz müdahaleye sahip olan ama temel itibarıyla kapitalist bir sistemle temellendirilen kalkınma modeli çabasına girmiştir. Fakat bu kalkınma modeli o dönemde yaşayanlara ve gelecekte yaşayacak olanlara büyük görevler yüklemesine rağmen bu kalkınma modeli büyük çaplı bir gelir artışı sağlayamamıştır. Toplum içindeki dengesiz gelir dağılımı daha da kötüye gitmiştir. Nüfusun hızlı artması olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Bundan dolayı üretimde olan artış yetersiz kalmıştır. Böylece gelir dağılımındaki bozulma daha da artmıştır. Buda açık ve gizli işsizliğin daha fazla artmasına neden olmuştur ve toplumun çoğunluğu düşük yaşam standartlarına maruz kalmıştır. Toplumdaki tüm bu değişimlere sistematik bir şekilde yön verilmemesi, sosyal adalet ve sosyal güvenliği yerle bir eden sonuçlar doğurmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında temel gayelerden biri olan "sınıfsız bir toplum yaratma" ilkesinin bırakılması ve daha çok sınıf farklılıklarını yaratan bir gelişme modelinin seçilmesi, sınıflar arasında gerginliğe sebep olmuştur. Bu aşamada çok partili sistem, halkın belli başlı isteklerini çıkarları için istismar edilecek şekilde uygulanmıştır. Halkın bu düzene karşı durmasından dolayı 27 Mayıs darbesi gerçekleşmiştir. Darbeden sonra aydınlar bir arayış içerisine girmişlerdir. Türk sosyalizmi, Türkiye'de gerçekleşen ekonomik ve siyasal tüm olaylara etraflıca bakar, inceler ve çözüm üretir. Türk milletini en üst medeniyet seviyesine yükseltir.

Türkiye'nin içinde bulunduğu durumdan kurtulmanın yolu sosyalizmdir. Sosyalizm bilgiye ve sistematik bir şekilde gelişmeye bağlıdır. Yurt içinde olan durumlar da incelenerek, tartışılarak ve yayılarak düzelir. SKD Türkiye'de uluslararası ve kendi içindeki meseleleri sosyalist bir bakış açısı ile inceler tartışır ve bunu yayar (Yön Dergisi, 1962: 8-9)

Sosyalist Kültür Derneği kısa zamanda ilgi görmüş ve yeni şubeler açmaya başlamıştır. Yön hareketi gerek kendi düşüncelerini yayması bakımından gerekse sosyalist parti olarak kurulan Türkiye İşçi Partisi'ne karşı kendisini sağlama alması bakımından Sosyalist Kültür Derneğini kurmaları avantaj sağlamıştır. Düşüncelerini daha fazla bölgeye ve bireylere yaymayı başarmışlardır. Sosyalist Kültür Derneğinin bildirisine baktığımızda baştan sona kadar yön hareketi düşüncelerine bürünmüştür. Kurucuları arasında yön hareketi kurucularının olması bunun en büyük göstergelerindedir. Bu bakımdan Sosyalist Kültür Derneği yön hareketi için halkla arasında bir köprü durumundadır. Sosyalist Kültür Derneğinin tam metni için (Bkz. Ek-2)

2. TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ

Mehmet Ali Aybar'a göre İşçi Partisi'nin kurulması 1955-1956 yılları arasında tartışılmış ve o yıllarda işçi partisinin kurulması kararlaştırılmıştı. Fakat bu girişim başarılı olmadı (Aybar, 2014: 158). Gerek o dönem şartları gerekse 1960 darbesi Türkiye İşçi Partisinin kurulmasını ertelemiştir. Darbeden sonra kurulan Türkiye İşçi Partisi (TİP) Türkiye tarihinde oluşan tüm sosyalist hareketler içinde şimdiye kadar olan en önemli yasal örgütlerden biridir. TİP kuruluşundan kapanışına kadar geçen on yıllık süre içinde sosyalizm ideolojisinin toplunlaşması ve meşrulaştırılması yönünde çok önemli görev üstlenerek büyük katkıda bulunmuştur (Şener, 2007: 356).

Sadun Aren, Türkiye İşçi Partisinin en büyük özelliğini şu şekilde anlatıyor: Türkiye İşçi Partisi kuruluncaya dek tüm ileri hareketler Türkiye Komünist Partisine mal edilirdi. Ya öyle sayılırdı ya da gerçekten ilerici hareketin arkasında Türkiye Komünist Partisi yer almaktaydı. Türkiye Komünist Partisi dışında başka sol hareket olmadığı için kendisini ilerici gören herkes komünist sayılırdı. Bu noktada Türkiye İşçi Partisinin en önemli özelliği, Türkiye Komünist Partisinin dışında ve onun denetimi altında olmayan farklı bir hareket olmasıdır. Aralarında organik bir bağ olmamakla

beraber Türkiye İşçi Partisi legal iken Türkiye komünist partisi illegal idi (Aren, 1999: 11-12).

27 Mayıs 1960 darbesiyle yönetimi ele alan Milli Birlik Komitesi(MBK) nin seçimle ilgili olarak, 13 Şubat 1961 tarihine kadar kurulacak olan partilerin seçimlerde yer alabileceğini açıklaması üzerine, 13 Şubat 1961 yılında 12 sendikacı bir araya gelerek Türkiye İşçi Partisi'ni kurdular. Türkiye İşçi Partisi'nin kurucuları şunlardır:

- 1) Maden-İş Sendikası Başkanı, Kemal Türkler
- 2) Basın Teknisyenleri Sendikası İdare Kurulu Başkanı, Salih Özkarabay
- 3) Toğ-İş Birliği Sekreteri, Kemal Nebioğlu
- 4) Yaprak Tütün El İşçileri Sendikası Başkanı, Hüseyin Uslubaş
- 5) Lastik-İş Sendikası Genel Başkanı, Rıza Kuas
- 6) Teksif Sendikası İdare Kurulu Üyesi, Şaban Yıldız
- 7) T.Birleşik Gıda İşçileri Sendikası Genel Başkanı, Ahmet Muşlu
- 8) Sendikalar Birliği İdare Kurulu İdare Kurulu Üyesi, Avni Erakalın
- 9) Basın Teknisyenleri Genel Başkanı, İbrahim Güzelce
- 10) Basın Teknisyenleri Genel İşçileri Sendikası İdare Kurulu Üyesi, Adnan Arkın
- 11) Kimya-İş Sendikası Başkanı, Saffet Göksüzoğlu (Şahintürk, 2004: 86).

Türkiye İşçi Partisi'nin bütün kurucuları sendikacıdır. Bu bağlamda TİP Türkiye'de bütün kurucuları sendikacı olan ilk siyasi partidir. Tüm üyelerinin sendikacı olması, bazı noktalarda eleştiriye maruz kalmasına neden olmuştur. Bu eleştirilerden biri de sosyalist partiler birkaç öncünün bir araya gelerek resmi karar almalarıyla kurulamaz. Temsil edecekleri milyonları kapsayan kesimin temsilcileri olması bakımından dar bir öncülükle uygulamaya çalışanlar parti kuramazlar. Bundan dolayı sol partileri kuruluşları sürecinden tek bir gruptan değil farklı sosyalist gruplarında katılmasını başaracak şekilde çalışma yürütmelidir (Aydınoglu, 2011: 101-102).

TİP kurucuları sendikacıydılar fakat herhangi bir sosyalist parti veya sol örgütlerde yer almamışlardı. Bu sebeple TİP, ilk yıllarında beklenen ilgiyi görememiştir (Aybar, 2014: 137). Türkiye İşçi Partisi kuruluşu ile birlikte “*Ezilen işçi sınıfının haklarını korumak için*” Türkiye’de bir partiye ihtiyaç olduğunu “*çeşitli siyasi partiler içinde eriyen işçi sınıfının*” bundan sonra işçi sınıfı temsilcisi olan Türkiye İşçi Partisi içinde toplanacaklarını duyurmuştur. Dolayısıyla parti ilk baştan itibaren işçileri temsil

ettiğini deklere etmiş (Akdere ve Karadeniz, 1994: 258). Olmasına rağmen M. Ali Aybar'ın başkanlığına kadar siyaset sahnesinde ağırlığını hissettirememiştir.

2.1. MEHMET ALİ AYBAR'IN TİP BAŞKANLIĞINA GELMESİ

Türkiye İşçi Partisi, kuruluşundan Aybar'ın partinin başına getirilişine kadar olan süreçte ciddi anlamda aktif bir çalışma yürütememiştir. Bu şekilde bir ilerleme sözü konusu olamayacağı için bir değişimin olması şarttı. Bu değişim genel başkanlık değişimiydi.

Aybar'ın TİP'in başına geçmesi TİP'in yeniden doğuşu yani “*ikinci kuruluşu*” şeklinde kabul edilecek bir etki yarattı. Nitekim Aybar'ın başkanlığı ile beraber partide önemli değişiklikler yaşanmıştır. Partideki bu değişim ve gelişmenin nedenlerinden birisi Aybar'ın parti başkanlığına gelmeden önceki süre zarfında sadece sendikacıların olduğu bir işçi partisinin gelişmesi bakımından yeteri kadar umut verici olmamasıdır. İkinci bir neden ise Yön hareketidir. Türkiye İşçi Partisi kurucu sendikacıların, Yön hareketinin dile getirdiği entelektüel gücün etkisinde kalmaması olanaksızdır. Bu şartlarda aydın bir çevre gerçekliği tüm TİP kurucuları tarafından fark edilmiştir. Tüm bu gelişmelere bakıldığında Türkiye İşçi Partisi kurucularının Aybar'ı parti başkanlığına getirmek istemeleri doğaldır. Çünkü TİP kurucuları bu gelişmeler içerisinde kendilerini baskı altında hissetmişlerdir. Mehmet Ali Aybar'ın TİP'in başına getirilmesi aynı zamanda tüm solcu aydın çevreye yapılmış çağrı manasına gelmekteydi. Bu çağrı kısa zamanda karşılık bulur. Karşılık bulduğu bu çevreye baktığımızda, 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra hızlı bir şekilde siyasallaşan sosyalist aydınlar, TKP'nin bir kısmı ve daha sonra bazı Kürt aydın çevreler Türkiye İşçi Partisi'ne üye olmaya başlamıştır. Bu çok yönlü ilgi, İşçi Partisi için bir şansa dönüşmüştür (Aydınoglu, 2011: 106-109).

Tanıl Bora'ya göre; Türkiye İşçi Partisi Aybar'dan önceki dönemde “*sendikalist cemiyet*” şeklinde kalmıştır. Bunun üzerine Türkiye İşçi Partisi kurucuları gerçekçi bir parti faaliyeti yürütebilmek için sosyalist bir aydın arayışı içerisine girmiştir. Aktif bir şekilde partinin devamlılığı için köklü değişiklikler yapmaya karar verip Mehmet Ali Aybar'ı ikna etmişlerdir (Bora, 2017: 615).

Aybar, TİP'in genel başkanlığına gelmesini şu şekilde anlatıyor:

“2 Şubat 1962 gecesi TİP kurucuları Maden-İş mahallinde toplanıyorlar. Toplantıda her koşula rağmen Çalışanlar Partisi ile birleşme düşüncesinde olanlar davar. Tüm tartışmalara rağmen en sonunda Türkiye İşçi Partisi'ni yaşatma yönünde karara varmışlardır. Bunun üzerine başkanlık konusu gündeme gelmiştir.

Kemal Türkler, İbrahim Güzelce, Kemal Nebioğlu ve Rıza Kuas beni önermişlerdir. Fakat solculuğu vebaolarak görenler tarafından itirazlar edilmiş tüm bu tartışmaların sonunda görüş birliği sağlanarak benim genel başkan olmam yönünde karara varmışlardır. Alınan kararı hemen bana bildirmeye çalışmışlardır. Çünkü her an vazgeçenler olabileceği için Nebioğlu kararı hemen bildirmek istemiş. Nebioğlu “*sonrada cayanlar olur diye korktuk*” ifadesini kullandı. Aynı günün gece yarısı polis eşliğinde kapı çalındı. TİP kurucuları evimin adresini bilmedikleri için karakola başvurmuşlar. Onları görünce şaşırdım. Hayrola diye sorunca TİP kurucuları, “*Oy birliği ile karar aldık: Genel başkanlığı kabul etmenizi istiyoruz.*” Dediler. Şaşkınlığım daha da arttı ve bu sözlere cevaben iyi düşündünüz mü? Dedim. Bir solcunun parti başkanlığına gelmesi beraberinde sorunları da getirecektir. Buna göz yummazlar. Hele ki benim komünistlikten suçlandığım iki dava dosyam varken. Tüm bu içinde olduğum durumu partiye karşı kullanabilirler. Bu parti için emek verdiniz “kaş yapalım derken göz çıkartmayalım” şeklinde endişelerimi dile getirdim. Orada olan biri “*seninle darağacına gideriz*” deyince herkes güldü ve ben düşünmek için biraz zaman istedim. Arkadaşlarıma danışacaktım. Arkadaşlarımla konuştuğumda, arkadaşlarımla tutumu, başkanlığı kabul etmemden yanaydı. Orhan Arsal, Cenani Güngördü, Sedat Erbil, İhsan Üngör ve daha sonra Rasih Güran, Behice Boran ve Nevzat Hatko benimle beraber bizde Türkiye İşçi Partisine katılacağız diye söylemlerde bulundular. Tüm bu değerlendirmelerden sonra Türkiye İşçi Partisi kurucularına bana önerdikleri Genel Başkanlık teklifini kabul ettiğimi söyledim. Hep beraber bir basın toplantısı hazırladık, basın toplantısında hazırladığımız belge¹¹, büyük önem arz eden bir belge idi. Belgenin önemi, Türkiye İşçi Partisini sosyalist bir kişilikle örgütlenme içerisinde olacak bir partiye kavuşturacaktı. Çünkü bu belgede Türkiye İşçi Partisinin yeni programı ana hatlarıyla ele alınıyordu” (Aybar, 2014: 163-167).

Sayılgan’a göre, Mehmet Ali Aybar Türkiye İşçi Partisi genel başkanlığı için “*Biçilmiş Kaftandı*”. Bu girişimle sol cephe bütünüyle Türkiye İşçi Partisini desteklemiştir (Sayılgan, 2009: 304). Aybar’ın genel başkan olmasından sonra, sol kesimi temsil eden Behice Boran ve Sadun Aren gibi isimlerinde partiye katılmasıyla siyasetin dışına atılan ve yasal görülmeyen sol tabanlı hareketler, tekrardan canlanarak daha güçlü ve yasal olarak siyasette tekrar aktif bir rol oynamışlardır (Güngören, 2020: 271). Mehmet Ali Aybar’ın genel başkanlığa gelmesi partiyi çekim noktası haline getirmiştir. Buna verilecek örneklerden biri öğrencilerin İşçi Partisine olan

---

¹¹ Aybar bu belgenin önemli olduğunu söylemektedir. Bu belgenin tamamını vermemiz Türkiye İşçi Partisinin Değişimini anlamamız için daha yararlı olacaktır.

“Türkiye İşçi Partisi kurulu bir kaç gün sonra bir yıl olacaktır. Bu bir yıl içinde geçen olaylar, çalışan halk kitlelerini hakkı ile temsil eden bir işçi partisinin lüzumuna bizi bir kere daha inandırmıştır. Gerçekten de bugün hiçbir davamız yoktur ki, çalışan halk kitlelerinin inanlı ve şevkli müdahalesi olmadan çözümlenebilsin. Hatta iç politikanın günlük meseleleri bile çalışan halk kitleleri temsil eden kuvvetli bir işçi partisinin yurt işlerinde sesini kuvvetle duyurmasını zorunlu kılıyor.

Herhalde en önemli davamız olan, Türkiye’yi bir an önce çağdaş medeniyet yoluna sokmak ve hızla kalkındırıp ilerletmek davası, çalışan halk kitlelerinin iştiraki olmadan gerçekleştirilemez.

Türkiye’nin geri kalmış bir toplum olmaktan kurtulması her şeyden önce iş araçlarının, çalışan insanın ve tekniğin, yani toplumun üretici kuvvetlerinin, ileri toplumlar ölçüsünde hızla geliştirilmesine bağlı bulunduğuna göre, üretici kuvvetlerin gelişmesindeki engeller, köklü reformlarla ortadan kaldırılmadıkça ve çalışan halk kitlelerinin bu günlerini ve yarınlarını güven altına almış olmaktan ve yurt işlerinde söz ve karar sahibi bulunmaktan doğan inanlı ve şevkli çabası sağlanmadıkça, bu işin asla başarılamayacağı açık bir gerçektir.

Bu hakikatlere, yukarıda da işaret ettiğimiz gibi bir kere daha inanmış olan bizler, Türkiye İşçi Partisi’ni en kısa zamanda, bütün çalışan halk kitlelerinin hakkı ile temsil edecek bir seviyeye yükseltmek kararını almış bulunuyoruz. Geçen bir yılda edindiğimiz tecrübeler bize parti program ve tüzüğünde değişiklikler yapılması lüzumunu da anlatmıştır. Aydın çevrelerle yapı geldiğimiz temaslar bize memleket gerçeklerine uygun orijinal bir program hazırlama imkânını vermektedir”(Aybar, 2014: 165).

sempatizanlıkları ve bir diğeri ise Kürt aydınlarının İşçi Partisini desteklemeleridir. Kürt aydınların partiye yönelmeleri Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'da Türkiye İşçi Partisine prestij kazandırmıştır. Doğudaki mitingler büyük bir etki yaratmıştır (Yılmaz, 2020: 52).

Kısacası Aybar'ın Türkiye İşçi Partisi'nin başına geçmesi, partide büyük değişikliklere yol açmış, partiye olan destekler artmıştır. Yeni bir oluşum bakımından büyük bir adım olan bu değişiklik, Türkiye'de yasaklanan ve neredeyse tüm faaliyetleri komünistlikle suçlanan sosyalist oluşumlar ve sosyalist olan herkesim için yeniden dirilme dönemine girilmiştir. Gerek yasal olarak gerekse sosyalist karşıtı olan çevrelerin kabullenışı bakımından önem arz etmektedir. Üstelik dönemin şartlarına bakacak olursak bu denli reddedilen bir düşüncenin kısa zamanda kendisini kabul ettirmesi ciddi bir adımdır.

2.2. TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ'NİN TÜZÜĞÜ

Türkiye İşçi Partisinin ilk kurulduğunda bir programı yoktu. Fakat tüzüğü vardı. Partinin iki ayrı tüzüğü vardır. Birincisi ilk kurulduğu zamanda oluşturulan tüzüktür. İkincisi ise Aybar'ın parti genel başkanlığına getirilmesiyle yeniden yazılan tüzüktür (Keleş, 2009: 25). Birinci tüzük için parti kurulunca Aybar'dan yardım istenilmiştir. 13 Şubat günü hazır olan tüzük, Demokratik İşçi Partisinin(DİP) kurucularından olan Orhan Arsal tarafından hazırlanmıştır. Yapılan araştırmalarda Türkiye İşçi Partisi'nin tüzüğü ile DİP'in tüzüğünün aynı olduğu görülmüştür (Dumrul Uygur, 2020: 42). İlk oluşturulan tüzüğün başka bir partinin tüzüğünden örnek alınarak yazılması bazı eksikliklere neden olmuştur. Türkiye İşçi Partisinin ilk tüzüğüne baktığımızda sınıf kelimesine yer verilmemiştir. Türkiye İşçi Partisinin temelde sosyalist bir işçi partisi olmasına rağmen kurucularının sendikalaşma bilincinin ötesinde bir işçi sınıfı bilincine sahip oldukları görülmemektedir. Türkiye İşçi Partisi'nin ilk tüzüğünde önem arz eden konu 9. maddede yer alan parti meclis üyelerinin en az yarısının işçi olması gerektiği görüşüdür. Bu madde daha sonra Aybar tarafından 53. madde olarak ele alınacaktı (Bora ve Gültekingil, 2007: 358).

Aybar ilk tüzüğün eksik kaldığını söyleyerek yeni bir tüzüğe ihtiyaç olduğunu söylemektedir. Yeni tüzüğün oluşturulmasının gerekliliğini Aybar şu şekilde anlatmıştır: TİP kurucularının Orhan Arsal ile beraber hazırladıkları tüzük, Türkiye İşçi Partisinin değişen kimliğine uygun değildir. Bundan dolayı yeni bir tüzüğe ihtiyaç

vardır. Oluşturulacak parti programı zaman alacağı için yeni tüzükte parti programının ana hatlarını çizmeyi düşünüyordum. Avni Erakalın, Canani Güngördü, Orhan Arsal, İhsan Üngör ve Kemal Nebioğlu'ndan oluşan tüzük komisyonunu kurduk. Komisyon tarafından oluşan taslağı hep beraber inceledik. TİP'in özelliğini ve amacını gösteren 2. madde ile 3. madde ve işçi sınıfının yönetimde söz sahibi olacağını kapsayan 53. maddeyi ben yazdım. 2. maddede işçi sınıfı diktatörlüğünü kabul etmediğimizi ve kabul etmeyeceğimizi açık bir şekilde ifade etmiştik. Ne sınıfsal olarak işçilerin liderliğini nede işin ehli olan profesyonel devrimcilerin liderliğini dayatma söz konusu kesinlikle değildi. İkinci maddenin ikinci paragrafında yer alan:

“TİP yurt ve dünya olaylarını Türk işçi sınıfı ve emekçi halk yığınları açısından değerlendirir; onların menfaattarını savunur; hak ve hürriyetlerinin gerçekleştirilmesi için mücadele eder.” (TÜSTAV, 1969: 3). Açıklama ile emekçi yığınları bir bütün olarak görülmektedir. Bu tüzüğün çeşitli maddelerinde tekrar vurgulanmaktadır. İkinci maddenin üçüncü paragrafına baktığımızda: *“Ulusun büyük çoğunluğunu meydana getiren emekçi halk yığınları, bütün zenginliklerin, bütün değerlerin gerçek yaratıcısı, sosyal gelişmenin biricik itici kuvvetidir.”* (TÜSTAV, 1969: 3). Üçüncü maddenin ikinci paragrafında bu durum tekrarlanıyordu: *“Türkiye'nin ileri bir toplum haline getirilmesi işi ile, emekçi halk yığınlarının yurt işlerinde söz ve karar sahibi olmaları, insanca yaşama şartlarına kavuşturulması işi, bir tek davanın bir birine bağlı bölümleridir; biri gerçekleştirilmeden öteki gerçekleştirilemez.”* (TÜSTAV, 1969: 4). Bunlara baktığımızda özellikle işçi sınıfına herhangi bir ayrıcalık tanınmamıştır. Emekçi halk yığınları ile işçi sınıfını bir arada gördüğümüzü açık bir şekilde belirtmekteyiz (Aybar, 2014: 171-173).

Önemli olan bir diğer madde ise 53. maddedir; *“partinin bütün organlarında görevli bulunanlardan yarısının, kendisi üretim araçlarına sahip olmadığı için emek gücünü üretim aracı sahiplerine satarak yaşayanlar veya işçi sendikaları yönetim organlarında görevli bulunan üyeler arasından seçilmiş olması gözetilir. Yönetim organlarınınca kongrelere sunulacak aday listeleri bu esasa göre tertiplenir. Kongreler de delege ve organları bu esastan ilham alarak seçer.”* (TÜSTAV, 1969: 31). Aybar'a göre bu maddenin amacı, Türkiye İşçi Partisindeki sol hegemonyasını önlemektir. O dönemlerde sınıf egemenliğini yasaklayan anayasaya karşı kendi partilerini korumak amacı gütmektedirler. Sınıf egemenliği suçlaması ile karşı karşıya kalmamak için alınan bir tedbir niteliği de taşımaktadır. Bu madde ile partide görev yapacak olanlar sadece

işçiler değildir. Özellikle işçi kelimesinin kullanılmamasının en büyük nedenlerinden biri tüm halk yığınlarına hitap etmesidir. Emek gücü satın alınan herkesin katılabileceğine vurgu yapılmıştır. Bu da köylü, çırak, ırgatlar kısacası emeği ile geçimini sağlayan her kesimin gelebileceğini açıkça vurgulamışlardır. Murat Belge ise bu madde için “*Uvriyerist*” terimini kullanarak biçimsel denebilecek özelliklerine rağmen, bu madde ile parti içinde genel olarak kol emekçilerine yönetime katılma garantisi verildiğini ifade etmiştir (Belge, 1983: 2120-2121).

53. madde partiyi kendi içinde işçi sınıfından olanlar ve işçi sınıfından olmayanlar şeklinde ikiye ayırdığı için delegeler için iki sandık ve iki ayrı liste oluşturmak zorunda kalınmıştır. Bu maddeye gelen ilk eleştiri de bir grup parti üyesi tarafından yapılmıştır. Bu maddenin bir tavsiye niteliğinde olduğunu, emredici bir tarzda uygulanmaması gerektiğini söylemişlerdir. Yeniden bir yönetici seçiminin olmasını istemişlerdir. Nihayetinde bu durum bazı istifa ve ihraçlar ile sonuçlanmıştır (Aydinoğlu, 2011: 115).

Eleştiriye açık olan bir diğer tüzük maddesi de 34. maddedir bu maddede: “*Genel Başkan Parti’yi temsil eder. Parti adına demeç vermek yalnız Genel Başkan’ın hakkıdır. Genel Başkan’ın yetki vereceği Merkez Yürütme Kurulu üyelerinden biri de bu hakkı kullanabilir.*” (TÜSTAV, 1969: 20). Bu madde ile Aybar kendisine birtakım yetkiler vermektedir. Bu da bir süre sonra Aybar’ı tek başına karar vermeye götürmüştür. Bazı ideolojik yorum ve kararları delegelere ve Meclis Yönetim Kuruluna danışmadan almıştır. 1968 yılında bu durumun açığa çıkması ile bazı değişikliklere gidilmiştir. Sosyalizm, tüzük veya program için yorum yapılacağı zaman genel başkan bunu tek başına yapamayacak Merkezi Yönetim Kuruluna sunacaktır. Ancak Merkezi Yönetim Kurulunun onayından geçerse kabul görülecektir.

2.3. TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİNİN PROGRAMI

Türkiye işçi partisinin ilk başlarda dikkate alınacak bir programı yoktu. Sadece 16 maddeden oluşan bir program vardı. Bu programda çok kapsamlı değildi. Kurucuları programı çok dikkate alıp üzerinde durmasalar bile bir partinin, ideolojik yapısı, düşünceleri, ileriye dönük yapacakları ve mevcut olan bir düzeni değiştirmeyi amaçlamaları programlarında kendisini gösterir. Fakat partinin sağlam bir temele dayanmayan ilk kuruluş yıllarında bu eksiklik göz ardı edilmiştir. Aybar’ın parti genel başkanlığına seçilmesinden sonra Aybar tarafından bu konu çok ciddiye alınmıştır.

Hatta genel başkanlığı kabul etmenin bir şartı olarak da partinin programını kendisinin hazırlamasını istemiştir. Başkan olmasından yaklaşık iki yıl sonra yani, 1964 yılında program kabul edilir. Program komisyonunda o dönemin önde gelen solcuları yer almaktadır. Aybar partinin programını şu şekilde tanımlamaktadır: “*Ülke sorunlarına sosyalist bakış açısından çözümler öneren, ciddi bir çalışmadır*”(Aydinoğlu, 2011: 110). Tam olarak program 10 Şubat 1964 tarihinde İzmir’de yapılan birinci büyük kongrede kabul edilmiştir (Akdere ve Karadeniz, 1994: 260). Ünsal’a göre parti programı, Kemalist olan devrimleri tamamlamaktır. Parti ilk kuruluşundaki ve 1964’teki programda Kemalist yeniliklere bağlılığı belirtmiştir. 1964’teki programda da “*Sosyalizmden çok sol Kemalizm’e*” yakın bir tavır öne çıkmaktadır. Programın girişinde “*Atatürk Ne Diyor?*” başlıklı yazıda bu açıkça vurgulanmıştır (Keleş, 2009: 35). Programın baş kısmında yer alan yazıda halkçılığın önemine vurgu yapılarak, Kemalizm’in topluma bakışı benimsenmiştir. Toplumu yok etmeye çalışan emperyalizm ve kapitalizm gibi sistemlere karşı ancak halkın birleşimi ve çalışması ile mücadele verilir. Türkiye işçi partisinin temel düşüncesi de emek sınıfının iktidara gelmesi ile toplumun düzeleceğidir. Bu iki düşünce birbirlerinin benzeri olduğundan aslında Türkiye İşçi Partisi Programında Kemalizm’in yolunda olduğunu ve yarıda bıraktığını tamamlamayı hedef edindiğini bir daha göstermektedir. Programın baş kısmında yer alan TBMM beyannamesi de emperyalizm ve kapitalizme karşıdır.

TİP programı Türkiye’deki sorunları analiz etmekte ve çözümün ancak emekçi sınıfın iktidara gelmesiyle olduğunu savunarak Marksist bir tavır sergilemiştir. Fakat programda bunu sosyalizmle değil kapitalist olmayan kalkınma modelini gösteriyordu. Bunun en büyük sebeplerinden biri de daha önce parti tüzüğünde değinildiği malum nedenlerdir. Sosyalizm yerine toplumculuk kelimesinin tercih edilmesi de kaygının verdiği tercihtir (Bora ve Gültekin, 2007:359-360). Parti programının getirdiği en önemli yenilik politik bilinçtir. Politik bilinçten kasıt, Türkiye’nin kalkınması ve ilerlemesi için emekçi sınıfın kendini iktidara getirmesi ve buna inanmasıdır. Türkiye İşçi Partisini diğer partilerden ve Yön Hareketi gibi diğer oluşumlardan ayıran en önemli nokta budur.

Programın girişinde yer alan, yüzyıllardan bu yana yoksulluk içinde olan halkın ancak kendisinin farkına varıp iktidara geçerek bu yoksulluğa son verebileceği ifade edilmektedir. İktidara gelen halk köklü reformlar yaparak refah seviyesini yükseltip yoksulluğa son verecektir. Yoksulluğun ortadan kaldırılması halkın iktidara gelmesi ve

köklü reformların yapılmasına dayandırılmıştır. İktidara halk nasıl geleceğinin cevabı ise programın giriş bölümünde yer alan, “*Türkiye İşçi Partisi emeği ile yaşayan bütün yurttaşların kanun yolundan iktidara yürüyen siyasal teşkilatıdır.*” (TİP programı, 1964: 13-14) ifadesiyle verilmekteydi. Kanun yoluyla iktidar olmak vurgusu ise Türkiye İşçi Partisi’nin siyasi mücadelesinin parlamenter sistem içinde olacağını ifade etmekteydi (Akdere ve Karadeniz, 1994: 262).

Program giriş kısmı dâhil olmak üzere toplam dört bölümden oluşmaktadır: Birinci bölüm, “*Türkiye’nin Maddi, Sosyal ve Politik Yapısını*” ele almaktadır. Bu bölümde amaçlanan, Türkiye’nin büyük bir hızla gelişmesidir. Büyük bir hızla gelişecekti fakat bu nasıl ve hangi ölçülerde olacaktı? Bu bölümde hedeflenen hızlı gelişme, sosyal adalet ölçüsünde demokratik bir yolla ve milli bağımsızlığa zarar vermeden olacaktır. Bu doğrultuda ileri toplumların ölçütleri ve gelişme şekillerine bakılabilir fakat her toplum için aynı reaksiyonlar olmayabilir. Her toplumun yaşayış şekli farklıdır. Kültürel farklılıkları ve tarihinden kaynaklı yaşantısından önce gelen bir dizi özellikleri vardır. Bu tüm farklılıkların olmasından dolayı bir başka toplumun ölçütlerinden heveslenmeyerek kendi gerçekliğimiz doğrultusunda ve bilim ışığında Türkiye’ye özgü bir kalkınma modeli oluşturmalıdır. Oluşturulacak ekonomik model Türkiye’nin gelişmesini ve çağdaş bir uygarlık olmasını belirleyecektir. Bu nedenle ekonomik kalkınma önemli bir olgudur (TİP programı, 1964: 14-15). Ekonomik faaliyetlerin yürütülmesi tek kişi elinde olmayıp iş bölümü şeklinde gerçekleştirilir. Sistemleşmiş ekonomik faaliyetler içinde üretim ve dağıtım faaliyetlerini de kapsar. Üretim ve dağıtım faaliyetlerine katılan insanlar farklı durumdadırlar. Bu farklılaşma iş bölümünün oluşturduğu bir farklılaşma değildir. Bundan kasıt, tüm üretim araçlarına sahip olmak ve olmamaktan gelen farklılıktır. Bu farklılığın yarattığı olumsuzluklar, gelir dağılımının ve yaşam kalitesinin farklı olmasındandır. Bundan dolayı Türkiye’deki gerçekler göz önünde bulundurularak, “*Türkiye’nin tabiat kaynaklarını, üretim araçlarının ve emek gücünün niceliği ve niteliğini, birikmiş sermaye ve donatım stoklarını*” inceleyecektir. Tüm bunların sonucunda Türkiye’nin ekonomik durumu ortaya çıkacaktır. Farklılaşan guruplar bir bütün olarak düşünülüp sosyal yapı ele alınacaktır. Sosyal yapı tüm bunların sonucunda bizi politik yapıya götürecektir (TİP programı, 1964: 15-16).

Birinci bölümde ele alınan tüm bu değerlendirmelerin sonucu olarak Türkiye’nin maddi anlamada geri kalmış bir toplum olduğu kanaatine varmışlardır. Milli gelir az

denilmektedir. Fakat bunun düzeltilmesinin bir yolu vardır, sosyal şartların değişmesiyle bilim ışığında köklü reformların yapılması Türkiye’yi çağdaş medeniyet seviyesine yükseltecektir.

TİP, Türkiye’nin sosyal yapısını sınıflara ayırarak ele almıştır. Bunlardan ilki “*Hâkim Sınıf*” tır. Hâkim sınıftan kasıt, üretim araçlarını elinde tutan sınıftır. Bu sınıf içerisinde büyük toprak sahipleri, tüccarlar, sanayiciler ve mali sermaye çevreleri yer almaktadır (TİP Programı, 1964: 28-36). Hâkim sınıflar bu dereceye gelmesini tabiat kaynaklarına, donatım stoklarına ve üretim araçlarına sahip olmalarına borçludur. Tüm bunları elinde tutan hâkim sınıf dağıtım ve üretimde kendi çıkarlarına göre hareket edecek durumda olduklarından dolayı milli gelirden en çok payı almışlardır. Bununla beraber ülkedeki ekonomik durumu ve politikaları etkilemeyi de başarmışlardır. Daha da öteye giderek emekçi halk sınıfını kendi hâkimiyeti altında tutmuşlardır. TİP’in programında yer alan hâkim sınıf kategorisine devlet müdahalesini de eklemiştir. Üretim araçlarının elinde bulundurulması açısından devletin önemli rolü vardır. Güçlü ve modern olan sanayi işletmeleri devletin elinde bulunmaktadır. Cumhuriyetten sonra özel sektörün artması ve devlet müdahalesinin özel sektöre hizmet etmesine rağmen olumlu sonuçlar elde edilememiştir. Devletin sonradan bu duruma müdahale etmesi ise, devlet kapitalizmine yol açmıştır. Tüm bunların sonucu olarak ortaya ekonomik gücü dolayısıyla politik gücü de elinde tutan bir bürokratik tabaka oluşmuştur. Türkiye’nin ihracat ve ithalat konusunda devlet müdahalesi bürokratlar ve özel sektör sermaye sahipleri arasında çıkar ilişkisi bağlamında sıkı bir ilişki birliği kurulmuştur. Bu birlik gittikçe güçlenmiştir (TİP Programı, 1964: 36-38).

TİP Programında yer alan bir diğer sınıf ise, orta sınıftır. Bu sınıf içerisinde, küçük tüccar, esnaf ve zanaatkâr, orta toprak sahipleri ve memur, üreticiler ve serbest meslek gurupları vardır. Küçük tüccarlar, esnaf ve zanaatkârlar, kendi işletmeleri olan bir iki kişinin yardımı ile ya da aile fertlerinden oluşan çalışanlardır. Perakende iş yapan bu sınıf genel olarak üst sınıfın baskısı altında kalır. Kapitalist sistem ile zarar gören lonca sistemi ve sanayinin az da olsa gelişmesi bu sınıf için olumsuz etkiler yaratmıştır. Tüm bunları göz önünde bulundurduğumuzda bu sınıf, geçim sıkıntısı ve gelecek kaygısı yaşamaktadır. Tek başlarına bu sistemle baş edemeyecekleri için, işçi sınıfı ve emek sınıfı ile birleşmeleri gerekir. Ancak bu birleşme olursa gelişen ve kalkınma içinde olan bir toplumda kendi çıkarlarını koruyabilirler (TİP Programı, 1964: 38). Memurlar, üreticiler ve serbest meslek sahipleri de orta sınıfa dâhildir. Belli bir tahsili

olmasına rağmen aydın olan memurlar geçimlerini zor şartlar altında sağlamaktadır. Bundan dolayı kendi hayatlarından hoşnut değillerdir. Bağımsız bir politik kuvvet bünyesinde teşkilatlanıp, geliştikten sonra emekçi halk kitleleri yanında yer alacaklardır. Kader birliğinden dolayı devrimci cephede yer alacaklardır. Bu tabaka içinde yer alan aydınlara(ülkücü subaylar, öğretmenler, yazarlar, bilim adamları gibi.) gelince bunlara da önemli bir yer ayırmak gerekir. Çünkü aydınlar toplumun gelişmesinde önemli rol üstlenirler (TİP Programı, 1964: 42). Birinci bölümün son tabakası ise Türkiye işçi sınıfı ve topraksız köylülerdir. Programda Türkiye işçi sınıfının tarihine değinilmiştir. Türkiye işçi sınıfının tarihi eskilere dayanmaktadır. İlk işçi sınıfı Osmanlı döneminde kurulan fabrikalardan sonra ortaya çıkmıştır. Bu fabrikalar ordunun ihtiyaçlarını karşılamak için kurulmuştur. Daha sonra gelişme göstermeye başlayan işçi sınıfının ilk direnişi tam olarak bilinmemektedir. Bilinen ilk direniş İstanbul'daki tersane işçilerinin grevleridir. İşçi sınıfı 1960'lara kadar geldiği süreç içinde politik bir bilinç kazanmıştır. Bu politik bilincin en büyük göstergesi ise Türkiye İşçi Partisinin kuruluşudur. Programa göre politik bilinç ve teşkilatlanma bakımından Türkiye İşçi Partisinin büyük bir yeri vardır (TİP Programı, 1964: 52-57).

Programın ikinci bölümüne baktığımızda, Türkiye'deki kalkınmanın yolunu ele almıştır. Türk toplumunun ileri toplumlarla eşit seviyede olması ve bağımsız olması ciddi bir ekonomik kalkınma ile gerçekleşir. Bu kalkınma modeli özel sektörün eli ile yapılamaz. Çünkü kapitalist bir düzen içinde kalkınma mümkün değildir. Programda "*Kapitalist Olmayan Kalkınma Yolu*" deniliyor. Bundan kasıt, emekçi halkın üretime ve dağıtımına katıldığı planlı devletçilik anlayışıdır. Bu modelin gerçekleştirilmesi için devlet müdahalesi şarttır. Zira özel sektör bu durumda yardımcı niteliğindedir. Kapitalistlerin olduğu yönetimde bu modeli elde etmek imkânsızdır. Çünkü kapitalist olmayan kalkınma modeli büyük sermaye sahiplerinin çıkarlarına ters düşer. Fakat emekçi halk bu işin üstesinden gelebilir. Çünkü bu işten çıkarları vardır. Bundan dolayı bu olay her şeyden önce politik bir meseledir. Programda kalkınma modelindeki hedefler şu şekilde sıralanmıştır:

- 1). Ekonomide kilit rol oynayanlardan başlayarak, ekonomik kalkınma ve sosyal adaletin gerekliliği doğrultusunda üretim ve dağıtım araçlarını devletleştirmek
- 2). Henüz faaliyete geçmemiş sanayi kollarının devlet eliyle kurulması ve işletilmesi.

3). Toprak sahibi olmayan köylüleri toprak sahibi yapıp en üst tarım araçlarını devlet eliyle temin edip tarıma önem vererek kalkınmayı desteklemek.

4). Kalkınma için gerekli olan, ekonomiyle aynı doğrultuda genel ve teknik eğitim sağlamak.

5). Her bölgede kültür merkezleri kurarak, halk yığınlarının yaratıcı gücünü açığa çıkarmak.

6). Emeğe göre gelir dağılımı yapıp işsizliğe son vererek herkesi iş sahibi yapmak.

7). Barışçıl bir dış politika ile milli bağımsızlığımızı ve varlığımızı korumak. Bununla beraber emekçi halkı yönetimde söz sahibi yapıp, insanın insanı sömürmesine son vermek (TİP Programı, 1964: 64-67).

Programın üçüncü bölümünde ise, “*Her alanda bilime dayanan bir politika*” başlığı atılmıştır. Bu başlığın amacı, demokraside kalkınmada bilimsel sosyalizmi kullanmaktır. Demokrasi için yapılacak olan eylemlerin başında iktidara seçim yoluyla gelmek olacaktır. İktidara gelen parti hak ve hürriyetlere saygı duyar ve ancak tekrar seçimle iktidardan gider. Parti programının bu tutumu diğer sosyalist düşüncelerin işçi devrimi düşüncesine nazaran daha yumuşak bir tercih olmuştur. Öte yandan emekçi halkın emeğine dayanan bir kalkınma modeli benimsenmiştir. Partinin halkçılık düşüncesi, insan emeğinin en üst değer sayılmasını ve insanın insanı sömürmeyen bir anlayışa sahip olması düşüncesine dayanır. Her şey halk tarafından gelir ve halk için yapılır. Görülüyor ki parti bu söylemleri ile Kemalizm’e bağlılığını tekrar dile getirmiştir. Programın laiklik başlığına baktığımızda tam anlamı ile seküler bir tavır takınmıştır. Din ve devlet işlerini katı bir şekilde birbirinden ayırmıştır. Toplumun sosyal, siyasi ve iktisadi ya da hukuki temeli din kurallarına dayandırılmaz. Amaç ne olursa olsun din hiçbir şekilde ve başka emeller için kullanılmaz (TİP Programı, 1964: 67-81).

Programın son bölümünde “*Vatandaşa ne getireceğiz?*” başlığı altında, TİP’in neler yapacağı ele alınmıştır. İlk konularından biri olan toprak ve tarım reformu ile sanayileşme konularıdır. TİP tarım reformunun oluşmasını temelde toprak reformuna bağlamaktadır. Her iki reformun oluşması içinde sanayi büyük önem taşımaktadır. Tarımdan sanayiye geçiş Türkiye’yi ileri bir seviyeye taşıyacaktır. Tarım ancak sanayisi gelişmiş ülkelerde daha iyi bir biçimde gelişir. Çünkü sanayisi gelişmiş ülkelerde

tarımda kullanılan endüstriyel makinalar tarımın daha verimli olmasını sağlar. Gelişmiş sanayinin getirdiği modern tarım ile birlikte düşünülürse eğer planlı kalkınma sağlanmış olur. Sanayi ve tarım bir bütündür ve kalkınmanın yoludur. Birbirinden ayrı düşünülemez. Tarım ve toprak reformunun hemen ele alınmasının sebeplerinden biri tarım üretiminin Türkiye halkının beslenme ihtiyacını karşılayamamasıdır. Buda Türkiye halkının dışarıya bağımlı hale gelmesine neden olmaktadır. Genel olarak baktığımızda TİP tarım ve toprak reformunu, sanayinin ileri seviyede gelişmesine bağlamaktadır. TİP'e göre halkın yararına toprak reformunun gerçekleşmesi için, büyük ölçüde tarım reformunun yapılması lazım. Mesele, kalkınmayı göz önünde bulundurarak, tarımın büyük bir hızla gelişmesini sağlamaktır. TİP ancak emekçi halkın faydasına olacak tarım reformunu benimser. Büyük toprak sahiplerinin menfaatine olacak bir tarım reformunun taraftarı değildir. Tüm bunlar düşünüldüğünde TİP toprak reformunu, yeteri kadar toprak sahibi olmayan ve hiç toprak sahibi olmayan emekçi halkı toprak sahibi yapmak ve sömürücü olan toprak mülkiyetini reddederek sınırlamak manasında kabul eder (TİP Programı, 1964. 85-88). Toprak reformu halkın yani topraksız veya az topraklı kişilerin iştiraki ile demokratik yollarla yapılacaktır. Her köylü ailesinin geçimini sağlayacak kadar toprak sahibi olacaktır. Dağıtılacak topraklar, tavan sınırını geçen özel mülklerden, devletin elinde olup fakat işletilmeyen veya büyük mülk sahipleri tarafından işlenen topraklardan elde edilecektir. Reformların gerçekleşmesi için alınması gereken bazı tedbirler gereklidir. Bu tedbirler şunlardır:

1). Reform bölgeler halinde değil, ülke genelinde olmalı ve reform için ayrılacak süre kanunla belirlenmeli.

2). Kadastro işlerinin hemen halledilmesi için hemen cevap veren modern araçların kullanılması

3). Reform yapılana dek, reform sırasında büyük toprak sahiplerinin başvurabilecekleri her türlü hileye karşı gerekli tüm tedbirleri zamanında almak (TİP Programı, 1964: 89-91).

TİP programında her ne kadar da tarımın gerekliliğinden bahsetse de kalkınmanın sanayi ile gerçekleşeceğini savunur. Halkın refah seviyesinin yükseltilmesi her bireyin çalışmasına bağlıdır. Bu da ancak sanayi ile gerçekleşebilir düşüncesi hâkimdir. Sanayileşmenin yolu halkın gerçek ve politik kararından geçtiğini söyleyen TİP, karma model ekonomiye de değinmektedir. TİP, bir süre karma ekonomik modeli

kabul etmekte ve sosyalizme geçişte bir köprü model olarak görmektedir. Karma ekonomik model bir süreliğine de olsa uygulanma aşamasında halkın yönetime katıldığı ve emekten yana olan planlı bir devletçilik anlayışıyla yürütülür. Halktan yana olan planlı devletçilik modeli geliştikçe özel sektör içinde kaybolarak yok olacaktır. Böylece devletin tedrici modeli kendiliğinden ortadan kalkacaktır (TİP Programı, 1964: 99-101).

Parti programında dış ticareti devletleştirmeyi amaçlamaktadır. Bu amaçlar;

- 1) İhraç edilecek ürünleri gerçek değeri ile satmak
- 2) İthalatı, devletin kalkınması doğrultusunda gerçekleştirmek. Fiyat kontrolü sağlamak
- 3) Dış borç açığını kapatmak
- 4). Vergi ve döviz kaçağını engelleyerek milli sermaye birikimini hızlandırmak

Dış borç açığının kapanması uzun bir zaman alacaktır. Bu ancak, TİP'in kalkınma modeli sayesinde gerçekleşecektir (TİP Programı, 1964: 117).

Türkiye İşçi Partisinin programında ele aldığı en önemli konulardan biri de dış politikadır. Alışlagelmiş dış politikanın değişmesini ele almıştır. “*Türkiye’de ilk defa bir siyasal parti, programında, dış politikanın geleneksel çizgisine karşı çıkıyor ve dış ilişkilerin yeni bir anlayışla yürütülmesini öneriyordu*” (Keleş’ten Akt. Fırat: 2009: 48). Kendilerini kurtuluş savaşı felsefesinin mirasçısı olarak gören Türkiye İşçi Partisi, gerek milli savunma gerek dış politikada savunulacak olan esasları şu şekilde açıklamıştır;

- 1) Egemenlik haklarını, cumhuriyeti ve milli bağımsızlığı korumak
- 2) Türkiye toprak bütünlüğünün korunmasını en büyük ödev olarak saymak
- 3) Uluslararası ilişkilerde tam eşitliği savunmak
- 4) Eşitliği ve bağımsızlığı bütün milletler için hak olarak görmek. Kendi varlığının bilincinde olan her milletin kendi kaderini tayin etmesi en temel hakkıdır anlayışını savunmak. Kendi hakları gibi başka ülkelerinde hakkına saygılı olmak ve bu doğrultuda ilişki kurmak
- 5) Sömürge altında olan halkların, milli kurtuluş hareketlerini barışçıl yoldan desteklemek
- 6) Sömürgeciliğe ve emperyalizme katı bir şekilde karşı durmak

7) Savaşın ancak meşru müdafaa durumunda haklı olduğuna inanarak barışçıl olmak

8) Dünyada olası bir savaş durumunda hele ki nükleer silah kullanılması halinde sürekli barışı desteklemek ve barış düzeni için çalışmak

9) Atom enerjisinin kullanımına ancak barışçıl ve halkın enerjiden yararlanması şartıyla oluşacak politikalara destek vermek.

10) Emekçi halkın menfaatlerini gözeten ve ayrıca insanlığa hizmet edecek projelerde bağımsız ve barışçıl bir politika sergilemek

11) Savunma politikası olarak, vatan bütünlüğünü, halkın egemenliğini savunmak ve cumhuriyeti korumak

12) Dışarıdan gelecek saldırılar, ne olursa olsun, nasıl olursa olsun her koşulda vatan bütünlüğü korumak (TİP Programı, 1964: 160-169).

Genel olarak parti programını ele aldığımızda her konuda emekçi halk menfaati doğrultusunda değişiklik yapmayı amaçlamaktadır. Programda ele alınan konular, Türkiye İşçi Partisinin ideolojisini yansıtmaktadır. Genel anlamı ile TİP'in ideolojine baktığımızda; uygulanacak tüm politikalar bilimsel temellere dayandırılmaktadır. Demokrasi konusu geniş tutularak, günlük hayat içinde uygulanması amaçlanmıştır. Halkçılık ilkesi ile planlı devlet ve her türlü sömürüye karşı duruş sergilenmektedir. Bu ideolojiye sahip olan Türkiye İşçi Partisi Türkiye'deki köklü değişimleri ancak kendilerinin aracılığı yapılacağına inanmıştır. Öte yandan parlamentonun demokrasi için bir amaç değil, tam aksine bir araç olduğunu söylemektedirler. Parlamento demokrasinin vazgeçilmez ilkesi olarak görülmüştür. Emekçi halkın kendi çıkarına çıkarılacak kanunları TİP aracılığı ile gerçekleştirebileceklerini savunmuştur. İktidara geldiği vakit halktan yana olan kanunları rahatlıkla çıkarabileceklerini söylemektedirler (TİP'linin El Kitabı, 1969: 66-67).

2.4. 1965 ŞEÇİMLERİNDE TİP

10 Ekim 1965 seçimleri Türkiye solu bakımından önemli bir yere sahiptir. Özellikle seçim sisteminde yapılan değişiklik küçük partilerin meclise girmesini sağlamıştır. 1965 seçimlerinde yapılan değişiklikle “*Ulusal Artık Sistemi*”¹² (Milli

---

¹²Ulusal artık sistemi yani milli bakiye sistemi, 25 Mayıs 1961 tarihli 306 sayılı kanunda yapılan değişiklikle Türkiye'de ilk defa nispi temsil sistemine ulusal artık sistemi eklenmiştir. Bu sistem belli bir oranda küçük partilerin meclise girmesini sağlayan bir seçim sistemidir. Bu sisteme göre, her seçim çevresindeki geçerli oylar toplamı, o

Bakiye Sistemi) getirilmiştir. Bu sistemle küçük partiler meclise girme fırsatı yakalamışlardır. Türkiye İşçi Partisi de bu sistemden yaralanmıştır. Yapılan seçim sonucunda Türkiye İşçi Partisi meclise 15 milletvekili ile girmeyi başarmıştır. Bu sayı az olsa da Türkiye’de sol açısından büyük bir öneme sahiptir. Çünkü bu seçimle beraber sosyalizm sadece aydınlar için değil tüm Türkiye’ye mal olmuştur. Bir başka önemli nokta ise cumhuriyetten bu yana ilk defa yasal sosyalist bir parti seçimlere katılarak mecliste yer almış ve sosyalist düşüncüyü parlamentoda savunmayı elde etmiştir (Dumrul Uygur, 2020: 116). TİP’in meclise girmesi, sonuç olarak farklı bir muhalefetin doğmasına neden olmuştur. Çünkü artık sadece kapitalist bir iktidarın kapitalist bir muhalefeti olmayacaktı. Kapitalist bir iktidar karşısında sosyalist bir muhalefet yer alacaktı (Çakır, 2011: 45). TİP’in parlamentoya girmesi diğer bazı partiler tarafından hoş karşılanmamıştır. TİP’in Parlamento’ya girmesiyle CHP’den sola kayan aydınların durdurulması için o dönemde CHP yeni bir politika ortaya atmıştır. “*Ortanın Solu*” adlı bu yeni politika CHP’nin kendi içerisindeki aydınların başka partilere yönelimlerini durdurması amacı taşımıştır. İsmet İnönü bu politika ile tarihi bir çıkış yapmıştır (Yılmaz, 2020: 47). Bu durum dönemin en sert çıkışı olarak kabul görülür (Sayılğan, 2009: 309).

1965 seçimlerinde Türkiye İşçi Partisinin çıkardığı milletvekilleri bunlardır;

İstanbul Milletvekili	Mehmet Ali Aybar
İstanbul Milletvekili	Sadun Aren
İstanbul Milletvekili	Çetin Altan
İzmir Milletvekili	Cemal Hakkı Selek
Ankara Milletvekili	Rıza Kuas
Denizli Milletvekili	Muzaffer Karan
Diyarbakır Milletvekili	Tarık Ziya Ekinci
Hatay Milletvekili	Yahya Kanbolat
Kars Milletvekili	Adil Kurtel
Kırklareli Milletvekili	Behice Boran
Konya Milletvekili	Yunus Koçak
Tekirdağ Milletvekili	Kemal Nebioğlu

çevreye ait çıkan milletvekili sayısına bölünerek seçim sayısı elde edilir. Milletvekili sayısı belirlendikten sonra arta kalan geçerli oylar, milli seçim çevresi içinde toparlanır. Milli seçim çevrelerinde açık kalan milletvekilleri sayısına bölünerek milli seçim sayısı belirlenir. Belirlendikten sonra, her partinin milli seçim çevresindeki geçerli oy toplamı milli seçim sayısına bölünerek milletvekilleri partiler arasında paylaşılır (Türk, 2006: 89).

Adana Milletvekili	Ali Karcı
Yozgat Milletvekili	Yusuf Ziya Bahadınlı
Malatya Milletvekili	Şaban Erik (Sayılğan, 2009: 309).

2.5. TİP İÇİNDE AYRIŞMALAR VE PARTİNİN KAPATILMASI

TİP içindeki tartışmalar ilk olarak 1964 yılında İzmir’de yapılan 1. Kongresinde kendini yavaş yavaş göstermeye başlamıştır. TİP’in tüzüğünde yer alan 53. madde ilk fikir ayrılıklarına neden olmuştur. Aybar, 53. maddeyi savunmasının nedenini şu sözlerle dile getirmiştir. Bu maddenin bırakılması sosyalist yönetimde aydınlar hegemonyasının kurulmasını engellemek içindir. Bu madde ile parti yönetiminin en az yarısının işçi olmasını istedim fakat parti içinde bu maddeye karşı çıkanlar oldu. Aybar aslında bu tepkinin bilim kurulunda parti programı hazırlanırken programda ortaya çıkan fikir farklılıklarının bir uzantısıydı. Parti dışında Mihri Belli ve Doğan Avcıoğlu gibi sosyalist aydınların da hedefi haline gelmişti (Aybar, 2014: 482). Partinin yeni yeni canlandığı bu dönemde fikir ayrılıkları erken başlamıştı. Bu durum ilerleyen yıllarda partinin temelini sarsacaktı. TİP’in ayrışmasına neden olan ikinci büyük olay ise partinin benimsediği Parlamentarizm savunuculuğudur. Parti faaliyetlerinin merkezine parlamento getirilmiştir. Bu açıdan bakıldığında, halk kitlelerine sloganları ile hitap edip aydınlatmak artık seçim çalışmaları ve seçim hedefi çerçevesinde ele alınmaya neden olmuştur. Böylelikle parti başarısı partiye geniş kitlelerin katılımı ile değil seçim sonuçları ile değerlendirilmiştir. Bu şekildeki yaklaşım sol bir partinin siyasal mücadele olarak mevcut düzen partileri ile aynı seviyede yer alarak ve sosyal değişimlerden hızlı bir şekilde ayrılarak “Statükocu” siyasal bir bakış açısına yönelir (Aydınöğlü, 2011: 144-145).

Sosyalizmin savunucuları olarak görülen TİP liderleri, seçimlerden sonra sadece kendilerini düşünen ve milletvekilliğini sadece maaş için yapan kişiler olarak görüldüler. Bu durum hem parti içinde hem de partiye destek verenler tarafından kabul görmeyen bir olaydır. Çünkü parlamentarizme gösterilen ilgi kitlelerin partiye kazandırılması için yapılacak çalışmaları olumsuz etkilemiştir. Seçim propagandası olan “Nasırlı Eller Meclise” sloganının içi, meclise girenlerin aydın olmasından kaynaklı boşalması, parti içinde tepkilere neden olmuştur. Bazı çevreler bu durumu, partinin meclise kayması olarak değerlendirmiştir (Keleş, 2009: 53).

Türkiye İşçi Partisi'nde yapılan en büyük tartışmalar ve ayrışmalar Yön Hareketi ile olan tartışmalardır. İlk olarak 1966 yılında Yön Dergisinde başlayan TİP tartışmaları ilerleyen yıllarda partiyi ayrıştırma noktasına getirmiştir. Doğan Avcıoğlu'nun, Yön Dergisinde TİP'e dair başlığında iki önemli eleştiri yazısı yayınlanmıştır. Avcıoğlu, 17 Haziran 1966 tarihli birinci yazıda, partinin organlarında görev alacakların yarısının işçi olması, sosyalizmden bihaber kendi çıkarlarını gözeten küçük burjuva olan sendikacıların yararına olmuş ve TİP'in dayandığı en sağlam güç olarak nitelediği gençliğin bir sınıf teşkil etmiyor gerekçesiyle küçümsendiğini dile getirmiştir (Avcıoğlu, 1966-17 Haziran: 3). İkinci eleştirisi ise yukarıda bahsettiğimiz “*Eli Nasırlılar Meclise*” sloganının yanlış olduğunu ve sosyalizmin sadece işçilere mal edilecek bir ideoloji olmadığı ifade edilmiştir. Bu durum soyut bir işçi hayranlığı sağlamış ve ciddi bir ırgat hayranlığı yaratmıştır. Bu durum “*İyi Olan Meclise*” görüşünün olmaması, aydınlar tarafından büyük bir hata olarak görülmüştür (Avcıoğlu, 1966: 3).

Doğan Avcıoğlu'nun bu yazısından sonra Mihri Belli'nin yaptığı açıklamalar da TİP'i olumsuz etkilemiştir. Belli, yaptığı açıklamada, Türkiye'nin ekonomik ve politik açıdan emperyalizmin baskısı altında olduğunu dile getirmiştir. Feodal olan güçler gerek ekonomileri ile gerek ideolojileri ile Türk toplumunu her açıdan etkilemektedirler. Bundan dolayı Türk toplumu kendi kaderini tayin edemez durumdadır. Bu feodalitenin kaldırılması ve Türkiye'nin sosyalizme gitmesinin yolu “Demokratik Devrim'dir” sözleriyle yeni bir tartışma yaratmıştır (Ünlü, 2002: 219). Bu iki açıklamadan sonra TİP içerisinde çok ciddi tartışmalar çıkmıştır ve beraberinde ayrışmalara neden olmuştur.

TİP'in ayrışmasını hızlandıran bir diğer neden, Türkiye'de ve dünyada gelişen öğrenci hareketleri ve Çekoslovakya olayıdır. Avrupa'da baş başlayan öğrenci olayları ilk olarak Fransa'da ortaya çıkmıştır. Yeni Marksist ve devrimci bir ideolojiye sahip öğrenciler Stalinist gelenekten kopmayan komünist devletlere de karşıydılar. Hızla yayılan öğrenci hareketlerinin Türkiye'ye sıçraması çok zaman almamıştı. Türkiye'de üniversiteler boykot edilmiş. ABD'nin 6. Filo askerleri yoğun baskılar görmüştü. Türkiye'deki öğrencilerin en temel özelliği anti-emperyalist olmalarıydı. TİP, öğrencileri 1967 yılında kurduğu Fikir Kulüpleri Federasyonu(FKF) ile himayesi altında tutmaya çalışmıştır. Fakat 1968 yılından sonra ve özellikle öğrenci hareketlerinin artmasıyla beraber yasal bir düzen isteyen Türkiye İşçi Partisi için bu durum gittikçe zorlaşmıştır (Ünlü, 2002: 221). Yasal bir iktidarı savunan TİP'in ideolojisi bir noktadan

sonra gençlere yetmeyecekti. Bu noktada pasif kalan TİP kendi dışında olan muhalefetin güçlenmesine zemin hazırlamıştı ve gençliğin partiye olan sempatisi gittikçe azalmıştı. Gençleri kontrolü altına alamayan TİP bir süre sonra gençlerin tepkileri ile karşılaştı. Aybar, Sadun Aren ile yaptığı bir görüşmede şunları aktarmıştır; Sadun Aren Ankara'daki evime geldi ve bana hürriyetçilik üzerinde fazla durmayın dedi, tepkiler alıyoruz tarzında söylemlerde bulundu bunu üzerine kim nasıl bir tepki veriyor? Diye sorduğumda cevabı gençler oldu. Şaşkınlık içinde kaldım ne diyeceğimi bilemedim (Aybar, 2014: 549). Görüldüğü üzere partinin izlediği yol bir süre sonra kendi destekçilerini rahatsız etmiş ve başka yönelimlerde bulunmasını neden olmuştur. O dönemlerde ilgi gören milli demokratik devrim hareketi TİP'in destekleyici gücünü kendine çekmeyi başarmıştı.

Çekoslovakya meselesine gelecek olursak, Çekoslovakya'nın işgali dünyada olduğu gibi Türkiye'de de yankı uyandırmıştır. Hatta TİP için olumsuz etkiler yaratmıştır. TİP, bu işgale karşı sert bir tavır sergilemiştir. Bir sosyalist parti olarak, işgali gerçekleştiren Sovyetler Birliği'ne karşı çıkmıştır. Aybar, Behice Boran ve Sadun Aren gibi partinin önde gelen yöneticileri hemfikir olmalarına rağmen bazı konuşmalardan dolayı anlaşmazlıklar yaşamışlardır. Aybar'ın bu konu üzerine yaptığı açıklamada, işgali kınadıktan sonra Türkiye sosyalizmi için söyledikleri parti içinde tepkilere neden olmuştur. Bu tepkiler şu şekildedir: *“Türkiye garip bir ülkedir. Sosyalizmin, tatlı güler yüzünü halka göstermeliyiz... Dünyada ilk kurulan sosyalist ülkenin despotik, totaliter ve ceberrut olması tüm insanlık için bir talihsizliktir. TİP'in bütün reformları ve kuracağı demokratik iktidar, insana saygılıdır ve hürriyetçidir.”* (Gürel, 2016: 112). Bunun üzerine Sadun Aren ve Behice Boran'dan tepki gelmiştir. İşgalin bilimsel sosyalizmden değil hürriyetçi sosyalizmden kaynaklandığını söylemişlerdir. Sadun Aren, biz partiye sosyalist bir mücadelede bulunmak için girdik. Fakat mücadeleden sapma görmekteyiz söylemleri ile tepki gösterdi. Behice Boran ise bir lider istediği kadar kudretli ve güçlü olsun, kendi fikirlerini direkt olarak kamuoyuna söylemeden önce yetkili organlara getirip tartıştıktan sonra sunması gerekir şeklinde eleştiride bulunmuştur.

TİP'in kendi içerisindeki bölünmenin en somut yansımalarından biri beşli önerge olayıdır. Bilimsel ve hürriyetçi sosyalizm tartışmalarının Aybar ile diğer üyeler arasında yarattığı polemik, Aybar hakkında genelge verilmesine neden olmuştur. Genelge veren beşli şunlardır: Sadun Aren, Behice Boran, Nihat Sargın, Minnetullah

Haydaroglu ve Şaban Erik idi. Sadun Aren yaptığı açıklamada Aybar'ın söylediklerinin artık partiyi değil kendisini bağladığını ve partinin ideolojisine ters düştüğünü vurgulamıştır. Genel yönetim kuruluna taşınan bu konu Aybar'ın zaferi ile sonuçlansa da bu durum bölünmüş TİP'i bir araya getirmeye yetmedi. Bu tartışmalar kesilmeden artarak devam etti. Son olarak 1969 seçimlerinde TİP'in oy oranının düşmesi ve sadece iki milletvekili çıkartması tam anlamıyla Türkiye İşçi Partisi'nin çökmesine zemin hazırlamıştı. Tüm bu olaylar çerçevesinde yıpranan Aybar, 15 Kasım 1969 yılında Türkiye İşçi Partisi'nden istifa etmiştir (Ünlü, 2002: 250-259). Aybar'ın istifasından sonra Türkiye İşçi Partisi bir yıl içinde üç kez genel başkan değişikliği yapmıştır. Bu süreçten sonra tam tökezleyen parti kapatılma evresine girmiştir. Partiyi kapatılma sürecine götüren en büyük neden “doğu sorunudur. Aybar, doğu sorununu ele alırken şu cümleleri kurmaktadır: TİP memleket kalkınmasını gerçekleştirirken göreceği bir diğer sorunda doğu sorunudur. Bu dönemde kamu hizmetleri yok denecek kadar azdır. Üstelik Kürtçe ve Arapça konuşanlar ile aleviler bu durumları sebebi ile ayrıma uğramaktadır. Bu durumun insanca çözümü bir yurt meselesidir. Daha sonra kurduğu cümlede ise tüm bunlardan dolayı bir gün partinin kapatılması aklıma gelmezdi diyecektir (Aybar, 2014: 493). 12 Mart Muhtırası döneminde 1971'de TİP yöneticileri askeri mahkeme tarafından topluca tutuklandılar. Bundan sonraki süreçte Türkiye İşçi Partisi, Anayasa Mahkemesi tarafından "bölücülük" gerekçesiyle kapatıldı (Belge, 1983: 2131). Kapatılma sebebi partinin dördüncü kongresinde Doğu sorunlarıyla ilgili “Doğu'da Kürt Halkının Yaşamakta Olduğunu Kabule Dair” kararıdır (Ünal, 2002: 259). Türkiye İşçi Partisi üyeleri Anayasanın 141. ve 142. maddesi gerekçe gösterilerek komünizm ile suçlanıp yargılanmışlardır (Çakır, 2011: 54). Parti yöneticilerinin çoğu 1974 Af Yasası ile serbest kalmışlardır (Belge, 1983: 2131).

3. MİLLİ DEMOKRATİK DEVRİM HAREKETİ

Milli demokratik devrimin Türkiye'deki yankılarına bakmadan önce ne anlama geldiğini ve nasıl ortaya çıktığını bilmekte fayda vardır. Milli Demokratik Devrim tabiri, Komünist olan partilerin, buldukları toplumun kapitalist sistemden sosyalist sisteme geçişinde kullanılan Komünist ideolojisinin “*Cephe*” stratejisidir. Genellikle “*Geniş Cephe*” olarak bilinir. Milli Demokratik Devrim, toplumların özel şartlarına göre şekillenir ve bu doğrultuda sloganlar ortaya çıkarır. Engels ve Marks eserlerinde böyle bir tezi geliştirmediler. Komünistler bu tezi Marks'ın “*Neue Rheinische Zeitung*” da burjuvanın demokratik devrimlerini destekleyip savunmasından ortaya çıkarmışlardır.

Fakat bu tezi sistematik bir hale getiren ve gelişmesini sağlayan Lenin'dir. Bunu "*İki taktik*" eserinde gerçekleştirir (Sayılğan, 1970: 10-12).

Türkiye'deki Milli Demokratik Devrim hareketi Mihri Belli'nin 1966 yılında E. Tüfekçi takma adıyla Yön Dergisi'nde yayınladığı "*Demokratik Devrim Kimle beraber, Kime Karşı*" başlığı altında ilk defa bahsedilmiştir. Milli Demokratik Devrimi ancak Türkiye'nin proletaryası ile beraber gerçekleşeceğini ve Türk burjuvazisi ile Türk feodalitesine karşı yapılacağını söylemiştir. O dönemde Türkiye emperyalizmin etkisi altındadır ve emperyalizm Türkiye'nin kalkınmasını, siyasi ve hatta kültürel yapısını etkilemektedir. Bunu ancak, Milli Demokratik Devrim ile düzeleceğini söylemektedir (Tüfekçi, 1966: 10). Fakat Mihri Belli, Milli Demokratik Devrim'i 1920'lere dayandırmaktadır. Mihri Belli'nin bir yazısında buna açıklık getirmektedir; "*Milli Demokratik Devrim tezleri ilk kez altmışlı yıllarda savunulmuş olmakla birlikte, bu tezler, özünde Türkiye'de Marksist hareketin 1920'lilerden beri savunduğu asgari programın günün koşulları göz önünde tutularak bir ölçüde geliştirilmiş şekilden başka bir şey değildir.*" (Sosyalizm ve toplumsal mücadeleler ansiklopedisi, 1988: 2145). Fakat Milli Demokratik Devrim 1966 yılından sonra siyasette aktif rol aldı. Mihri Belli'nin başını çektiği MDD çoğunlukla eski Türkiye Komünist Parti üyelerinden oluşuyordu (Zorlu, 2006: 26).

Mihri Belli Türkiye'de bir değişimin olmasını istemektedir fakat bu değişim nasıl bir değişimdi? Tamamen Kemalist çizgide bir değişimden bahsedilmekleidi. Tamamlanmamış Kemalist devrimlerinin devamı niteliğini taşımaktadır. Milli Cephe olarak adlandırdığı antiemperyalist ve antifeodal kesimin birleşmesi ile devrimin kaçınılmaz olacağını söylemektedir (Dumrul, Uygur, 2020: 204). Aynı zamanda aşamalı devrim anlayışını benimsemektedir. Aşamalardan kasıt, sosyalizme geçiş aşamalarıdır. 1960'lı yıllarda Türkiye'de sosyalizme geçiş aşamasına henüz geçilmemiştir. Bu aşamaya geçmek için tüm koşulları sağlayacak demokratik bir cephe kurmak gerekir. Yine sosyalizme geçmek için Türkiye'nin bağımlılıktan kurtulması gerekir. Çünkü Türkiye dışa bağımlı geri bir tarım ülkesidir. Geri üreticilikten vazgeçmesi gerekir buda ancak milli demokratik devrimle gerçekleşir, tezini savunmaktadırlar. Birinci aşama olarak demokratik devrim savunulurken bir sonraki aşama ise milli demokratik devrimdir. Kısacası Milli Demokratik Devrim Hareketine göre Türkiye kısmen feodal, kısmen sömürge altında olan bir ülkedydi. MDD'nin önündeki ilk devrim adımı anti-feodal ve anti-emperyalist içerikte "*Milli Demokratik*

Devrim” aşamasıydı. Bu devrim ancak emperyalizmden ve feodaliteden ciddi zararlar görmüş “*Milli Sınıfların*” ortak mücadelesiyle gerçekleşecektir. İşçi sınıfının öncülüğünü reddeden MDD teorisyenleri Kemalist bir ordunun öncülüğünü reddetmemektedirler (Akdere ve Karadeniz, 1994: 246).

MDD’nin en önemli tezlerinden biri de ‘devrimin sosyalist değil demokratik olmalı’ düşüncesidir. Bu düşünceye göre, sosyalizmin oluşması için bazı değişiklikler yaparak sosyalizme ortam hazırlamak gerekir. Feodal yapının tamamen kalkması, üretim araçlarının devlet elinde olması, dış ticaretin tamamen millileştirilmesi ve dışa bağımlılığın sıfıra indirilmesi gibi. Bu da ancak demokratik devrimle olur. Kemalizm’le özdeşleşen ve Kemalist devrimlerin devamı niteliği taşıdıklarını düşünen MDD üyeleri, Kemalizm’i esas çizgi olarak görürler. Cumhuriyetle beraber aydın zümre modern bir Türkiye yaratmaya çalışmıştır. Fakat işbirliği içinde olan burjuvazi ve feodal unsurlar tasfiye edilmediği için bir süre sonra politik iktidarı ele almışlardır. Bu durum Türkiye’nin emperyalist bir sisteme hapsolmasına neden olmuştur (Güngören, 2020: 91-92).

MDD’nin izlediği siyaset anlayışı da farklılık yaratmış ve bu farklılıktan dolayı belirli bir kitleyi etrafına toplamayı başarmıştır. Özellikle TİP’in siyasetine karşı bir siyaset izlemesi, TİP çizgisinde olan bazı çevreleri kendisine bağlamıştır. Tamamen parlamentarizm çizgisinde ilerleyen TİP’e karşı MDD parlamentonun dışında siyaset yapmayı benimsemiştir. Bu siyaset o dönemin gençlik hareketini de etkilemiştir. TİP yöneticileri gençliğin “*Faşizmi getirebileceğine*” ilişkin söylemlerde bulunurken MDD’liler ise sosyalist mücadelede bu durumu bir yükseliş olarak görüyorlardı (Aydınoglu, 2011: 203-205).

Milli Demokratik Devrim’in Türk solu açısından önemli kazanımlar getirdiği söylenebilir. Özellikle sol matbuatın hatırı sayılır boyutta zenginleşmesi, Marksist teoriye ait önemli eserlerin basılması ve dağıtılması Türkiye’deki sol ideoloji adına önemli kazanımlardır. Kısacası MDD kısa ömürlü olmasına rağmen Türkiye Sol’u üzerinde ideolojik olarak uzun süreli etki yaratmıştır (Yurtsever, 2008: 89-90).

Milli Demokratik Devrim’in Maoculukla ilişkisi nedir? Sorusuna baktığımızda net bir şekilde önümüze çıkmasa da Maoculuğun Türkiye’ye uyarlanmasını gösterecek emareler mevcuttur. Mao’un hedef aldığı emperyalizm ve kapitalizm aynı şekilde MDD tezi içerisinde benzerlik taşımaktadır. Mao’nun Türkçeye çevrilmiş “*Yeni Demokrasisi*”

kitabında milli demokratik tezlerden bahsedilmiştir. Bu tezlerde demokratik devrim açık bir şekilde anlatılmıştır. Demokratik devrim adı altında açıkladığı maddelere bakacak olursak,

1) “Emperyalizmin- işbirlikçi ve feodalizm triosuna karşı çıkan bütün güçler, proletaryanın önderliği altında, bir geniş cephe halinde birleştirilecektir.”

2) “Demokratik devrimi gerçekleştiren sadece proletarya olmadığından, devrimi müteakip kurulacak hükümette, bütün sınıflar (devrimci sınıflar) rol alacaktır.”

3) “demokratik devrim esnasında özel sermaye kontrol altına alınacak fakat genellikle özel mülkiyette dokunulmayacaktır.

4) “demokratik devrim sosyalizm (komünizme) geçiş için bir basamak olarak kullanılacaktır.” (Sayılğan, 1970: 30).

Yukarıda bahsedildiği gibi Mihri Belli de emperyalizme ve feodalizme karşı olan bir sınıfın aynı cephede toplanmasını dillendirmektedir. Öte yandan sosyalizme geçişte demokratik devrimi bir geçiş basamağı görmektedir. Mihri Belli Grubu’na katılmasından sonra TİP’ten ayrılan Süleyman Ege’nin 1968 yılında piyasaya sürülen “*Komünist Manifesto*” kitabının önsözünü yazdığı ve tahminlere göre Mihri Belli’nin onayından geçen önsözde Milli Demokratik Devrime değindiği bazı açıklamalar Maoculuk ile arasında olan ilişkiyi destekler niteliktedir. Bu açıklamalardan bazıları şunlardır:

1)“Türkiye emperyalizmin denetiminde, işbirlikçi sermayenin ve yarı feodal ilişkilerin egemen olduğu bir ülkedir. Bu yüzden bizim mücadelemiz sadece proletaryayı değil bütün milli sınıfı ve unsurlarıyla ulusumuzun tümünü içine almaktadır.

2) “ Fakat proletaryanın öncülüğünde ve onun devrimci politik örgütünün açacağı milli bayrağın etrafında, işçi, köylü beraberliği temeline dayanan en geniş yer anti-emperyalist, anti-feodal cephede, milli sınıfların tümünün ve hangi sınıftan olursa olsun, vatansever ve demokratik unsurların tümünün birleşmesini gerektirmektedir.”

3) “Bu yüzden, tarihimizin bu aşamasında, önümüzdeki devrim, sosyalist devrim değil, bir milli demokratik devrim olacaktır.” (Sayılğan, 1970: 31-32).

Görüldüğü gibi Süleyman Ege’nin söyledikleri Mao Çe Tung ile aynı görüştedirler.

Bazı kaynaklara göre Milli Demokratik Hareketi bazı çevrelerin etkisi ile Maoculuğu kendilerine referans olarak görmektedir. MDD'nin TİP ile olan muhalefeti ve TİP'in MDD'ye yönelik sosyalizme karşı küçük bir burjuva akımı (Aydınlık Gazetesi, 1970: 172-173) söylemlerinden kaynaklanan Mihri Belli ve özellikle çevresindeki gençlik, Lenin, Stalin ve Mao'yu kendi görüşlerine dayanak yapmaya girişmişlerdir (Akdere ve Karadeniz, 1994: 245). MDD ile TİP arasında olan tartışmalar Murat Belgeye göre: Her iki taraf düşüncelerini her zaman çok abartılı bir şekilde savunmuştur. TİP kapitalizm ve yayılması üzerinde dururken MDD ise feodalite ve sömürgecinin derinliğine vurgu yaptı. Bu tartışma Türk Sol'una zarar verdi. Fakat Belge, TİP'i teorik açıdan görece haklı görmektedir (Belge, 200: 44-45). Neticede MDD'nin hem sınıf anlayışı hem parlamento dışında örgütlenme gayreti hem de iktidara talip oluş yöntemlerine bakıldığında, MAO'cu bir etki taşıdığı söylenebilir.

4. CHP'İN TARİHİ ÇIKIŞI ORTANIN SOLU

Tek parti döneminin sona ermesiyle beraber yeni partilerin kurulması ve yeni ideolojilerin de Türkiye'de vücut bulması, tek parti döneminde istediği politikaları yürüten CHP'yi zor durumda bırakmıştı. Yeni partiler ve yeni ideolojiler karşısında CHP kendisini yeni bir yere konumlandırmak zorunda kalmıştı. Böylece yeni bir arayış içerisine giren CHP kendisini dönemin koşullarına göre şekillendirmiştir. 1960'lı yıllardan sonra tüm dünyada ve Türkiye'de gelişen ve yükselişe geçen sol düşüncenin, CHP'nin kendisini konumlandıracağı yere etkisi büyüktür. İlk başlarda ortanın solu düşüncesi 1960 yılında konuşulmaya başlansa da tam anlamı ile kendisinde böyle bir konum yer etmemiştir. Devam eden süreçlerde sol parti ve oluşumların Türkiye'de büyük ilgi görmesi ve iktidarın oylarına ortak olması CHP'yi ortanın solu düşüncesine itmiştir.

1965 seçimleri Türk solunda ve partilerin savundukları ilkeler bakımından bir dönüm noktası mahiyetindedir. Partilerin düşüncelerine ve seçim propagandalarına büyük etkisi olmuştur. 1965 seçimlerinden önce İsmet İnönü Beşiktaş ilçe merkezinde toplanan mecliste CHP ortanın solunda olduğunu söylemiştir. Daha sonra Abdi İpekçi ile yaptığı bir röportajda ortanın solu fikrini detaylıca anlatmıştır. Parti içinde seçim sloganı olarak değerlendiren üyelere olmuştur. Fakat İnönü söz konusu röportajda ortanın solunu şu şekilde anlatmaktadır: ortanın solu fikrini CHP'nin kuruluşuna bağlamaktadır. CHP'nin kuruluşundan bu yana taşıdığı ilkeler gereği ortanın solunda yer almaktadır. CHP'nin kuruluşundan bu yana olan süre içinde aslında söylenilmek

istenilen CHP konumu söz konusu dönemde dile getirilmiş ve ortanın solu olarak kabul görülmüştür. İsmet İnönü halkçı olan herkes aslında ortanın solundadır cümlelerini dile getirmiştir (Tütüncü Esmer, 2008: 73-74).

Ortanın solu düşüncesini ismet İnönü ortaya atmış fakat bunu ilke haline getiren ve seçimden sonra parti programı olarak geliştiren Bülent Ecevit'tir. Bülent Ecevit'e göre ortanın solu şu anlama gelmektedir:

“Eğer bu imkânı bulamamış olmalarına, hem o kimselerin kendileri hesabına hem de toplum ve insanlık hesabına isyan edebiliyorsanız, bunu insanlık için bir yoksunluk ve haksızlık olarak görebiliyorsanız; toplumda bu yoksunluğu ve haksızlığı doğuran adaletsizlikleri ve tutuklukları gidermek üzere bir şeyler yapma güdüsünü, isteğini duyabiliyorsanız, ortanın solunda bir insansınız demektir.” (Ecevit, 1966: 15). Yukarıda belirtilen ortanın solu insanı toplumcu ve özgür insandır. CHP’de bu konumlandırma yapılmıştır fakat neye göre ortanın soludur sorusuna verilecek cevap ise partilerin buldukları yelpazeye göre şekillenmesidir. CHP’ye göre bu yelpazeler şu şekildedir. “*Aşırı Sağ*”, “*Ortanın Sağ*”, “*Orta veya Merkez*”, “*Ortanın Solu*” ve “*Aşırı Sol*” kısaca değinecek olursak, aşırı sağda, toplumu bulunduğu mevcut durumdan daha kötüye itenler vardır. Bunlar gericiler olarak adlandırılır. Ortanın sağında ise muhafazakârlar olarak bilinirler ve toplumda oluşacak herhangi bir değişiklikten çekinirler. Mevcut durumun aynı kalmasını isteyen gruptur. Orta veya Merkez’de bulunan gruplar ise toplumun yapısından halk yararına yapılacak değişimlerin yavaş bir şekilde yapılmasını istemektedirler. Söz konusu değişiklikler olsa da olur olmasa da olur düşüncesine sahiptirler. Ortanın solu bu yelpazeler içinde toplumcu olan ve insancıl olan kesimdir. Her zaman toplumun yararını gözeten özgür bireylerden oluşan çevredir. Son olarak aşırı sol kesimini oluşturan çevre, doğmalara bağlı kalan komünizme varan çevredir. CHP ortanın solu, Aşırı Sağ ve Aşırı Solun tehlikelerine karşı bir fikir olduğunu dile getirmektedir (Ecevit, 1966: 19-27). Ortanın solu fikri her ne kadar sonradan ilke haline getirilse de ilk çıkışında CHP’nin kendi oylarını kurtarmaya yöneliktir. İlk çıktığı döneme baktığımızda sol düşüncesinin yükselişe geçmesi ve daha radikal bir şekilde sol düşünceden bahseden oluşum partilerin varlığı CHP’nin böyle bir önlem almasına neden olmuştur.

5. DEVRİMCİ İŞÇİ SENDİKALARI KONFEDERASYONU(DİSK)

1960 yılının ilk yarısı sendikalaşma süreci için büyük bir öneme sahiptir. 27 Mayıs darbesinden sonra gelişen ve anayasayla beraber işçilerin sendika kurma ve örgütlenme hakları konusundaki yeni gelişmeler bu döneme damgasını vurmuştur. 1961 Anayasası işçilere toplu pazarlık hakkı tanımıştır. Bu dönemde yapılan bazı mitingler, işçilerin birleşmesinde etkin rol almış ve bir sınıf bilincini pekiştirmiştir. Öte yandan yürürlüğe giren sendika kanunları bu dönemde sendikalaşmaya olumlu yansımıştır. Özellikle kabul edilen 274 ve 275 sayılı sendika kanunları sendikanın sürekliliğine büyük katkı sağladı (Şafak, 2018: 664-665). Devrimci İş Sendikaları Konfederasyonu'nun kurulmasını sağlayan bazı etmenler de mevcuttur. Kendi içinde bölünmeye giden Türk-İş Sendikası ve TİP'in içinde yer alan bazı sendikacıların birleşmesi DİSK'İN kurulmasını hızlandırmıştır.

DİSK kurulmadan önce birden fazla sendika ve sendika üyeleri ile çeşitli toplantılar yapılmıştır. Nihayetinde 14 Ocak 1967 tarihinde DİSK'in kurulması için gerçekleşen toplantıda “*Karar*” başlıklı yazı altında imzaya açılmıştır. Karar metni aşağıdaki gibidir:

“*Karar*

Biz aşağıda imzası bulunan sendika yöneticileri, yeni bir işçi konfederasyonunu kurulmasını, bu konfederasyon isminin TÜRKİYE DEVRİMCİ İŞÇİ SENDİKALARI KONFEDERASYONU (kısa ismi ile DİSK) olmasını kararlaştırdık. Karar oy birliği ile alınmıştır” (TÜSTAV, 1967: 1)

Bu kararın altında imzası olan sendikacılar ve sendikalar şunlardır:

- 1). Kemal Türkler : Maden-İş Sendikası
- 2). Rıza Güven : Tekstil Sendikası
- 3). Suat Şükrü Kundakçı : Yol- İş Sendikası
- 4). Rıza Kuas : Lastik-İş sendikası
- 5). Necat Akbay : Kimya-İş Sendikası
- 6). İbrahim Güzelce : Basın-İş Sendikası
- 7). Kemal Nebioğlu :Gıda-İş Sendikası
- 8). Ayhan Yetkiner :Basın-İş Sendikası
- 9). Rüştü Güneri : T. Gemi Adamaları Deniz-İş Sendikası
- 10). Mehmet Alpdünder : Türk Maden-İş Sendikası

- 11). Tuncer Kocamanoğlu : Toprak-Su-İş Sendikası
- 12). A. Fikri Altay : Taşıt-İş Sendikası
- 13). Emrullah Akdoğan : Yapı-İş Sendikası
- 14). Cemal Akın . Türkiye-İş Sendikası
- 15). Cevat Gümrükçü : Pancar-İş Sendikası
- 16). Mehmet Kılınç : Petkim-İş Sendikası
- 17). Nusret Önsüer : Bank-İş Sendikası

Bu toplantıdan sonra DİSK üyeleri kurulacağı güne kadar olması gereken çalışmalara derhal başlamışlardır. Söz konusu çalışmaları yürütecek bir komite kurulmuştur. Komitenin kurulmasında İbrahim Güzelce, Kemal Türker ve Necat Akbay görevlendirilmiştir (Algül, 2015: 211-212).

Tüm bu gelişmelerden yaklaşık bir ay sonra 12 Şubat 1967 tarihinde DİSK resmen kuruldu. Çoğunluğu Türk-İş Sendikası'ndan ayrılan sendikacılar tarafından kurulan DİSK'in genel başkanlığına Kemal Türker getirildi (Doğan, 1979: 14). DİSK amaçlarını gerçekleştirmek için nelerden beslenecekti? Amaçlarını gerçekleştirmek için gücünü neyden alacaktı? Sorusuna baktığımızda, DİSK kendisine kaynak olarak emeğin yüce değerini referans olarak görmüş ve gücünü işçi sınıfının gücünden alacağını belirtmişti. Kendi oluşumunu, demokratik bağımsız bir kitle örgütü olarak görmekteydi (DİSK Tüzüğü, 1967: 1). DİSK Tüm bu düşünceler ışığında amacını tüzüğünde şu şekilde açıklamaktadır:

1) İşçi sınıfının çıkarlarını demokrasinin gereklilikleriyle beraber her alanda korumak ve kollamak

2) Sınıfsal ve toplumsal kalkınmayı çağdaş ve demokratik yöntemlerle gerçekleştirmek

3) Sınıfsal baskı yaratan her türlü rejimle mücadele etmek

4) Tüm işçilerin tek çatı altında birleşmesini sağlamak

5) Üyeler arasında her türlü hoşnutsuzluğu gidererek birlikteliği sağlamak

6) İşçiler arasında herhangi bir ayırım yapmadan din, dil, renk ve cinsiyet gibi...

Tüm işçilerin ulusal ve uluslararası düzeyde birlik olmasını sağlamak

Amaçlarını açık bir şekilde ifade eden DİSK bazı eleştirilere maruz kalmaktadır. Yapılan en büyük eleştirilerden biri DİSK'in sınıfsal sendikacılığı temsil etmeyi

amaçlamasıdır. Cahit Doğan, DİSK genel başkanı Kemal Türker'in şu yazısına dayanarak: “DİSK hiçbir siyasi ayırım gözetmeden tüm çalışanların ekonomik, demokratik hak ve çıkarlarını savunur. Bu, sınıf ve kitle sendikacılığının en başta gelen ilkelerinden biridir.” (Doğan, 1979: 17-18).

DİSK sınıf sendikacılığını benimseyerek sınıflar arası savaşı desteklediğini söylemektedir. Bunu daha açık bir şekilde ortaya koymak için ‘Yaşasın DİSK’ adlı kitapta geçen bu cümleleri tekrar etmektedir:

“DİSK sınıf savaşını başarıyla sürdürebilmek için işçi sınıfının bilimini kendisine kılavuz edindi” Bu sözlerle DİSK’in sınıflar arası savaş için mücadeleye verdiğini vurgulamıştır (Doğan, 1979: 17-18).

Genel olarak ele aldığımızda o dönemde Türk-iş Sendikasının kendi içinde bölünmesi ve 1961 anayasasının getirdikleri yeni kanunlar DİSK’in kurulmasını hızlandırmıştır. Çeşitli eleştiriler yapılsa da o dönemde hedeflenen tüm işçilerin bir çatı altında toplanması amaçlanmıştır. Siyasi herhangi bir ayırım yapmadan tüm işçilerin bir araya toplanmasını ve söz konusu işçilerin tüm haklarını koruma düşüncesi DİSK’i diğer sendikalardan ayıran önemli bir noktadır.

6. 1970 -1971 ARASI DÖNEMDE SOL OLUŞUMLAR

Bu dönem Türkiye Sol’un 1970’lerden önceki dönemi ile keskin bir şekilde ayrılarak farklı bir boyuta geçtiği dönemdir. 1970’lerden önceki ılımlı, güler yüzlü ve iktidara seçimle gelme düşüncesi barındıran sosyalizm, yerini silahlı mücadeleye bırakacak ve sol radikal bir şekilde bir önceki döneminden ayrılacaktır. Bir yıl içinde bu dönemde Türkiye’yi etkileyecek birden fazla cephe kuruldu. TİP, eski TKP ve MDD içerisinde çıkan bu cephe çoğu noktalarda bu partilerin ideolojisinden ayrı bir tutum sergilediler. Bu cephe, Türkiye Halk Kurtuluş Partisi (THKP), Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu(THKO) ve Türkiye Komünist Partisi/Marksist Leninist (TKP/ML) cephe idi. Aynı zamanda 1971 devrimciliğinden kasıt bu üç cephe (Yurtsever, 2008: 106). Özellikle MDD içinde ciddi bölünmeler oldu. Hatta ilk bölünmeler MDD içinde yaşandı. Silahlı mücadeleye başvuran bu cephe oluşumlarının MDD içinde çıkmasının belli nedenleri vardır. Bu nedenlerden biri, Türkiye’nin yarı feodal ve emperyalizm etkisinde bir ülke olduğunu savunan MDD ancak, Kurtuluş Savaşı ile verilecek bir mücadele ile düzeleceği tezine sahip olmasıdır. Bununla beraber bu tezin Mao’nun “Halk Savaşı Stratejisi” tezi ile desteklenmesi silahlı mücadelenin önünü açıyordu.

İkincisi ise, Türkiye’de antiemperyalist bir gençlik hareketinin varlığıdır. Bu iki neden silahlı mücadeleye zemin hazırlamıştı (Akdere ve Karadeniz: 1994: 298).

MDD’nin sözcülüğünü yapan Aydınlık Sosyalist Dergisi’nden ayrılma kararı alan Doğu Perinçek ve arkadaşları yeni bir dergi çıkarmaya başladılar ve derginin adı ile anıldılar. Bu derginin adı “*Proleter Devrimci Aydınlık*” dergisidir. Kısaca PDA’cılar olarak anıldılar. Ayrılmalarının en büyük nedenlerinden biri, Türkiye’de işçi sınıfı öncülüğünün olup olmaması tartışmalarıdır. Bu tartışmalarda, Doğu Perinçek ve arkadaşları, “*Türkiye’de işçi sınıfı öncülüğününün objektif koşullarınının olmadığı*” düşüncesini öne sürmüştür. Buna karşılıklıta Mihri Belli ve arkadaşları, “işçi sınıfı” vardır şeklinde karşılık vermiştir. Bu nedenle kendi içlerinde bir bölünmeye gitmişlerdir (Şener, 2006: 207).

Genel olarak bu dönem ele alındığında söz konusu oluşumlar içlerinden çıktıkları partilerden izler taşısalar da tamamen farklı eylemlerde bulunmuşlardır. Barışçıl ve legal bir yol çizen önceki partilerine nazaran bu dönemdeki cephe hareketleri yasadışı eylemleri tercih etmişlerdir (Çiçek, 2008: 29). Tüm bu eylemleri ile bu cepheler devrimsel sosyalizmin izinden gitmişlerdir.

6.1. TÜRKİYE HALK KURTULUŞ ORDUSU (THKO)

Türkiye halk kurtuluş Ordusu çok keskin ve radikal görüşleriyle diğer oluşumlardan ayrı bir yer edinmektedir. TİP ile ayrışmalarda MDD içinde yer alan daha sonra MDD çizgisinden de farklı görüşlerle ayrılan bu oluşumun kurucu lideri Deniz Gezmiş, örgütleyicisi Hüseyin İnan’dır. Kadrosu ise Yusuf Aslan, Sinan Cemgil, Cihan Alptekin, Alpaslan Özdoğan gibi isimlerden oluşuyordu (Güngören, 2020: 111). En büyük özellikleri ilk kez Türkiye Cumhuriyeti’nde adını silahlı eylemlerle duyuran ve bağımsızlığın tek yolu silahlı mücadeleden geçer, düşüncesine sahip örgüttür (Akdere ve Karadeniz, 1994: 312). Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu’nun kendisine ait bir tüzüğü veya programı yoktu. Birbirilerine bağlılıkları bir programa değil kendi inançlarına ve birbirilerine olan güvenlerine dayanmaktaydı. Sadece kuruluşlarını bir bildiri ile duyurdular. Bildirinin tamamı için (Bkz. Ek-3).

Silahlı mücadele için Deniz Gezmiş ve sonradan bazı arkadaşları Filistin Kurtuluş Örgütü’ne(FKÖ) katılarak İsrail’e karşı silahlı mücadelede bulunmuşlardır (Çiçek, 2008: 30). Bu örgüt en başından beri gerilla savaşıydı. İki grup şeklinde silahlı mücadele verilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Birinci grup dağlarda

yani köylü ile beraber kırsal kesimde, ikinci grup ise şehirlerde, şehir gerillası tarzında silahlı mücadele verilecekti. Birinci grupta yer alan kişiler, Elbistan ve Malatya Akçadağ arasında kalan Nurhak dağlarında bir gerilla üssü kuracaklardı. Hüseyin İnan, Deniz Gezmiş, Sinan Cemgil, Yusuf Aslan ve içlerindeki başka bir grupla beraber bir süre şehirde kalarak çeşitli eylemler yaparak silah ve para temin ettikten sonra Nurhak dağlarına geri dönelecekti (Ersan, 2013: 39-40).

İlk eylemleri sağcılar tarafından vurulan DEV-GENÇ üyesinin hastanede ölmesi üzerine misilleme yapmak oldu. THKO öncüleri ABD büyükelçiliğini korumakla görevli olan polis noktasına silahlı saldırıda bulundular. Saldırı sonucu, iki polis memuru yaralandı. Bir diğer eylemleri ise, yaklaşık saldırıdan iki gün sonra Ankara'da bulunan Türkiye İş Bankası Emek Şubesi'ni soymaktı. Yaklaşık 124.000 TL aldılar. 3 Mart 1971'de Ahlatlıbel Amerikan Radar Üssü'nden dönen dört Amerikan askerini kaçırmak için kendi bildirimlerinin radyodan okunmasını ve 400.000 dolar fidye istemişlerdir (Behram, 2019: 45). THKO'nun şehirde silahlı eylem yapan grubunun sığındığı yer ODTÜ idi. Polisin buraya yaptığı baskında Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan kurtularak motosikletle kaçmayı başarmışlardır. Nurhak dağında bulunan diğer gruplara katılmak için yola çıktılar. Sivas Şarkışla'da araçlarının bozulmasından ötürü bir grup polisin şüphelenmesi üzerine polislerle çıkan çatışmada Yusuf Aslan yaralı bir şekilde yakalanmış, Deniz Gezmiş ise kaçmayı başarmıştır. Daha sonra Deniz Gezmiş Gemerek'te yakalandı. Hüseyin İnan ise Kayseri'de bulunan dayısına gitmiştir. Dayısı ve yeğninin ihbarı üzerine güvenlik güçleri tarafından yakalandı. Sinan Cemgil ise Nurhak'ta bulunan arkadaşlarının yanına varmış bir süre onlara öncülük yapmıştır. Malatya Kürecik'te bulunan Amerikan Üssü'ne saldırmak için harekete geçtiler fakat köylülerin ihbarı üzerine Adıyaman'ın Gölbaşı İlçesi'ne bağlı İnekli köyünde güvenlik güçleri tarafından kuşatılmışlardır. Çıkan çatışmada Sinan Cemgil, Alparslan Özdoğan ve Kadir Manga hayatlarını kaybetmişler, diğer arkadaşlarının da bir süre sonra dağdan inmeleri ile örgütsel yapı dağılmıştır (Ersan, 2013: 40-41).

Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu'nun Türkiye tezlerine bakacak olursak:

Hüseyin İnan kaleme aldığı Türkiye Devrimi Yolu yazısıyla Türkiye tezlerinden bahsetmiştir. THKO'ya göre Türkiye kendi içindeki işbirlikçiler eliyle emperyalizmin sömürsü altındadır. Politik, askeri, ekonomik ve kültürel açıdan yarı bağımlı durumdadır. Türkiye kapitalist feodal ve yarı feodal üretim ilişkilerini bir arada yaşamaktadır. Buda tüm alanlara etki etmektedir. THKO sanayi ve tarım sektörü

üzerinde Türkiye'deki emperyalizm sömürsünü açıklamaya çalışmıştır (İnan, 1976: 1). Öte yandan Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu için pratik, teoriden önce gelmektedir. Teoriye yeterince önem vermediklerinden dolayı düşüncelerinin belgelenmesi de doğal olarak azdır (Çiçek, 2008: 31).

Hüseyin İnan'a göre: İşçilerin önderliğinde oluşacak devrimin temeli köylülerden ve halktan oluşacaktır. Fakat emperyalizmin Türkiye üzerindeki denetimi kentlerde fazla olduğu için emperyalizme karşı devrim kırsal alanda gerçekleşecektir (İnan, 1976: 30). Kırsal alanda gerçekleşecek savaş gerilla taktiği ile mücadele biçiminde olacaktır (Yurtsever, 2008: 141). THKO Pratik eylem açısından kendisine has bir çizgi izlemektedir. Bazı konularda Milli Demokratik Devrim görüşüne uygun olarak antiemperyalizme karşı mücadeleyi kendilerine hedef belirlemişlerdir (Şener, 2006: 225).

Genel olarak değerlendirdiğimizde THKO ülkenin emperyalizmin sömürsü altında kaldığını ve ekonomik, politik ve kültürel açıdan yarı bağımlı bir ülke olduğu kanısındaydı. Türkiye'nin kurtuluşunun evrimsel bir süreçle değil devrimsel bir süreçle olacağını savunmaktadır. Bu devrimsel süreç halk savaşı ile elde edilecektir. Nasıl bir halk savaşı sorusuna verilecek cevap ise, işçi sınıfının önderliğindeki halk ordusunun gerçekleştireceği savaştır. Savaş ilk olarak kırsal alandan başlayarak kentlerde bitecektir. Böylelikle emperyalizme ve feodal sisteme son verilerek Tam Bağımsız Türkiye sloganı kendisini gerçekleştirecektir.

6.2. TÜRKİYE HALK KURTULUŞ PARTİSİ-CEPHESİ(THKP-C)

Türkiye Halk Kurtuluş Partisi Cephesi'nin ideolojisini anlamak için daha önce çatısı altında olduğu ve Mihri Belli'nin başını çektiği Milli Demokratik Devrim Hareketi'nin içindeki fikir ayrılıkları sonucu ortaya çıkan bölünmeleri iyi analiz etmek gerekir. İlk olarak MDD'den ayrılan Doğu Perinçek ve arkadaşları daha sonra Proleter Devrimci Aydınlik Dergisi etrafında birleştiler. Bundan sonra Doğu Perinçek ve Arkadaşları MDD'den ayrılan Proleter Devrimci Aydınlikçılar olarak bilindiler. PDA'cılarının MDD'den ayrılmalarının en büyük nedenlerinden biri, daha öne belirtildiği üzere Türkiye'de işçi sınıfını varlığı ve yokluğu üzerinde yaşanan tartışmadır. PDA'cılar *“Türkiye’de işçi sınıfı öncülüğününün objektif koşullarının¹³ olmadığı”*

---

¹³Objektif koşullardan kasıt, sağ görüşe göre, asker ve sivil aydın sınıfın önderliğinde uygulanacak demokratik program ile toprak ve tarım reformları ile belirli bir düzeyde sanayileşme gerçekleştirilerek İşçi sınıfının öncülüğü

düşüncelerini ileri sürdüler. Mihri Belli ve arkadaşları da bu düşünceye karşı geldi. Bu tartışmanın altında yatan temel konu Türkiye’de “Halk Savaşı” yoluyla bir devrimin yapılıp yapılmayacağıdır. Mihri Belli ve arkadaşları, işçi sınıfını göstererek bu savaşın mümkün olacağını savunarak, Vietnam, Küba ve Çin’de gerçekleşen halk savaşlarını örnek veriyorlardı. PDA’cılar ise işçi sınıfı öncülüğünün objektif koşulların olmadığından hareketle Türkiye’de bir halk savaşı yoluyla devrim yapılamayacağını düşünüyorlardı. Ancak devrim kapitalist olmayan yol ile gerçekleşecektir ve bu sayede işçi sınıfı da var olacaktır (Şener, 2006: 208).

PDA ve MDD arasında böyle bir fikir ayrılığı mevcut olduğu için bölünmeler ortaya çıktı. Fakat PDA’cılar daha sonra küçük burjuva devrimi düşüncelerinden Mao’nun “*Yeni Demokratik Devrim*” tezi doğrultusunda bir değişime gittiler (Sevli, 2007: 151). Milli Demokratik Devrim hareketinden daha sonra Mahir Çayan ve arkadaşları da ayrıldı. Mahir Çayan’ın ayrılma sebebi kurduğu bu cephenin ana fikirlerini de ortaya koyacaktır. Mahir Çayan Aydınlik Sosyalist Dergisi’ne yazdığı bir mektupta ayrılış nedenlerini şu şekilde açıklamaktadır:

Bütün çabalarımıza rağmen birlik amacıyla “*Birlik-Eleştiri-Birlik*” formülünü kullanarak Aydınlik Sosyalist Dergisi’nde benimsenen sağcı ideolojiyi bertaraf etmeyi başaramadık. Dergide sağcı ideolojiyi tartışma ile tasfiye edecek ortam olmadığından ayrılmak zorunlu bir hal almıştır. Çünkü birlik bilimsel sosyalizmin temelinde gerçekleşir. Herhangi bir bireyin etrafından kümelenmekle gerçekleşmez (Türkmen, 2013: 336). Aydınlik Sosyalist Dergisi çizgisinden Mahir Çayan ve arkadaşları ayrıldı. 17 Ekim 1970 yılında DEV-GENÇ kurultayında konuşma yapan Mahir Çayan devrim için gerekli unsurlar olarak profesyonel devrimciler, işçi ve köylü yığınlarını göstermiştir. Devrimin gerçekleşmesi için bir Marksist-Leninist savaş partisine gerek olduğunu söylemiştir. Mahir Çayan önderliğinde kurulan THKP-C kadrosunda, Hüseyin Cevahir, Yusuf Küpeli, Ertuğrul Kürkçü, Ulaş Bardakçı ve Münir Ramazan Aktolga gibi isimler yer almıştır. Partinin kendine has olan en büyük özelliği, savaş yoluyla yapılacak devrimin hem teorik hem de pratik olarak alt yapısının ortaya konulmasıdır (Güngören, 2020: 104).

Çayan Lenin’den aldığı emperyalizm hükmettiği çağda “*Dünyanın bir bütün olarak sosyalizm için olgunlaştığı*” düşüncesiyle işçi sınıfının ve devrimin öncülüğünün

---

için gerekli objektif şartlar sağlanmış olacaktır. Bu görüş Mahir Çayan tarafından bir sağ sapma olarak kabul edilir (Çayan, 2003: 65).

objektif koşullarının varlığını savundu (Yurtsever, 2008: 111). Aynı zamanda Çayan ayrıldığı grup içinde sağa sapanların olduğunu iddia etti. Çayan'a göre bu sapmanın altında yatan sebep kendine ve işçi sınıfına güvenmeyen küçük burjuva düşüncesidir. Sağ sapmayı devrim sürecinde pasiflik olarak görmektedir. Çayan'ın; “*Düşman kuvvetlerini, olduğundan daha kuvvetli, devrimci kuvvetleri ise, olduğundan daha zayıf değerlendirmek, sağ oportünizmin, PASİFİZM'in değişmez karakteridir*” (Çayan, 1970: 5). İfadeleri eski yol arkadaşlarına karşı bir suçlama içermekteydi.

Çayan Türk Solu Dergisi'nde yazdığı “*Revizyonizmin Keskin Kokusu I*” yazısında barışçıl yoldan gerçekleşen sosyalizmi eleştirmekte ve oportünizmin¹⁴ sosyalizme olan zararlarını açıklamaktadır. Çayan'a göre, barışçıl yolla sosyalizmi tercih etmek, burjuvaya ait parlamento aracılığıyla sosyalizme geçiş demektir. Bu yolla sosyalizme geçmek proletarya diktatörlüğünü ön görmez. Bu yolla iktidara geçen parlamentocu sosyalistler daha sonra proletarya diktatörlüğünü inkâr ederler (Çayan, 1969: 1). Bu düşüncelerle Türkiye'de parlamenter sistemi savunan sosyalistleri eleştirmiştir. Bu düşünceye en yakın Türkiye İşçi Partisi'dir. Parlamenter yöntemi tercih etmiştir. Oportünizm konusundaki yazılarıyla MDD içinden Çıkan PDA'cılarını eleştirmektedir (Aydınoglu, 2008: 350). Çayan'a göre oportünizmin en önemli noktası bilimsel sosyalizm ustalarının ardına sığınarak, kendi oportünist tezlerini bilimsel sosyalizmin tezleri olarak savunmaktır (Çayan, 1969: 4). Bu eleştirileriyle Çayan, PDA'cılarının savunduğu devrimin subjektif koşulların olmaması ve devrime kentten başlanması düşüncelerini hedef almaktaydı.

THKP-C'nin devrim anlayışı Leninizm'den etkilenmiştir. THKP-C devrim için işçi ve köylü ittifakını şart koşmaktadır. İşçi köylü ittifakıyla, emperyalizmin gücünün zayıf olduğu kırsal kesimden kentlere doğru zafer rotası izleyen bir halk savaşı ile devrimin gerçekleşeceğini savunuyorlardı. Bu devrim tarzında temel olan güç köylülüktür, önder olan güç ise proletaryadır. Aynı zamanda proletarya liderliği ideolojik öncülüktür (Çayan, 1970: 6). Emperyalizmin hükmü altında olan her hangi bir ülkede devrimin köylü ordusu marifetiyle çetrefilli bir savaş olmadan gerçekleşeceğini düşünmek sadece bir hayal olarak kalacaktır. Çünkü emperyalizmi parçalamak için

---

¹⁴“Oportünizm, çeşitli kılıklara bürünerek sosyalist hareket içinde ortaya çıkar. Oportünizmin kılığını, o ülkenin ekonomik ve sosyal bünyesi, gelişme derecesi gelişme derecesi ile kopmaz bağları olan- proletaryanın politik bilinç ve örgütlenme düzeyi, dolayısıyla ülkenin içinde bulunduğu devrim aşamasının niteliği belirler. Kısaca denirse, dünyadaki ve ülkedeki hakim ve tali çelişkilere göre oportünizm biçimlenir, kılık kıyafetini ayarlar. Hangi devrim süreci içinde olursa olsun, hangi kılığa bürünmüş olursa olsun oportünizmin değişmez özelliği ideolojik mücadeleden kaçmaktır. Oportünizmin panzehri ideolojik mücadeledir. Oportünizm devrimci teorisinin karşısına hiçbir zaman açığa çıkamaz.” (Çayan, 1969: 1).

zincirin en zayıf halkasını bulmak gerekir, bu zayıf halka kırsal kesimdedir. Çayan'ın işçi sınıfının liderliğini reddettiği için eleştirdiği Mihri Belli de Çayan'ın kırsalla ilgili görüşlerini köylü çeteciler diyerek eleştirmiş, bu yaklaşımı küçük burjuva hareketi olarak görmüştür. Bundan dolayı aralarındaki görüş ayrılığı giderek daha radikal bir hal almıştır (Türkmen, 20013: 349-350).

Bu dönemde radikal bir sol düşünce ile ortaya çıkan THKP-C ideolojisi, eleştirileri bakımından önemli bir yer almaktadır. Solun en cesur eleştirisini yapmış önemli bir partidir. Gerek çalışma tarzı gerekse örgüt anlayışı olarak diğer 1971 devrimcileri denilen oluşumlardan farklı bir konumdadır. Halk savaşını desteklemelerinden dolayı silahlı mücadele içinde yer almışlardır. Bu silahlı mücadele tarzı THKP-C'yi meşru siyasal zeminden oldukça uzaklaştırmıştır. Fakat ideolojileri günümüzde bile benimsenmektedir.

Silahlı mücadeleyi benimseyen THKP-C ülke genelinde banka soygunları da dâhil birçok eylem yapmıştır. Bunun dışında dönemin İsrail Başkonsolosu olan Efraim Elrom'u kaçırmışlardır. Elrom, istekleri yerine getirilmediğinden dolayı öldürülmüştür. Hükümlü bir grup THKP-C üyesi THKO üyeleriyle beraber hapishanede tünel kazarak firar etmişlerdir. Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idamlarını engellemek için ABD askerlerini kaçırmaları üzerine 10 kişilik THKP-C ve THKO üyesi 30 Mart 1972 tarihinde Karadeniz kırsalında bulunan Kızıldere'de güvenlik güçleri ile çatışmaya girerek hayatlarını kaybetmişlerdir.

6.3. TÜRKİYE KOMÜNİST PARTİSİ/MARKSİST-LENİNİST(TKP/ML)

TKP/ML kurucuları da ilk etapta TİP içinde örgütlenmiş daha sonra kendisini MDD'ye daha yakın bulmuştur. Yukarıda da bahsettiğimiz MDD içindeki bölünmeler sonucu ortaya çıkan proleter devrimci aydınlık grubu içinde yer almışlardır. PDA grubu MDD'den ayrıldıktan sonra Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisini(TİİKP) kurdular. TİİKP'nin ilk kurucu kadrosunun önemli bir kısmı Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi'nde öğretim üyelerinden oluşuyordu. Doğu Perinçek, Ömer Madra, Cüneyt Akalın ve Erdoğan Güçbilmez gibi isimler partinin kadrosunda yer alan kişilerdir (Yurtsever, 2008: 143-144). Bu parti Maocu bir eksene yerleştirilmişti (Açıkkaya, 2009: 166). Aydınoğlu'na göre TİİKP Hindistan Komünist Partisi/ Marksist-Leninist (HKP/ML)'in önderi Çaru Mazumdar'ın görüşlerini benimsemişlerdir (Aydınoğlu, 2001: 366-367).

TİİKP'nin kuruluşundan bir süre sonra içindeki fikir ayrılıkları gün geçtikçe etkisini göstermişti. Son demlere doğru 1970 yılının ikinci yarısında düzenlenen sosyalist kurultay arifesinde görüş ayrılıkları kendini net bir şekilde göstermişti (Şener, 2006: 226). Nitekim partide oluşan görüş ayrılıkları üzerine Doğu Perinçek'in *ne istiyorsunuz* sorusuna cevap olarak, İbrahim Kaypakkaya, "*Yapılacak tek bir şey derhal dağa çıkıp silahlı mücadeleyi başlatmalıyız. Eğer başlatmazsak bölünürüz.*" Cevabını vermiştir (Feyzioğlu, 2000: 154-155). Perinçek, bu teklifi reddederek, partimi hiçbir şekilde böyle bir yanlışa sokmam cevabını vermiştir. Görüldüğü gibi parti içindeki farklı görüşler bölünmeye neden olmuştur (Ersan, 20013: 54). Partinin Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu koordinasyon sorumlusu İbrahim Kaypakkaya ve arkadaşları parti yönetimini pasiflikle ve revizyonistlikle suçlamıştır. Bu tartışmaların sonucunda İbrahim Kaypakkaya, Türkiye Komünist Partisi/Marksist- Leninist Partisi'ni kurarak, kırsal alanda silahlı mücadeleyi tercih etti. Kuruluştan hemen sonra Kaypakkaya, ciddi bir örgütlenme içerisine girmiştir. İlk olarak Koordinasyon Komitesi kurulmuş. Daha sonra kâğıt üzerinde, Türkiye Marksist Leninist Gençlik Birliği(TMLGB) ve Türkiye İşçi Köylü Kurtuluş Ordusu(TİKKO) kuruldu fakat fiili olarak oluşumu tamamlanmadı (Yurtsever, 2008: 153). Kaypakkaya'nın Türkiye tezlerine baktığımızda, stratejik önerileriyle ve tarihsel değerlendirmeleriyle Türkiye'deki en radikal Mao savunucularından biri konumundadır (Bozarıslan, 2007: 519). Türkiye solunun en zayıf noktasından biri olan yarı feodallık ve yarı emperyalist tezini savunmakta ve partisini Çin'deki, "*Büyük Proletarya Devrimi'nin Ürünü*" olarak görmekteydi. Bundan yola çıkarak halk savaşını destekliyor ve bu savaşın köyden kente doğru olacağını savunmaktadır (Kaypakkaya, 1993: 222). Türkiye solunda radikal bir şekilde aktif olarak çalışmalar yürüten TKP/ML, bu kısa sürede proletaryayı kendi odaklarına koymamış, yoksul ve köylü kesimi faaliyetlerinin özü olarak görmekle beraber, küçük köylü kitlelerin öncülüğünü yaptığı bir halk savaşı tezini öngörmüştür. TKP/ML'nin düşüncesini daha iyi anlamak için Kaypakkaya'nın saydığı ilkelere bakmakta yarar vardır. Bu ilkeler göre:

- 1) Şehirdeki faaliyetler ikincil yani tali, köydeki faaliyetler ise temel faaliyetlerdir.
- 2) Legal olan faaliyetler tali, illegal olan faaliyetler ise temel faaliyetlerdir.
- 3) Stratejik savunma, Türkiye'de düşmanlarımız bizden fazla olduğu için esastır.

4) Bu dönemde kırsal alanda silahlı mücadele içinde gerilla mücadelesi temel faaliyettir. Bunun dışında kalan mücadele yöntemleri ikincil faaliyettir.

5) Sadece parti örgütlenmesi temel faaliyettir.

6) Başka örgütlenmeler içinde silahlı mücadele esastır.

7) Müttefiklere dayanmak yanlıştır kuvvetlerimize dayanmak temel faaliyettir.

8) Türkiye’de silahlı mücadele koşulları ve şartları vardır (Garbis, 2006: 6).

Yukarıdaki ilkeler TKP/ML’nin genel Türkiye tezlerini ortaya koymaktadır. Müttefiklerini burjuva olarak niteleyip sağ sapma içinde görmektedirler. O dönemin şartlarına göre gerilla taktiği savaşını öngörmüştür. Mücadelenin şehirden farklı alanlara yönelmesinin doğru olacağını söylemiştir. Çünkü o dönemde büyükşehirler, sistemin kontrol alanında olmakla beraber mücadele için dar bir çember halindedir. Sistemin içinde olunması ve sistemin kendi partisinden güçlü olmasından bir müdahale söz konusu olduğunda sisteme verilecek eylem ortamının olmaması, partiyi illegal eylemlere iterek illegal faaliyetleri esas almıştı.

Buna ek olarak TKP/ML, Çin Devrimine özgü bir deneyimi olan “*Kızıl Siyasi İktidar*¹⁵” hedefini benimseyerek bunun Türkiye için geçerli olduğunu vurgulamaktadır. Mao Ze Tung bu iktidarın kurulmasını bazı koşullara bağlamaktadır. Bu koşullar:

1) “Sağlam bir kitle temeli”

2) “Sağlam bir parti örgütü”

3) “Oldukça güçlü bir kızıl ordu”

4) “Askeri harekâta uygun bir arazi”

5) “Beslenme için yeterli ekonomik kaynaklar”(Yurtsever, 2008: 156).

Yukarıdaki koşulları TKP/ML aynı şekilde savunmaktadır. Fakat dönemin Türkiye’sine baktığımız zaman bu koşullar tam anlamıyla sağlanamamaktadır. Koşullar sağlanmadığı halde Kaypakkaya şu şekilde bir yaklaşım izlemiştir: Türkiye için sağlam kitle temelini ülke çapında aramaya gerek yoktur. Sağlam bir parti ve güçlü bir ordu da yoktur. Fakat tüm bu sayılan koşulların silahlı mücadeleye engel olmadığını söyleyerek tüm bu koşulların zaten silahlı mücadele içinde kendini yaratacağını savunmuştur.

---

¹⁵Kızıl siyasi İktidar, Mao Zedong’un söylemiyle, “*beyaz rejim tarafından tamamen sarsılmış birkaç küçük bölgede kızıl siyasi yönetimin kurulmasıdır*” (Yurtsever: 2008: 156).

Geriyeye kalan diğere koşulların da Tũrkiye için uygun olduğunu kabul etmiştir. Ekonomik kaynaklar için farklı bir açıklama yaparak ekonomik kaynakların henũz iç pazar haline gelmediğini bu kaynakların kũũk bũlgelerde mevcut olduğunu, Tũrkiye’de kũũk bũlgelerin geniş lũde var olduğunu söyleyerek bu tezi sonuna kadar savunmuştur (Kaypakkaya, 1972: 1-6).

TKP/ML’yi diğere partilerden ayıran en bũyũk farklardan biri de TKP/ML’nin Tũrkiye’deki azınlıklara olan farklı bakış açısıdır. Kaypakkaya, “*Halk Hareketi ve Milli Hareket*” başlıklı yazısında bu bakış farkını detaylı olarak açıklamaktadır. Bu bağlamda özellikle Doğu ve Gũney Doğu Anadolu’da yaşanan Kũrt meselesi üzerinde çok durmaktadır. Öncelikle halk hareketini ve milli hareket kavramlarını ayrı ayrı açıklayarak tezini savunmaktadır. Kaypakkaya’ya göre halk hareketi, ezilen halkların kendilerini ezen üst sınıflara karşı verilen sınıf mũcadelesidir. Milli Hareket ise belirli bir tarihi alana yerleştirilmiş milli devletlerin kurulmasıdır (Kaypakkaya, 1972: 1). Bu ayrımı yaptıktan sonra Kũrt meselesi üzerinde açıklamalarına devam etmektedir. Kaypakkaya Kũrt meselesini bir milli hareket olarak görmekte ve demokratik bir muhteva taşıdığını savunmaktadır (Kaypakkaya, 1972: 6). şafak revizyonistlerinin Kũrt meselesine yaklaşımını eleştiren Kaypakkaya, szũ edilen revizyonistlerin Kũrt meselesini milli hareket olarak değil halk hareketi olarak görmesini kabul etmemekte. ũnkũ revizyonist bakış açısı aynı zamanda Kũrt işisindense Kũrt burjuvazisine daha ılımlı yaklaşmaktadır. Kũrt halkı içinde Kũrt işçileri, Kũrt yoksul tabakası, yarı feodal Kũrt halkı yer alırken Kũrt millet kavramının içinde sayılan tabakalar dışında, Kũrt burjuva kesimleri ve Kũrt toprak ağaları girer (Tũrkmen, 2014: 610). En bũyũk meselelerden biri de kendi kaderini tayin etme konusundaki tartışmalardır. Kaypakkaya bu cũmle üzerinde “*Kendi Kaderini Tayin Etme*” ve “*Kendi Kaderini Tayin Hakkı*” arasında fark olduğunu söyleyerek açıklama getirmektedir. Kaypakkaya’ya göre: Kendi kaderini tayin bir ulusun ayrılma ve devletini kurma anlamına geliyorken kendi kaderini tayin hakkı ise ayrılma ve ayrı bir devlet kurma hakkı olarak görmektedir. Komũnistler her zaman kendi kaderini tayin hakkı taraftarıdır (Kaypakkaya, 1972: 1). şeklinde açıklamalarda bulunarak Kũrt halkının kendi kaderini tayin hakkı vardır, tezini savunmuştur.

1971 devrimciliğinin son oluşumu olan TKP/ML bazı konular dışında nceki THKP-C ve THKO oluşumlarla benzer dũřũnceleri savunmuşlardır. En bũyũk benzerlikleri silahlı mũcadele tarzını benimsemeleridir. Bunun dışında halk savaşının

olması gerektiğini ve köyden kentlere doğru bir savaş verileceği tezi ortak düşüncelerindedir. Elbette bu oluşumların kendilerine has örgüt çalışmaları mevcuttur. Fakat Türk solunda bıraktıkları en büyük etki şehir burjuvazisine, kapitalizm ve emperyalizme karşı verdikleri silahlı mücadeledir. Bir diğer önemli husus da cumhuriyetten 1970'lere kadar olan klasik sol örgüt ve düşünce yapısında radikal değişimler başlatmaları, Soğuk Savaş ikliminde Türkiye'de Maoocu bir ekolü temsil etmeleridir.

7. DEVRİMCİ VE EVRİMCİ BOYUTLARIYLA TÜRKİYE SOLU ÜZERİNE BİR ANALİZ

Devrimsel ve evrimsel aşamayı Marks, Engel ve Lenin kendi tezlerinde ele almışlardır. Marks ve Engels devrimsel ve evrimsel aşamanın proletaryanın devrimci mücadelesi sürecinde ortaya çıktığını ve bu süreçte her iki aşamada proletaryanın taktiklerinin değiştiğini vurgulamaktadırlar. Devrimsel aşama kısa olan aşamadır. Bu aşama var olan mevcut sistemin alt üst olduğu aşamadır. Söz konusu aşamada öncü liderin ve proletaryanın kullandığı taktik hücum taktiğidir. Yani ayaklanma aşamasıdır. Bu evrede devletin sistemi yıkılır ve proleter iktidar kurulmuş olur. Marks ve Engels gerçekleşen bu taktiğe "*Fransız Konuşması*" adını vermişlerdir. Bu adı vermelerinin nedeni ise Fransız ihtilalci geleneğidir (Türkmen, 2013: 368-369).

Evrimsel aşama da devrim aşaması gerçekleşene kadar oluşacak süreçte, proletaryanın devrime alt yapıyı hazırladığı evredir. Bu evrede yer alan durgunluk dönemleri ve barış dönemlerinde proletaryanın öncü kadrosunun yapması gereken çalışmalar vardır. Bu çalışmalar, proletaryanın bilincini, gücünü ve bunlara ek olarak dövüşkenliğini arttırmaktır. Evrimsel süreçte verilen devrimsel mücadele içinde oportünizmle mücadele, proletaryanın sendikalaşmasını sağlamak, gerici olan yönetime karşı ordunun en solunda yer edinmek ve siyasi muhalefeti yönlendirmek gibi her türlü çalışmada bulunmaktadır. Evrimsel aşamaya ise "*Almanca Konuşma*" denilmiştir. Bu ismin verilme sebebi, Almanya proletaryasının teorik seviyesinin yüksek olmasıdır.

Marks ve Engels, devrim hareketinde ortaya çıkan bütün sağ ve sol sapmaların temel nedeninin bu aşamalar olduğunu vurgulamıştır. Söz konusu sapmalar Fransız konuşma evresinde Almanca, Almanca konuşma evresinde Fransızca konuşma hatalarından kaynaklıdır. Marks ve Engels'e göre devrim ve evrim aşamalarını belirleyen etken, "*Devrimci Buhrandır*" Lenin, Marks ve Engels'ten farklı olarak

devrimci buhranla beraber hem proleter hem de burjuva sınıfını bunalıma sokacak bir “*Milli Buhranın*” da olması gerektiğini savunmuştur (Çayan, 2013: 370).

1960 ile 1971 arası on bir yıllık sürece baktığımızda 1961 yılında sendikacılar öncülüğünde kurulan Türkiye İşçi Partisi ile beraber işçilerin örgütlendiği yasal bir oluşum ortaya çıkmıştır (Gürpınar, 2013: 88). 1960’ların Türkiye’inde TİP ile ortaya çıkan dönemin ilk sosyalist yapılanmasının evrimci bir karakter taşıdığını söyleyebiliriz. Nitekim evrimsel aşama yukarıda değinildiği gibi proleter sınıfın bilinçlenmesi ve örgütlenmesi şeklinde tezahür etmektedir. Aynı şekilde işçilerin sendikalaşma çabaları da evrimsel sürecin bir diğer unsurudur. Devam eden süreçte 1963 yılında kabul edilen 274 Sayılı Sendikalar Kanunu ile sendikaların üst kuruluşlar içinde özgürce örgütlenmeleri serbest kılınmıştır. İşçilere toplu sözleşme ve grev hakkının tanınması, sendika kurma hakkının özel bir madde içine alınması ve bu tarihte yapılan kanun değişiklikleri gibi gelişmeler sosyalizmin evrimsel yönüne tekabül etmektedir (İleri, 2015: 208-209). Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) ve fikir kulüplerinin kurulması da proletaryanın, sosyalizmin evrimsel sürecindeki görevleri arasına girebilir. 1960’ların ikinci yarısında kurulan Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF) evrimsel süreçten devrimsel sürece geçişte önemli bir aşama olarak değerlendirilebilir (Öztürk, 2017: 383). En nihayetinde gerek proletaryanın bilinçlenmesi gerek mücadelenin kitlesel olarak sürdürülmesi evrimsel sürecin devamlılığını gösteren bir süreçtir.

Devrimsel sürece baktığımızda ise 1970’ten sonraki bir iki yılı göz önünde bulundurmak gerekir. Bu dönemde kurulan sol partiler ve oluşumlar iktidarı silahlı mücadele ile ele geçirmeyi düşünmeleri devrimsel aşamaya geçiş için bir örnek sayılabilir. Yukarıda bu aşamadan bahsederken Marks ve Engels’in devrimci aşamada proletaryanın iktidarı alt üst edip başa geçmesine değinilmiştir. Bu perspektiften baktığımızda o dönemde silahlı mücadelenin tercih edilmesi ve bu doğrultuda eylemlerin pratiğe dökülmesi devrimsel aşamayı göz önüne sermektedir. 1971 devrimciliği dediğimiz dönemde kurulan THKO, THKP-C ve TTKP/ML gibi parti ve örgütlerin ortak yanları iktidarı ele geçirme şekilleri olarak radikal bir şekilde halk savaşını tercih etmeleri de bir nevi devrimsel aşamanın gerçekleşmesi için bir örnek teşkil eder.

1970’lere doğru giden süreçte sol parti ve kuruluşlar içinde sağ sapmalar görüldü. Yukarıda değinildiği gibi bu sapmaların nedeni sosyalizmin evrimsel ve devrimsel aşamalarının yanlış okunmasından kaynaklı olma ihtimali yüksektir. Örnek

verecek olursak Milli Demokratik Devrim Hareketi içindeki bölünmeler göz önünde bulundurulabilir. MDD hareketinden ayrılan Mahir Çayan, Mihri Belli ve arkadaşlarını sağ sapma ile suçlamaktadır. Çayan kurduğu partinin ideolojisi gereği devrimsel aşamaya daha yakın bir çizgideydi. İçinden geldiği MDD hareketinin öncüsü Mihri Belli bu aşamada silahlı mücadeleyi reddederek demokratik yolu tercih etmiştir.

Türkiye’de 1960’ların önemli sosyalist oluşumlarının 1970’lerin başlarında aşırı parçalı yapılara dönüşmesini söz konusu evrimci ve devrimci yaklaşımlar çerçevesinde okumak faydalı olacaktır. Mesela Türkiye Komünist Partisi/ Marksist-Leninist (TKP/ML) ile Proleter Devrimci Aydınlik (PDA)Hareketi arasında olan bölünmede bu ayrımı somut olarak görebilmekteyiz. TKP/ML lideri İbrahim Kaypakkaya yukarıda bahsedildiği gibi silahlı mücadeleyi tercih etmiştir. PDA’dan ayrılmadan önce mücadelenin bu şekilde olması gerektiğini savunmuştur. Fakat PDA lideri Doğu Perinçek bu teklifi reddetmiştir. Bunun üzerine Kaypakkaya’nın sağ sapma olarak suçladığı PDA’dan ayrılma kararı, TKP/ML’nin devrim aşamasında olduğunu göstermektedir. PDA’nın da demokratik yolları tercih etmesi ise karşıtlarınca sağ sapma olarak görülmüştür.

Genel olarak ele aldığımızda 1960-1970 arası dönem sosyalizmin evrimsel dönemi olarak, 1970-1972 arası sosyalizmin devrimsel dönemi olarak görülebilir. Lakin Türkiye’de devrimsel aşama devrimci sol oluşumların terörize ettiği bir ortamda bazı çevrelerin ütopyik sloganları ile sınırlı kalmıştır. Oysaki devrim teorisinin fikir babaları devrimsel sürecin çok kısa süreceğini bir alt-üst oluşla proletarya diktatörlüğüyle nihayetleneceğini ön görmüşlerdi. İdeolojik kamplaşmaları bir veri olarak kabul etmekle beraber, söz konusu kamplaşmada belki de ideolojinin kendisinden daha belirleyici olan Soğuk Savaş ikliminin oluşturduğu uluslararası konjonktürü dikkate almadan dönemi sağlıklı analiz etmek pek mümkün görünmemektedir.

8. TÜRKİYE SOL’UNDA 1968 KUŞAĞI

II. Dünya Savaşı’nın artçı sarsıntılarının Soğuk Savaş ikliminde yaşandığı bir dünyada emperyalizme karşı oluşan toplumsal tepkiler, sosyalist fikirlerle kolayca konsolide olmuştur. Böyle bir ortamda başlayan öğrenci olayları dünyanın pek çok yerinde karşılık bularak “68 kuşağı” adıyla maruf bir jenerasyonu doğurmuştur. Aynı zamanda olayların boyutu, etki düzeyi ve geçmişe referans gücü dönemin de “68 baharı” olarak biraz da romantik bir tonda tanımlanmasını getirmiştir.

İlk olarak 1968 baharında Fransa’da ortaya çıkan ve kısa bir sürede dünyanın birçok bölgesine yayılan öğrenci olayları ilk etapta öğrenci talepleri doğrultusunda olsa da daha sonra farklı boyutlara geçti (Bulut, 2009: 9). Küresel bir hal alan 1968 baharı, yeniden şekillenen küresel bir kültürün de etkisi altında kalmıştır. Gençlik siyasi ve kültürel bazı saiklerle kamusal alana yoğunlaşmış ve kamusal alanda sahne almayı amaçlamıştır (Tuncel, 2010: 84). Bu olayların temelinde yatan olgu öğrencilik talebinden çok mevcut sisteme bir başkaldırı niteliği taşımaktaydı. Böylece toplumsal çelişkileri ortadan kaldırarak insan onuruna yakışır bir düzen kurmak amaçlanmıştır. Tüm dünyayı etkileyen öğrenci hareketlerinin ilham kaynağı olan üç büyük olay yaşanmıştır. Bu olaylar: “Çin Kültür Devrimi”, “Küba Devrimi” ve “Vietnam Savaşı” idi (Önkibar, 2009: 49). Öğrenci hareketlerini etkileyen bu olayların ortak noktası emperyalist ve kapitalist sistemin reddedilmesidir. Tüm dünyayı etkisi altına alan öğrencilerin ortak amacı söz konusu devrim ve savaşların amacı ile örtüştüğü için daha etkili olmasını sağlamıştır.

Öğrenci olaylarıyla başlayıp zamanla sistem sorgulamasına dönüşen eylemlerin dünya genelinde etkili olmasında, bilgiye aç ve okumaya hevesli bir jenerasyonun rolünü de belirtmek gerekir (İlic, 2016: 3). 68’li olarak bilinen gençlerin düşünsel ve kültürel dünyasında sosyalizmin ve edebiyatın önemli bir rolü vardır (Belge, 2012: 633).

Dünyada yaşanan bu olaylar her bölgede ekonomik, siyasi ve sosyal bir farklılığa sahipti. Türkiye’de de etkili olan öğrenci olayları, siyasi ve kültürel açıdan önemli sonuçlar doğurmuştur. Türkiye’nin dört bir yanından oluşan öğrenciler, bir anda FKF, DEV-GEÇ, TİP, THKO THK-C ve TKP/ML gibi çeşitli siyasi parti ve oluşumlar içerisinde kendilerini bulmuşlardı.

Erten’e göre; “Türkiye’de 68 genel olarak öğrenci gençlik muhalefetinin sosyalistleşmesi sürecidir ve kitlesel bir güç olma yolunda en önemli dönemeçtir” (Erten, 2007: 839). Türkiye’de 68 hareketi kendisine özgü bir tarza sahipti. Kendisini kısıtlamamış ve öğrencilerin toplumsal güçlerinin farkına varması konusunda büyük bir katkıda bulunmuştu. Tek boyutlu olmadığı gibi çok yönlü olayların gelişmesine öncülük etmişti. Bu farkındalık öğrenci hareketlerini farklı bir boyuta taşımaktaydı. Kendi farklarına vardıkça kendi dünyaları, toplumdan beklentileri, inançları, sosyal ve siyasi konumları, Türkiye ve dünyaya ait görüş ve çözümlenmeleri de farklılaşarak açığa çıkıyordu. Bununla beraber 1961 anayasası ile gelen öğrencilerin siyasi partilerde ve

derneklerde örgütlenme özgürlüğü, öğrencilerin daha aktif çalışmalarına izin vermekteydi (Yıldırım, 2014: 193). Çeşitli dernekler ve partiler aracılığıyla öğrenciler düşüncelerini sağlam bir siyasi temele dayandırıp mevcut iktidarı daha fazla sorgulayarak var olan düzene karşı çıkıyorlardı. TİP'e bağlı Fikir Kulüpleri Federasyonu ve gençlik dernekleri 1961 anayasasının imkân sağladığı yasal kuruluşlardı.

Bedri Baykam 30 Sosyalist liderle yaptığı söyleşide 68'lilerin özelliklerini şu şekilde anlatmaktadır:

Geneli aydınlıkçı bir gelenekten gelen ve orta sınıf ailelere mensup kişilerdir. O dönemde etkilendikleri olayların başında Fransa devrimi ve 60 devrimi gelmektedir. Özverili ve korkusuz bir siyasi örgütlenme içindelerdi. Tepkilere hemen karşılık veren ve karşılarındakini hemen anlayıp eyleme geçen bir gençlik özelliği taşımaktaydılar (Baykam, 1999: 1). Bu özellikler öğrencilerin her zaman toplumsal olaylar karşısında potansiyel sahibi olduklarını göstermekle beraber o dönemin Türkiye'sinde sorgulanma ve aydınlanma açısından önem arz ettiğini açıklığa kavuşturur. Türkiye'de 68 kuşağının ilk eylemleri öğrencilerin üniversiteleri boykot etmeleriyle başladı. İlk boykot eylemi 15 Nisan 1968 tarihinde Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden iki öğrencinin atılmasıyla başlamıştır. Bu karara yapılan itirazların kabul edilmemesinden ötürü fakülte öğrenciler tarafından işgal edilir. Bu eylem çok geçmeden İstanbul'a sıçramıştır. İstanbul Hukuk Fakültesi işgal edilerek bir işgal komitesi kuruldu. İşgal sonucunda rektör öğrencilerin isteklerini kabul etmek zorunda kalmıştır (Büyükbaş, 2021: 5).

Türkiye'de gerçekleşen 68 olaylarında Fikir Kulüpleri Federasyonu'nun büyük etkisi vardır. Bu federasyonun etkisini anlamak için o dönemde yaptığı eylemlere değinmek fayda sağlayacaktır. TİP'e bağlı 1965 yılında Fikir Kulüpleri Federasyonu ve 1969 yılında Devrimci Gençlik(DEV-GENÇ) dönüşümü ile 1970'lere gelindiğinde birden fazla soruna çözüm üreten bir örgütlenme durağı olmuştu (Koca, 2018: 92). Kısacası, bu dönemde politikleşen devrimci gençliğin mevziisi konumuna gelmişti (Türkiye'nin 68'i Belgeseli, 2017: dk. 6,41). FKF, birden fazla grev ve eylemlerde bulunmuştur: Bunlardan biri de 6. Filo olayıdır. 6. Filo'nun İstanbul limanına demir almasıyla FKF içerisinde "*Açlık Grevi*" başlatıldı. Dolmabahçe'de açlık grevi için kurulan çadır polis tarafından dağıtılmıştır. Daha sonra bu çadır Taksim'de kurulmuş Mehmet Ali Aybar gençliğin bu direnişi için bir mektup göndermiştir. Mektupta: "*Açlık greviniz Amerikalıya karşı pasif direnme kampanyasının yeni ve güçlü bir adımıdır.*"

Amerikalıyı güzel yurdumuzdan mutlaka çıkartacağız. Hepinizi gözlerinizden öperim” (Yıldırım, 2008: 128) sözleriyle gençlerin öfke ve tepkilerini sosyalist bir rotada tutmaya gayret göstermiştir. 6. Filonun İstanbul’dan ayrılmasıyla açlık grevi son bulmuştu. 68 kuşağının genel olarak emperyalizme özelde ise dönem itibariyle emperyalizmin en büyük temsilcisi ABD’ye karşı birikmiş büyük bir tepkisi ve hatta nefreti vardı. Türkiye özelinde ise var olan ABD düşmanlığını Kıbrıs meselesi ve Johnson Mektubu, ülkede açılan ABD ve NATO üsleri gibi gelişmeler daha da arttırmıştır. Dolayısıyla bu dönemde Türkiye’nin ABD ile olan ilişkileri de 68 kuşağı tarafından sert şekilde eleştirilmiştir (Doster, 2012: 39-40). ABD Ankara Büyükelçiliği’ne atanan Robert W. Komer’in gençlik gruplarından aldığı tepkiler toplumdaki ABD karşıtlığını yeterince göstermekteydi. FKF ve Siyasal Bilimler Fakültesi(SBF) öğrencileri tarafından yayınlanan bir broşürle Komer, istenmeyen adam olarak ilan edilmişti. Öğrenciler Komer’i CIA’nın adamı olduğu için “*Vietnam Canavarı*” olarak nitelendiriyorlardı. Komer’in gelişi öğrencilerin birden fazla protestolar yapmasına neden olmuştu. 6 Ocak 1969 tarihinde ODTÜ rektörü Kemal Kurdaş tarafından öğle yemeğine çağırılması üzerine üniversiteye gelen Komer’in aracı öğrenciler tarafından yakıldı. Bu eylem girişimi “*Halk Savaşı’nın İlk Meşalesi*” olarak görülmüştü (Koca, 2018: 97-98).

Döneme damgasını vuran bir diğer olayda Kanlı Pazar olarak bilinen “*Emperyalizme ve Sömürüye Karşı İşçi Yürüyüşü*” idi. 6. Filonun tekrar Türkiye’ye gelmesini protesto etmek amacıyla toplanan yaklaşık 30 bin öğrenci ve işçi kitlesi 16 Şubat 1969 tarihinde Beyazıt Meydanı’ndan Taksim Meydanı’na doğru hareketlendiler. Miting alanına giriş yapılırken yürüyüş ikiye ayrıldı. Alanda kalanların üzerine mermi, bomba ve taş atılarak iki kişinin ölümüne yüzlerce insanın yaralanmasına neden oldu. Ölen iki kişi, işçi Duran Erdoğan ve Turgut Aytaç idi (Yıldırım, 2008: 280). Bir gün sonra çeşitli çevrelerden yorumlar yapıldı. Ant Dergisi’nde Osman S. Arolat’ın yönettiği “*Emperyalizme Karşı Strateji Ne Olmalıdır*” adlı açık oturuma katılan gençlik önderleri Yusuf Küpeli ve Harun Karadeniz, Kanlı Pazar saldırısının emperyalist işbirlikçileri ile iktidar çevresinin kışkırtmasından dolayı olduğunu dile getirdiler. Bu durum bize anayasanın olmasına rağmen iktidarın gerici ve emperyalist güçler tarafında olduğunu bir daha gösterdi, yorumunu yapmışlardır (Erolat, 1969: 6).

Ant Dergisi’nde Kanlı Pazar ve Amerika Parmağı adlı yazısında Hüseyin Baş, “*Amerika emperyalizmi yerli iş birlikçilerle el ele kolaylıkla kullanacağı profesyonel bir*

ordunun yokluğunda, İslam'ı politize ederek gençliğe kanlı tuzaklar kurmuştur” sözlerini kullanmıştır (Baş, 1969: 13).

Genel olarak 68 kuşağına baktığımızda dünyada gelişen öğrenci olayları Türkiye’yi de etkisi altına almıştır. İlk etapta öğrencilerin istekleri eğitim şartlarının düzeltilmesi yönünde olsa da daha sonra bu istekler farklı boyutlara taşınmıştır. Kendini gerçekleştirme noktasında gençlik daha aktif, toplumda sözü geçen özgür birey konumuna gelmeyi hedeflemiştir. O dönemde kurulan gerek fikir grupları gerek partiler gençlerin bu yönde örgütlenmesini sağlamıştır. Bu örgütlenme aracılığıyla öğrenciler daha çok bilinçlenmiş ve önemli bir kısmı Sol’u tercih ederken bir kısmı ise Sağ’ı tercih etmiştir. Fakat arayış içerisinde kendini gerçekleştirmeye çalışan taraf sol olurken sağ oluşumlarda iktidarla beraber kendilerini solun karşısında mevzilendirdiler. 1968 kuşağının Türkiye sosyalizmi açısından önemli bir yer edinmesinin en büyük nedenlerinden biri o dönemde gerek eylemleri ile gerek mücadele seçimleri ile ağır bedellerin ödenmesidir.

9. 1960-1971 ARASI DÖNEMDE SOL YAYIN ORGANLARI

1960’lı yıllar Türkiye’de sol siyasi oluşumlar gibi dergi ve gazeteler başta olmak üzere yayınların da arttığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde faaliyette olan çok sayıda sol yayından önem arz eden bazıları değerlendirilmiştir. Yön Dergisi’ne daha önce değinildiği için bu dergiyle ilgili ayrı bir başlık atılmamıştır.

9.1. ANT DERGİSİ

Ant Dergisi Yaşar Kemal, Doğan Özgüden ve Fethi Naci tarafından kuruldu. 1967-1970 arasında haftalık çıkan dergi iken daha sonra 1971 yılında aylık olarak çıkarıldı. Ant Dergisi 3 Ocak 1967 tarihinde yayın hayatına başlamıştır. Ant Dergisi ilk sayısında, kendi ideolojisini “*Niçin Ant*” başlığı altında açıklamıştır. Bu açıklamaya baktığımızda:

1967 yılında Türkiye’de sosyalizm daha çok güçlenmiştir ve halka mal olmuştur. Sesini sadece Türkiye’de değil yurt dışında da duyurmuştur. Sosyalizmin aktif olduğu bu dönemde tüm emperyalistler tarafından destek alan toprak ağaları ve komprador kapitalistlere karşı her alanda mücadele edilmiştir. Sosyalizmi parçalayanlara karşı ciddi bir mücadele içindedir. Bu mücadele işçi sınıfının, köylünün, öğrencinin ve toplumcu aydınların en ön saflarda yer aldığı bir mücadeledir. Türk işçisi, köylüsü ve yoksul halkı kapitalistler ve faşistler tarafından zorlanmaktadır. Bundan dolayı sosyalizm bu çilekeş

halkın öncü hareketidir. Bu hareket demokratik yollardan mutlaka zafere ulaşacaktır. İfadelerini görmekteyiz. İlk sayısında derginin amacı şu şekilde açıklanmaktadır:

“Ant Sermayenin bilinçli müdahalesiyle, ilan pazarlıklarıyla, kredi hesaplarıyla bu harekete karşı çıkan, hiç değilse onu yozlaştırmak için ikili oynayan Babiali baskınında yer verilmeyen gerçeklerin dile getirildiği, zincirlenen kalemlerin özgürce konuştuğu bir forumdur. Ant sosyalizmin zaferini ancak halkın demokratik mücadelesinde görenlerin antiemperyalist mücadeleyi sosyalist mücadele ile birlikte yürütmek kararında olanların dergisidir.” (Ant Dergisi, 1967: 1)

Görüldüğü gibi Ant Dergisi emperyalizme karşı durarak sosyal adaleti ve Türkiye'nin bağımsızlığı için çaba harcamıştır. İdeolojik olarak sosyalizmi savunmakla beraber iktidarın demokratik yollarla alınması ve mücadelenin demokratik temelde olması gerektiğini dile getirmiştir.

9.2. DÖNÜŞÜM GAZETESİ

İlk sayısı 22 Nisan 1965 tarihinde çıkarılan Dönüşüm Gazetesi, Türkiye İşçi Partisi çevresinde Ankara merkezli siyasi bir gazetedir. Sahibi Ataol Behramoğlu'dur. İlk beş sayısını Ataol Behramoğlu çıkartırken daha sonra ki sayılarını Abdullah Nefes çıkartmıştır (TÜSTAV, 2021). Dönüşüm Gazetesi ilk sayısında; Dönüşümün temel aldığı ilke, yurt içinde veya yurt dışında sömürülen, ezilen halkın yanında ve söz konusu halkın sesini açıkça ve her koşulda duyurmaktır. Buna ek olarak olayların halkçı açıdan ve bilimsel yorumlanması, üniversitelerin neden bilimden uzak kaldıklarını, öğrencileri temsil eden kuruluşların neden maşa olduklarını net bir şekilde açıklamayı temel hedef olarak görmektedirler (Behramoğlu, 1965: 1). İfadeleriyle fikri yelpazesini ortaya koymuştur.

9.3. EZİLENLER DERGİSİ

Türkiye İşçi Partisi çevresinde çıkarılan bir diğer dergide Ezilenler Dergisi'dir. Bu dergi ilk olarak 25 Aralık 1968 yılında Tunceli'de çıkarıldı. Gazetenin sahibi Kemal Burkay'dır. İdeoloji olarak sosyalizmi benimsemiştir. Dergi, ülke sorunlarını ele alarak ezilen halkın yanında yer almıştır. Tunceli'de çıkarılması doğu bölgesindeki TİP'in çalışmaları açısından önemlidir. Derginin amaçları ilk sayıda şu şekilde belirtmiştir: İlk olarak dergiye Ezilenler isminin verilmiş nedeni Anadolu insanını yansıtmaları şeklinde izah edilmiştir. Tüm “*Ezilenler Seslerinizi Birleştirin*” sloganı ile dergi, emeğinden ezilenler, inancı ve dillerinden dolayı işçisiyle, köylüsüyle tüm ezilenlerin sesi olduğunu dile getirmiştir (Burkay, 1968: 1-2).

9.4. TÜRK SOLU DERGİSİ

Türk Solu Dergisi 17 Kasım 1967 yılında Milli Demokratik Devrim hareketinin sözcülüğünü yapmak amacıyla yayın hayatına başlamıştır. Derginin sahibi Şerif Tekbe'dir. Dergide Aziz Nesin ve Hikmet Kıvılcımlı gibi isimler yazmıştır (TÜSTAV, 2021). Asıl amaçlarını, derginin ilk sayısında 'neden çıkıyoruz' başlığı altında ele almıştır. Tarihin çarkı ileriye dönük olacaksa Türk Sol'unun, Türkiye kaderinde önemli ve tayin edici rol oynaması kaçınılmazdır. Fakat sol kanatta güç birliği oluşmadan, sol kanat bir siyasi platform etrafında toplanmadan tüm çabalarımıza rağmen imkânsızdır. Bundan dolayı gerek ortanın solu olarak gerek solcu ve devrimci olarak etrafında birleşeceğimiz siyasal bir platform işi karşımıza çıkmaktadır. Bu büyük sorumluluğun bilincinde olarak bu tarihsel görevin zafere ulaşılmasında bize düşeni yapmak amacıyla Türk Sol'unu çıkartıyoruz, cümleleri kurulmuş ve apaçık kuruluş amaçlarını belirtmişlerdir.

Bu derginin düşüncesi ise, "*Tam Bağımsız Tam Özgür Bir Türkiye*" fikridir. Bunu gerekçeleriyle şu şekilde açıklamışlardır:

Türkiye, emperyalist bir dünya içinde ve hala feodal kalıntılara sahip geri bir tarım ülkesidir. Bundan ötürü emperyalizm, feodal ve komprador sermayeler politikalara hükmeder. Bundan sonra Türk toplumunun yapması gereken ilk devrimci adım, proletarya, aydın kesim ve küçük burjuvazi birleşerek bir süre için demokratik devrim tarafında yer almalıdır. Görüldüğü gibi düşünceleri Türkiye'de demokratik devrimin gerçekleşmesidir. Türk Solu Dergisi, üç sınıfla beraber kurulan güç birliği nihayetinde antiemperyalist ve antifeodal demokratik devrimi gerçekleştireceği yönünde düşünceye sahiptir (Türk Solu Dergisi, 1967: 1).

9.5. AYDINLIK SOSYALİST DERGİSİ VE PROLETER DEVRİMCİ AYDINLIK DERGİSİ

Aydınlık Sosyalist Dergisi, 1968 Kasım'ında yayın hayatına başlayan aylık dergidir. Kurucuları Münir Aktolga, Gün Zileli, Cengiz Çandar, Atıl Ant ve Ömer Özerturgut idi. Vahap Erdoğan ise yazı işleri müdürlüğü görevini üstlenmiştir (TÜSTAV, 2021). Dergi, sosyalizm ideolojisini benimsemekle beraber Aydınlık Sosyalist Dergisi özünde milli demokratik devrim stratejisini de savunmuştur (Dinçer, 2006: 81). Derginin amacı ise demokrasi ve bağımsızlık mücadelesi içinde olan sosyalist kadroların eğitilmesidir. Amaçlarının gerçekleşmesini iki nedene bağlayan

dergi kurucuları ilk olarak sol hareketlerin hem uzun hem kısa vadeli meselelerini ele alarak bu meseleler için çözüm üretmek. İkincisi Aydınlik Sosyalist Dergisi okuyucularıyla dergi arasında samimi ve yakın bir fikir alışverişinin olmasıdır. İlk on beş sayısı yayımlandıktan sonra 1970 Ocak ayında dergi ikiye bölündü. Cengiz Çandar önderliğinde Gün Zileli, Atıl Ant ve Ömer Özerturgut 1971'e kadar Proleter Devrimci Aydınlik adı altında yayına başladı. Aydınlik Sosyalist Dergisi ise, Münir Aktolga ve Vahap Erdoğan tarafından 1971 Martına kadar devam etti. Proleter Devrimci Aydınlik Dergisi'nde Doğu Perinçek, Korkut Boratav ve Hikmet Kıvılcımlı yazıyordu. Proleter devrimci aydınlık düşüncesini benimsemiş ve Türk Sol'unun açtığı yoldan yürümeyi kendilerine hedef seçmişlerdir. Yaptıkları açıklamalarla ayrılıklarının sebebini oportünizm ve sağ sapmaya dayandırmışlar. Öte yandan ilkesiz birliği eleştirerek gerçek kahramanlar kitlelerdir, düşüncesini savunmuşlardır (Alpay, 1970: 161-165).

SONUÇ

Sosyalizm kavramsal anlamını her ne kadar 19. Yüzyılda kazansa da, sosyalist düşüncelerin eski çağlardan beri var olduğu görülmektedir. Tarih boyunca kölelik, sınıflı toplum ve mülkiyet önemli bir tartışma konusu olmuş; Platon'un Devletinden 16. yüzyılın klasik ütopyacılarına, din orjinli bir hareket olan Anabaptistlerden Aydınlanma Çağı'nın ütopyik sosyalistlerine kadar söz konusu kavramlar politik ve edebi eserlere konu olmuş ve nihayet de 19.yüzyılın ideolojik tartışmalarının en önemli argümanlarını üretip, aynı zamanda da ayrışma noktalarını oluşturmuştur.

Özellikle Avrupa'da baş gösteren sosyalizm sanayi devriminden sonra ciddi bir yükselişe geçti. Avrupa'nın toplumsal sınıf yapısı o dönemlerde daha radikal bir hal almıştı. Gerek Rönesans gerek reformlar sınıfsal yapıyı etkilemiştir. Sosyalizmin temeli olan proleter ve burjuvazi sınıfı kendini daha açık şekilde göstermekteydi. Bu temeli oluşturan yapının Avrupa'da ortaya çıkması sosyalizmin, Asya veya Afrika kıtasında değil de Avrupa kıtasından yayılmasını sağlamıştır. Dönemin koşullarına bakıldığında ekonomik, siyasi ve sosyal şartlar sosyalizmin çıkmasına ön ayak olmuştur.

Avrupa'da süreç böyle ilerlerken Osmanlı Devleti'nde henüz bu dönemde bir sosyalist hareketten söz etmek çok da mümkün değildir. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin sınıf yapısına baktığımızda; sınıflı bir toplumdan ve bir sanayi devrimi yaşanmadığı için de işçi sınıfı ve burjuvaziden bahsedemeyiz. Sanayinin olmaması, üretimin tarıma dayalı olması ve lonca sisteminin varlığı sosyalizmi sorgulamayı geciktirmiştir.

Türkiye'ye sol hareketlerin girişi Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Batıyla kurulan temas sonucu olmuştur. Özellik II. Meşrutiyet döneminin fikri zenginlikler taşıyan ortamında birkaç tane sol oluşum ortaya çıkmış olsa da yeterli taban bulamayıp, etkisiz kalmışlardır. Bu durumun sebeplerini; çok uluslu yapının içinde döneme göre bir başka popüler ideoloji olan milliyetçiliğin etkili olmasını, sosyalist fikirleri benimseyecek bir sosyo-ekonomik yapının bulunmayışını sayabiliriz.

Tek partili dönemde ise: Sosyalist hareketlerden çok da bahsetmek doğru olmayacaktır. Zira sadece sosyalist hareketlerden değil bunun dışında kalan diğer hareketlerden de bahsetmek çok da mümkün değildir. CHP'nin gerek iktidar stratejisi gerek parti zihniyeti bu dönemde tüm bu oluşumların engellenmesine neden olmuştur. Tek parti ideolojisi bu temelde sol hareketlerin oluşmasını engellemiştir. Tek parti

dönemin sol adına tek istisnası Büyük Buhranın getirdiği ekonomik sıkıntılar içinde bir dergi üzerinden iktisadi programlarını dile getiren Kadro Hareketidir.

Çok partili hayata geçişle beraber Türkiye’de sosyalist hareketler bir yumuşama dönemine girmiştir. CHP iktidarına karşı kurulan bazı muhalefet partileri çok uzun süre varlığını göstermeseler dahi bu yumuşama dönemine bir örnek verilebilir. 1945’ten sonra Türkiye’nin dış ülkeler ile olan ilişkileri de sosyalizm düşüncesini olumsuz etkilemiştir. Söz konusu dönemde SSCB’nin bir tehdit olarak görülmesi ve ABD ile başlayan yakınlaşma sol hareketlere bakışı olumsuz etkilemiştir. Demokrat Parti döneminde, 1955’lerde Türkiye İşçi Partisi kurulmaya çalışılsa da bu düşünce sonuçsuz kalmıştır.

Bir darbe anayasası olmasına rağmen 1961 Anayasası sol hareketlerin örgütlenmesi açısından daha rahat bir ortam hazırlamıştır. Bu anayasa ile beraber gelen bazı özgürlükler, solun aktifleşmesine yol açmıştır. Özellikle işçi sınıfının örgütlenmesinde önemli bir role sahip sendikalaşmayla ilgili bazı düzenlemelerin bu dönemde yapılması sol hareketlerin 1960’larda canlanmasında etkili olmuştur. Diğer taraftan 1960’lı yıllar dünya genelinde de solun emperyalizme karşı güçlü bir rüzgâr yakaladığı yıllardı. Bütün bu gelişmeler Türkiye’de sendika temelli bir oluşum olarak Türkiye İşçi Partisi’nin kuruluşu ile sonuçlanmıştır. TİP, ilk etapta dönemin şartlarından ötürü her ne kadar açık bir şekilde sosyalizm ve sınıftan bahsetmese de gerçekte yasal bir sosyalist partidir.

Türkiye’de Türkiye İşçi Partisi ile başlayan süreç, akabinde çok sayıda sol teşkilat ve derneklerin kurulmasının da önünü açmıştır. Bu durum çeşitli gazete ve dergilerle sol matbuatta da önemli bir gelişme sağlamıştır. Sol matbuatın en önemli temsilcilerinden biri olan Yön Dergisi ve bu bağlamda Yön Devrim Hareketi yasallaşma ve sosyalizmin gelişmesi açısından önemli bir role sahiptir. Yöncüler düşünce olarak diğer parti ve oluşumlardan ayrılrsa bile temelde sosyalist çizgiyi benimsemişlerdir.

Bununla Beraber Milli Demokratik Devrim Hareketi de en az diğer iki oluşum kadar sosyalizmin yayılması ve tanınması için çaba harcamıştır. Bu üç oluşum görüş ayrılıkları yaşasalar dahi temelde sosyalizmi savunmuşlardır. Fakat söz konusu sol oluşumların iktidara geliş stratejileri üzerinden yaşadıkları tartışmalar evrimci ve devrimci sol olarak kategorize edilmeleri sonucunu doğurmuştur. TİP’in demokratik yollarla iktidara geçme düşüncesi, Yön Hareketi’nin sivil-asker ve aydınlardan oluşan

'ara tabaka'yı iktidara gelişin temel dayanağı yapması ve MDD'nin işçi sınıfının öncülüğünde değil de demokratik devrimin ara geçiş yolunu tercih etmesi sol hareketlerin bölünmesine neden olmuştur.

Söz konusu bölünmeler nihayetinde kendi içlerinde radikal görüşleri ortaya çıkarmıştır. MDD'nin içindeki birden fazla ayrılmalar bu durumu kanıtlar niteliktedir. Oportünist ve sağ sapma suçlamaları ile başlayan ayrılıklar sola farklı bir boyut eklemiştir. Tüm bunlara ek olarak bu dönemde evrimsel ve devrimsel sürecin iyi okunmaması da sosyalizm açısından olumsuzluk yaratmıştır. MDD içinde çıkan THKP-C oluşumu lideri Çayan, içinden çıktığı grubu sağ sapma olarak suçlamıştı. Devrimsel süreçte evrimsel süreci taklit etmek Marks ve Engels'e göre sağ sapmanın bir sonucudur. Diğer taraftan 1970'lerin başlarında MDD içinde çıkan ve radikalleşen THKO ve TKP/ML gibi sol örgütler silahlı mücadeleyi tercih ederken diğer sosyalist yapılar bu stratejiyi desteklememişlerdir.

İki darbe arası dönem olan 27 Mayıs-12 Mart döneminin sol akımları, Türk Devrimi ve onun kendi döneminde benimsenmiş ideolojik şekli olan Kemalizm'le genelde pozitif bir ilişki içinde olmuşlardı. Bunun başlıca nedeni söz konusu sol örgütlenmelerin, izleri hala taze bir darbe zemininde ortaya çıkması olduğu gibi aynı zamanda Kemalizm'in Türkiye'nin kuruluş felsefesi ve siyasi meşruiyet aracı olmasıydı.

Türkiye'de sol hareketler üzerinden incelenen dönem, aynı zamanda milliyetçi ve muhafazakâr hareketlerin de örgütsel ve fikrîsel boyutta yükselişe geçtiği bir dönemdir. Dönem aynı zamanda Soğuk Savaş şartlarında dünyanın iki merkez eksenin kontrol edildiği bir dönemdir. Bu şartlar altında sağdan ve soldan marjinalleşen ya da marjinalleştirilen grupların yarattığı çatışma ortamı, asayiş ve terör olaylarının ürettiği gerekçelerle önce 1971 darbesinin kısa bir süre sonra da 1980 darbesinin yaşanmış olması meseleye fikir ve düşünce özgürlükleri kısmını saklı tutmakla beraber, uluslararası dengeler üzerinden bakmayı da zorunlu kılmaktadır. Uluslararası ilişkiler merkezli olarak 1960'lı ve 1970'li yılların Türkiye'deki ideolojik uzantıları ve bu kapsamda ortaya çıkan siyasal ve toplumsal olayları konu edinen akademik çalışmalar dönemi daha iyi anlamamızı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Açıkkaya, S. (2009). *Türkiye’de Sol Akımların Türk Devrimi Algılamaları 27 Mayıs 1960 – 12 Mart 1971*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul.
- Ağaoğulları, M.A. (2010). *Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Akdere, İ ve Karadeniz, Z. (1994). *Türkiye Solu'nun Eleştirel Tarihi 1908 – 1980*. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Aktan, C.C. (2018). Mülkiyet Hakları Felsefesi. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*. 7(18). 195-214.
- Algül, S. (2015). *Türkiye’de Sendika-Siyaset İlişkisi DİSK (1967-1975)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Alpay, Ş. (1970). Yaşasın Proleter Devrimci Aydınlik. *Proleter Devrimci Aydınlik Dergisi*, 1(15), 161-218.
- Altun, F. (2004). Kemalist Bir Modernleşme Yorumu Olarak Yön Dergisi. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2(1), 551-575.
- Ant Dergisi. (1967). *Niçin Ant*, 1(1), 1-16.
- Aren, S. (1999). Sadun Aren. *68’li yıllar/Tanıklar*, (11-37). Ankara: İmge Kitap Yayınları.
- Aslan Uğan, K. (2021). *Türkiye’de Milliyetçilik Düşüncesi Bağlamında Fedai Dergisi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Atatürk, M, K. (2015). *Nutuk* Baskı. 1, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Avcıoğlu, D. (1966). Açık Oturum. *Yön Dergisi*. 1(47). 1-24.
- Avcıoğlu, D. (1966b). TİP’e Dair, *Yön Dergisi*, 5(168) (17 Haziran 1966).
- Avcıoğlu, D.(1963). Sosyalizmden Önce Atatürk. *Yön Dergisi*. 2(69), 9.
- Aybar, M, A. (2002). *Marksizm ve Sosyalizm Üzerine Düşünceler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aybar, M, A. (2011). *Neden Sosyalizm*. (1). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Aybar, M, A. (2014). *Türkiye İşçi Partisi Tarihi*. (Baskı. 1), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aydar, Ö. (2014). V. European Conference on SocialandBehavioralSciences, (*Osmanlı Devleti’nde İlk Sosyalizm Tartışmaları ve İlk Sosyalist Örgütlenmeler*). 11-14. Eylül 2014. Petersburg, Rusya, 52-81.
- Aydemir, Ş, S. (1962). Türk Sosyalizmi ve Fikir Atatürkçülüğü. *Yön Dergisi*. 1(7), 7.
- Aydinoğlu, E. (2008). *Sol Hakkında Her Şey mi? Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-Sol Üzerine Bir Değerlendirme*, İstanbul: Versus Kitapevi.
- Aydinoğlu, E. (2011). *Türkiye Solu 1960-1980 “Bir Amneziğin Anıları”*. İstanbul: Versus Yayınları.
- Baş, H. (1969). Kanlı Pazar ve Amerika Parmağı. *Ant Dergisi*, 5(113), 1-16.
- Baykam, B. (1999). *68’lilerin Dilinden 68 Kitabı*. İstanbul Şehir Üniversitesi Kütüphanesi Taha Toros Arşiv Fonu.
- Beer, M. (1965). *Sosyalizm Tarihi*, İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Beer, M. (1969). *Sosyalizmin ve Sosyal Mücadelelerin Tarihi*, İstanbul: Kıtay Yayınları.
- Behram, N. (2019). *Dar Ağacında Üç Fidan* İstanbul: Everest Yayıncılık.
- Behramoğlu, A. (1965). Dönüşüm. *Dönüşüm Gazetesi* 1(1), 1-12.
- Belge, M. (1983). “Türkiye İşçi Partisi”, (2120-2131), *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.8, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Belge, M. (2000). *Sosyalizm Türkiye ve Gelecek*. (Üçüncü Baskı). İstanbul: Birikim Yayınları.

- Belge, M. (2006). *Linç Kültürünün Tarihsel Kökeni: Milliyetçilik*. (Birinci Baskı). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Belge, M. (2012). *Militarist Modernleşme Almanya, Japonya ve Türkiye*. (İkinci Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Berkes, N. (1963). 200 Yışenerldır Neden Bocalıyoruz. Atatürkçülük Nedir, Ne Değildir. *Yön Dergisi*. 2(63), 8.
- Bobbio, N. (1999). *Sağ ve Sol- Bir Politik Ayrımın Anlamı*, (Çev. Zühal Yılmaz), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Bora, T ve Gültekingil, M. (2007). *Modern Türkiye’de siyasi Düşünce*. Cilt 8. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Bora, T. (2017). *Cereyanlar Türkiye’de Siyasi İdeolojiler* (Birinci Baskı). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Bourgin, G ve Rımbert, P. (1964). *Sosyalizm*. (Y. Gürbüz. Çev.). Ankara: Remzi Kitapevi.
- Bozarslan, H. (2007). İbrahim Kaypakkaya. *Modern Türkiye’de siyasi Düşünce*. 8, (517-523). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Braudel, F. (2014). Kapitalizmin Kısa Tarihi. (2). İstanbul: Say Yayıncılık.
- Brinton, C., Christopher, J.B.& Wolff, R.L. (1982). *1453'ten Bugüne Dünya Tarihi ve Çağdaş Uygarlık*, 2, (Çev: Mete Tuncay), İstanbul: Cem Yayınevi.
- Buçukcu, Ö. (2017). *Türkiye Sosyalist Solu ve Milliyetçilik (1960-1971)*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Buçukcu, Ö. (2020). *Milliyetçilik Tarih, Teori ve Temel Meseleler*. İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Bulut, F. (2009). *68 Kuşağı Düşünce Yapısında Atatürk ve Atatürkçülük*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk ilkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.
- Burkay, K. (1968). Çıkarken. *Ezilenler Dergisi*, 1(1), 1-2.
- Büyükbaş, S. (2021). 1968 Toplumsal Hareketi ve Kent Hakkı: Fransa ve Türkiye Karşılaştırması. *Orta Doğu Teknik Üniversitesi Dergisi*, 2-10.
- Çakır, G. (2011). *Türkiye’de Birey, İdeoloji Ve Parti İlişkisinde Sosyalist Gelenek: Türkiye İşçi Partisi Örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Çayan, M. (1969). Revizyonizmin Keskin Kokusu I *Türk Solu Dergisi*, (91).
- Çayan, M. (1969). Revizyonizmin Keskin Kokusu II *Türk Solu Dergisi* (92).
- Çayan, M. (1970). Aydınlik Sosyalist Dergiye Açık Mektup.
- Çayan, M. (1970). Sağ Sapma Devrimci Pratik Teori, *Aydınlik Sosyalist Dergisi*, (5), 188-208.
- Çayan, M. (2013). Kesintisiz Devrim. *Türkiye Sosyalist Solu Kitabı 20’lerden 70’lere Seçme Metinler*, (1. Baskı), (361-422), Ankara: Dipnot Yayınları.
- Çeçen, A. (1997). *Ulusal Sol*. İstanbul: Çağdaş Yayıncılık.
- Çeçen, A. (2013). *Ulusal Sol*. Ankara: Tanyeri Kitap Yayıncılık.
- Çiçek, A. C. (2016). *Türk Siyasal Yaşamında Yön Dergisi (1961-1967)*. *Milliyetçilik Bayrağını Sosyalistler Taşır!* İstanbul: Tezkire Yayıncılık.
- Çiçek, Y. (2008). *Türkiye’de Faaliyet Gösteren Yasa Dışı Sol Örgütlenme Olarak TKP/ML-THKO*, (Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Elazığ.
- Darendelioğlu, İ. (1973). *Türkiye’de Komünist Hareketleri (1910-1973)*. İstanbul: Yaylacık Matbaası.

- Dinçer, Ö. (2006). *Türk Solu Dergisi (1967 – 1970) Ve Milli Demokratik Devrim Stratejisi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Dobb, M. (2001). *Kapitalizmin Dünü ve Bugünü*. İstanbul: Sosyal Adalet Yayınları.
- Doğan, C. (1979). *DİSK'in İcyüzü*. İstanbul: Sağ Duyu Yayınları.
- Doster, B. (2012). Türkiye'de Nato Karşıtlığının Tarihsel ve Siyasal Kökenleri. *Ortadoğu Analiz Dergisi* 4(40), 31-41.
- Dumrul Uygur, G. (2020). *Türkiye İşçi Partisi. 1961-1971*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ecevit, B. (1966). *Ortanın Solu*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Eley, G. (2008). *Demokrasiyi Kurmak / Avrupa Solunun Tarihi 1850-2000*, (Çev.Ahmet Yiğit Güney), İstanbul: Doruk Yayıncılık.
- Erdal, S. (2015). *Osmanlı Devleti'nde Sosyalist Faaliyetler Üzerine Bazı Örnek İncelemeler*, (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Erzurum.
- Erolat, O, S. (1969). Filocu Polis Komedyası. *Ant Dergisi*, 5(112), 1-16.
- Ersan, V. (2013). 1970'lerde Türkiye Solu. (Birinci Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları
- Erten, A. B. (2007). Türkiye'de 68. *Modern Türkiye'de siyasi Düşünce*. 8, (834-846). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Ethem, Ç. (1993). *Anılarım*. İstanbul: Berfin Yayınları.
- Feyizoğlu, T. (2000). *İBO-İbrahim Kaypakkaya*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Garbis, A. (2006). Bir İbrahim Kaypakkaya Değerlendirilmesi, *Teori ve Politika Dergisi*, (41), 1-12.
- Göze, A. (1987). *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, İstanbul: Beta Basım Yayım.
- Güngören, C, E. (2020). *Türkiye Aşırı Solunda Devrim Metodu Düşüncesi (1960-1971)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Edirne.
- Gürel, Ş. (2016). *Aydın Radikalizmi Türk Solunun Söylem Arayışı ve Sosyalist Kültür Derneği*. İstanbul: Tezkire Yayıncılık.
- Gürpınar, G. (2013). Türkiye İşçi Partisi. *Türkiye'de Siyasal Partiler*, (88-107). İstanbul: Es Yayınları.
- Gürsoy, S. (2013). *Osmanlı Sosyalist Fırkası ve Yayınları*. İstanbul: İletişim.
- Haupt, G ve Dumont, P. (2013). *Osmanlı İmparatorluğunda Sosyalist Hareketler* (Çev: T. Artunkal). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Heywood, A. (2011). *Siyasi ideolojiler*. (3). Ankara: Adres Yayınları.
- Heywood, A. (2014). *Siyaset* (Bekir B. Özipek vd. Çev.), Ankara: Adres Yayınları.
- Huberman, L.(2019). *Sosyalizm Alfabeti*. Ankara: Sol Yayınları.
- İlic, D., T. (2016). 1968 Gençlik Hareketini Herbert Marcuse'nin Libidinal Marksist Kuramı Üzerinden Okumak.
- İnan, H. (1976). *Türkiye Devriminin Yolu*, İstanbul: Ulusal Kültür Yayınları.
- Kaplanhan, F. (2020). "Ahlak, Kurumsal Değer, İdeoloji ve Kalkınma", *I. Uluslararası Ankara Sempozyumu (28-29 Kasım 2020) Tebliğler Kitabı 1*, (Mehmet Ünal vd. Ed.), Ankara: Ulum Yayınları, 192-202.
- Kayacan, M. (2010). Sağ(Cılık) Ve Sol(Culuk) Kavramları İle Bu Kavramların Kur'an Meallerindeki Kullanımları. *Marife Dergisi*, 1(3), 291-306.
- Kaypakkaya, İ. (1972). *Başkan Mao'nun Kızıl Siyasi İktidar Öğretisini Doğru Kavrayalım*. İbrahim Kaypakkaya Kütüphanesi, İstanbul: Umut Yayıncılık.
- Kaypakkaya, İ. (1972). *Halk Hareketi" ve Milli Hareket: Milli Baskının Sadece Kürt Halkına Uygulandığını*, İbrahim Kaypakkaya Kütüphanesi, İstanbul: Umut Yayıncılık.

- Kaypakkaya, İ. (1972). *Türkiye’de Milli Mesele: “Kendi Kaderini Tayin”*. “Kendi Kaderini Tayin Hakkı”. İbrahim Kaypakkaya Kütüphanesi, İstanbul: Umut Yayıncılık.
- Kaypakkaya, İ. (1972). *Türkiye’de Milli Mesele: Kürt Milli Hareketinin Demokratik Muhtevası*, İbrahim Kaypakkaya Kütüphanesi, İstanbul: Umut Yayıncılık.
- Kaypakkaya, İ. (1993). *Seçme Yazılar I*, İstanbul: Umut Yayıncılık.
- Keleş, D. (2009). *Türkiye İşçi Partisi’nin Parlamenter Muhalefeti*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Koca, M. (2018). 68 Öğrenci Olayları ve Üniversitelerde Politik Şiddet. *Birey ve Toplum Dergisi*, 8(15), 87-109.
- Koç, Y. (2003), *Türkiye İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi Tarihi*, (2. Baskı), İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Marks, K ve Engels, F. (1998). *Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri*. (M. Erdost. Çev.). (4). Ankara: Sol Yayınları.
- Marks, K ve Engels, F. (2008). *Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri*. (H. İlhan. Çev.). (4). Ankara: Alter Yayınları.
- Metin, E. (2004). II. Meşrutiyet Dönemi Siyasi Olayları. *Çankırı Karatekin Üniversitesi, Tarih Bölümü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı Dergisi*, 1-18.
- More, T. (1997). *Utopia*, İzmir: Cem Yayınevi.
- Mosca, G. (1968). *Siyasi Doktrinler Tarihi (Eskiçağlardan Zamanımıza Kadar)*, (Çev: Semih Tiryakioğlu), İstanbul: Varlık yayınları.
- Oktay, E. (1996). *Kadro Yön MDD Çizgisinde Türkiye’de Sol*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Önkibar, E. (2019). *Dünya Sistemi Teorisi Üzerinden 1960-80 Yılları Arasındaki toplumsal Hareketleri Okumak: Fransa ve Türkiye Örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Özdemir, H. (1993). *1960’lar Türkiye’sinde Sol Kemalizm Yön Hareketi*. İstanbul; İz yayıncılık.
- Özger, Ü ve Türkmen, E. (2014). *Türkiye’de Sosyalist Solu Kitabı 70’lerden 80’lere Seçme Metinler*. Baskı.1. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Özkarabekir, C. (Yapımcı), Gegin, S. (Yönetmen), (2017). *Türkiye’nin 68’i*. [Belgesel],
- Öztürk, E. (2017). Türkiye ve Fransa’da 1968: Fransa’daki Mayıs Ayaklanmasını Başlatan Öğrenci Hareketinden Farklı Yönleriyle Türkiye’de Sosyalist Öğrenci Hareket. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(34), 371-415.
- Sadi, K. (1994). *Türkiyede Sosyalizmin Tarihine Katkı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sayılgan, A. (1968). *Solun 94 Yılı (1871-1965)*. Ankara: Mars Matbaası.
- Sayılgan, A. (1970). *Yeni Kavga (Milli Demokratik Devrim Nedir)*. Ankara: Kardeş Matbaası.
- Sayılgan, A. (2009). *Türkiye’de Sol Hareketler*. (Beşinci Baskı). İstanbul. Ofset Yayın Matbaacılık.
- Sevli, K. (2007). *Milli Demokratik Devrim Tezi: 1960’larda Türkiye Solunda Bir Ayrım Noktası*. (Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- Sosyal ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi. (1988). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Soysal, İ. (1983). Türk Siyasal Yaşamında Yer Almış Başlıca Siyasal Dernekler, Partiler ve Kurucuları (2010-2018) *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, 8, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Sönmezoglu, F. (Haz.). (bt). *Ansiklopedik Politika Sözlüğü*, İstanbul: İletişim Yayınları.

- Şafak, C. (2018). DİSK: Devrimci Sendikacılıktan Sınıf ve Kitle Sendikacılığına (1967-1980). *Çalışma ve Toplum Dergisi*, (2), 665-714.
- Şahintürk, Ş, A. (2004). 1960-1971 Arası Türkiye’de Sol Akımlar Ve Bir Aydın Hareketi Olarak Sosyalist Kültür Derneği. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Şener, M. (2006). *Sol Hareketinde İktidar Stratejisi Tartışmaları: 1961-1971*. (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- Şeriati, A. (2000). *Dinler Tarihi I*. Ankara: Fecr Yayınları.
- Thomas, J., P. (2003). “Sosyalizm”, *Siyaset Felsefesi Sözlüğü*, Philippe Raynaud, Stephane Rials (Haz.), (Çev: İsmail Yerguz vd.) İstanbul: İletişim Yayınları (815-824).
- Torun, A, T. (2014). Kurtuluş Savaşı Yıllarında Türkçe Sol Basından İzlenimler: İşçi Hareketleri Ve Sorunlarına Dair Notlar. *Erciyes İletişim Dergisi*, 3(4), 42-64.
- Tuncel, G. (2010). Küreselleşme Ve Yerelleşme Sürecinde Altmış sekiz Olayları. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 1(1), 82-98.
- Tunçay, M ve Zürcher, E, J. (2010). *Osmanlı İmparatorluğunda Sosyalizm ve Mlliyetçilik (1876-1923)*. (5). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tunçay, M. (2009). *Türkiye’de Sol Akımlar (1908-1925)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tüfekçi, E. (1966). Demokratik Devrim Kimle beraber, Kime Karşı. *Yön Dergisi*. 2(65), 14.
- Türkeş, M. (1999). *Ulusçu Sol Bir Akım Kadro Hareketi (1932-1934)*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Türkmen, E,A. (2013). *Türkiye sosyalist Solu Kitabı 1 20’lerden 70’lere Seçme Metinler*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- TÜSTAV. *TİP’linin El Kitabı*. Nihat Sargın Arşiv Fonu.
- TÜSTAV. *Türk Solu Dergisi*, Feridun Gürgöz Süreli Yayınlar Arşivi.
- TÜSTAV: Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu Tüzüğü.
- TÜSTAV: DİSK Tüzüğü Feridun Gürgöz Süreli Yayınlar Arşivi.
- TÜSTAV: *Karar*. DİSK Merkezi Arşivi. Fonu.
- TÜSTAV: *Türkiye İşçi Partisi Programı*. Behice Boran Arşiv Fonu.
- TÜSTAV: *Türkiye İşçi Partisi Seçim Bildirisi(1965)*. Behice Boran Arşiv Fonu.
- TÜSTAV: *Türkiye İşçi Partisi Seçim Bildirisi(1968)*. Behice Boran Arşiv Fonu.
- TÜSTAV: *Türkiye İşçi Partisi Tüzüğü*. Behice Boran Arşiv Fonu.
- Tütüncü Esmer, G. (2008). Propaganda, Söylem ve Sloganlarla Ortanın Solu. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(3), 69-85.
- Uluç, M, A. (2020). Karl Marx ve Yabancılaşma: Sosyolojik Bir Analiz. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 2(1), 26-38.
- Ülken. H.Z. (1969). *Sosyoloji Sözlüğü*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Ünlü, B. (2002). *Bir Siyasal Düşünür Olarak Mehmet Ali Aybar*. Baskı. 1 İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yıldırım, A. (2008). *FKF DEV-GENÇ Tarihi 1965 - 1971 Belgelerle Bir Dönemin Serüveni* Baskı. 3, İstanbul: Doruk Yayıncılık.
- Yıldırım, A. (2014). Türkiye’de 68 Kuşağı’nın Din-Toplum İlişkilerine Bakışı. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. (23), 183-210.
- Yılmaz, M. (2020). *Türkiye’de Sol Hareketlerin Evrimi Ve Başarısızlık Nedenleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yön Bildirisi.(1961). *Yön Dergisi* 1(1), 1-24.
- Yön Dergisi. (1961). *Aydınların Ortak Bildirisi*. 1(1), 1-24.
- Yön Dergisi. (1962). İç Durum. 1(20), 1-20.

- Yön Dergisi. (1962). Sosyalist Kültür Derneği. 2(53), 1-16.
- Yurtsever, H. (2008). *Yükseliş ve Düşüş Türkiye Solu 1960-1980*. İstanbul: Yordam Yayıncılık
- Yürükoğlu, R. (1980). *Emperyalizmin Zayıf Halkası Türkiye*. (5. Baskı). İşçinin sesi Yayınları.
- Zorlu, M. (2006). *TKP'den TİP'e Sol Kemalizm: MDD Örneği*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

EKLER

Ek 1: Yön Bildirisi

Türk halkının çok çetin iktisadi siyasi ve sosyal meseleler ortasında, kendisine bütün özlemlerine kavuşturacak bir yön aramakta olduğu bu günlerde, toplum hayatının çeşitli kesimlerinde görev almış olan bizler, altına imzalarımızı attığımız bu bildiri ile ortak inançlarımızı açıklamayı doğru bulduk. Böyle bir bildirin meselelerimizi çözmekte faydalı olabilecek olumlu tartışmalara yol açacağını düşünüyoruz.

1. Atatürk devrimleriyle amaç edinilen çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmanın, eğitim davasını sonuçlandırmanın, Türk demokrasisini yaşatmanın, sosyal adaleti gerçekleştirmenin ve demokrasi rejimini sağlam temeller üzerinde oturtmanın ancak iktisadi alanda hızla kalkınmakta yani milli istihsal seviyesini hızla yükseltmekte göstereceğimiz başarıya bağlı olduğuna inanıyoruz.

a) Atatürk devrimlerinin amacı olan Batılaşmak en geniş anlamıyla, Batının istihsal seviyesine yaklaştığımız ölçüde gerçekleşebilir. Türkiye' deki istihsal seviyesi yükseldikçe, memleketin sosyal yapısı değişecek, şehir- köy ikiliği ortadan kalkacak, imkânlar genişleyecek ve Batı uygarlığının temeli olan akıl e: düşünce kütlelere yayılacaktır.

b) Ne kadar çok gayret sarf edilirse edilsin, düşük bir istihsal seviyesiyle, kitlelerin katar seviyesinde esaslı bir yükselme sağlamak hayaldir. İşsizlik, açlık, çıplaklık, soğuk ve sefalet, kitlelerin eğitime yönelmesini engelleyecek, yaşama içgüdü, Öğrenme merakından daha ağır basacaktır.

c) Demokrasi, her şeyden önce, insan haysiyetine dayanan ve insanı üstün değer sayan bir rejimdir. Açlığa, işsizliğe, evsizliğe çare bulamayan bir rejimin, ne kadar üzerinde titrersek titreyelim, demokrasi olmaktan çıkması ve bir gün çökmesi tabiidir. Türk demokrasisinin yaşatılması, açlığı, işsizliği ve evsizliği ortadan kaldıracak yüksek bir istihsal seviyesine götüren yolları bu hakla mümkün olabilir.

d) Milli gelirin hızla artmasına önem vermeyen bir sosyal adalet politikası da, 188yoksulluğun bölüşülmesinden öteye geçemeyecektir. Buna karşılık, sosyal adalet yer vermeyen bir kalkınma politikası başarısızlığa mahkûmdur. O halde, sosyal adalet politikasının başlıca araçlarından biri de istihsal seviyesinin yükseltilmesi olmalıdır.

2- Bugün Türk toplumuna yön verebilmek durumunda bulunan öğretmen, yazar, politikacı, sendikacı, müteşebbis ve idareci gibi kimselerin, belli bir kalkınma felsefesinin ana hatları üzerinde anlaşmaya varmalarını zaruri sayıyoruz

a).Yirminci Yüzyılda, haberleşme araçlarındaki gelişme sonucunda, kütleler, başka memleketlerde ki veya başka tabakalardaki yüksek ha standardının varlığını öğrenmekte ve asıl önemlisi, bu standartta erişimin mümkün olduğunu görmektedir. Yoksulluğumuz bu yüzden artık daha ıstıraplı bir şekilde hissedilmektedir. Hızlı nüfus artışı ve Meselelerimizin bu artışı uygun bir tempo ile ele alınmayışı, durumu daha da ağırlaştırmıştır. Türkiye, bugün ciddi bir iktisadi ve sosyal buhran içindedir. Sosyal buhran, iktisadi buhranın tabii bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Geri bir tarım, artan ithal ihtiyacımızı karşılayacak kaynakları sağlamak şöyle dursun, hızla çoğalan nüfusun beslenme ihtiyacını bile karşılayamamaktadır.

Topraksızlık, artan nüfusun şehirlere doğru itmekte, şehirlere akan bu nüfusa iş ve mesken sağlanmasında güçlük çekilmektedir. Köklü tedbirler alınmazsa, gecekondu ve işsizlik, önümüzdeki yıllarda millet hayatının tehlikeli biri yarası haline gelerek sosyal siyasi düzenin bozulmasına yol açabilecektir. Hızlı nüfus artışı yüzünden, Türkiye nüfusunun yarısının 18 yaşından küçük gençler teşkil etmektedir. Son olaylarının da açıkça ortaya koyduğu gibi çığ halinde gelen bu gençlerin büyük bir kısmına okul ve sağlam bir gelecek sağlamak mümkün olmamaktadır.

b). İşin en hazin tarafı, Türkiye'nin kaderine hâkim olabilecek durumda bulunan çevrelerde, karşı karşıya bulunduğumuz çetin meselelerin şuuruna henüz varılmamış olmasıdır. Bu çevrelerce benimsenen ve uygulanabilecek olan bir kalkınma felsefesi yoktur. Kalkınmanın anlamı bütün genişliği ile anlaşılmamıştır. Köklü reformlara girişmeden kalkınmanın başarılı olmayacağı ve buna karşılık, kalkınma sonucunda toplum düzenine, insan davranışlarına bazı değişikliklerin geleceği unutulmaktadır. Bu yüzden hem kalkınma istenmekte, hem de köklü reformlara karşı konulmakta ve yeni de davranışlar yadırganır kötülenmektedir. Böyle bir tutumun sonucu olarak, toplum hayatının gidişinde söz sahibi birçok kimse dış yardımların biraz genişlemesiyle, turizmin geliştirilmesiyle, sebze ve meyve ihracının artmasıyla kalkınma davasının çözülebileceğin içten inanmaktadır.

c). Türkiye'nin kalkınmasını belli bir amaca yöneltmek, siyasi iktidarın emrinde teknik bir organ olan Devlet Planlama Teşkilatının yetkisini aşan bir iştir. Gerçi,

memleketin seçkin uzmanlarını bir araya getiren Devlet Planlama Teşkilatı bir kalkınma stratejisi çizerek, bu yolda iki gayreti göstermişti. Ama bunu yeter saymamak gerekir. Yapılacak planların yön kazanması ve başarıya ulaşmaması, ancak, Türk toplumuna yön verebilecek durumda bulunan çevrelerin açık bir kalkınma felsefesi üzerinde anlaşmalarıyla mümkün olacaktır

3). Kalkınma felsefemizin hareket noktaları olarak, bütün imkânlarımızı harekete geçirmeyi, yatırımlarız arttırmayı, iktisadi hayatı bütününde planlamayı, kütleleri sosyal adalete kavuşturmayı, istismarı kaldırmayı ve demokrasiye kütlelere mal etmeyi zaruri sayıyoruz. Varmak istediğimiz bu amaçlara yeni bir devletçilik anlayışla erişebileceğimize inanıyoruz.

a). Türkiye'nin iktisadi hayatında özel teşebbüsü ve devlet teşebbüsünün birlikte yaşata karma bir sistem kalacaktır. Fakat ağırlık merkezi özel teşebbüs olan bir iktisadi sistemin, bugünkü yapısıyla Türkiye'yi hızla ve sosyal adalet içinde, çağdaş uygarlık seviyesine eriştirebileceğini sanmıyoruz. İktisadi ilmin ve tarihi ışığında inanıyoruz ki, özel teşebbüse dayanan kalkınma yavaştır, ıstıraplıdır, israftadır ve sosyal adaletle bağdaşması az gelişmiş bir memlekette imkânsızdır. Böyle bir kalkınma siyasi gücü geniş ölçüde iktisadi güce tabi kılması yüzünden demokratik de değildir.

b). Özel teşebbüs kâra dayanır. İktisadi sistemin itici kuvveti kârdan ibaretse, kalkınmanın çok yavaş bir tempoyla gerçekleşmesini gelir dışındaki “her mahallede bir milyon” felsefesinin yerleşmesine, milli servetine faydalı işlere değil en karlı işlere akarak, israf edilmesine, durgunluğun ve işsizliğin sık sık baş göstermesine katlanmak gerekir. Günümüzde, hiçbir az gelişmiş memleket bunları göze alamaz. Batı memleketlerinin kalkınmaları sırasında, çok elverişli şartlara ve sömürgeciliğe rağmen, gelişmeye, yavaş, israftan, sıkıntılı olmuş, liberal, fakat gücünü genel oydan almayan idareler altında gerçekleştirilmiştir. Ancak 20. Yüzyılda, esas itibariyle istihlal seviyesinin yükselmesi sayesinde ki, Batı memleketlerindeki iktisadi sistem az çok tatmin edici şekilde işleyebilecek hale gelmiştir. Bununla birlikte, batı sosyalist partileri düşünürleri ve hatta liberal eğilimli siyasetçiler, kendi memleketlerinde ki iktisadi sistemin israfı olduğunu, zaruri ihtiyaçları ihmal ettiğini, hızlı bir gelişmeyi ve sosyal adalet sağlamak bakımından da yetersiz kaldığını delilleriyle belirtmektedir.

c). Bu sebeptendir ki, günümüzün gerçeklerine uygun yeni bir devletçilik anlayışını Türkiye için zaruri sayıyoruz. Ayrıca, özel teşebbüsün mutlaka verimli, devlet

teşebbüsünün de mutlaka verimsiz olduğu şeklindeki yaygın düşüncenin, sağlam delillere dayanmayan ve geniş bir propaganda ile beslenen bir inanç olduğunu belirtmekte fayda görüyoruz. Verimli çalışma imkânlarına kavuşmak için, mesela İngiltere ve Fransa'dan bazı sanayi kollarının devletleştirilmesine gidildiğini hatırlamak isteriz.

Bir takım devlet işletmelerinin verimsiz kalış sebeplerini, devletçilik de değil, aksine yeter derecede devletçi olmayışımızda ve devletçiliği sistemli bir şekilde Uygulayamayışımızda aramak gerektiğine inanıyoruz.

4). Yeni devletçiliğe, yukarıda belirttiğimiz amaçlara erişmek için başvurulması geren şuurlu devlet müdahalesi şeklinde anlıyoruz.

a). Kalkınmayı hızlandırmak maksadıyla milli tasarrufun çoğaltılması ve milli gelirdeki artışların önemli bir kısmının tasarrufa yöneltilmesi, ancak, geniş ölçüde ve bilgili devlet müdahalesine başarılabilir. Belli başlı tasarruf kaynaklarından biri olan vergilerde verimin artırılması, devletçilikle mümkündür. Çağımızda, vergilerde adalet şarttır. Fakat vergi adaletini sağlamak maksadıyla yüksek gelirlere alınan vergilere karşı bugün yöneltilen en önemli itiraz, bunların yatırımları azaltmasıdır. Devletçilik, milli tasarrufu yatırımlara yönettiği için, bu itirazı önler. Bundan başka, devletçilik, kalkınmanın nimetleri ve külfetleri arasında denge yaratarak, tasarruf Fikri'nin geniş halk kitlelerince benimsenmesini kolaylaştırır. Ayrıca devlet işletmelerinin kazançları, vergi yoluna sapmadan sağlanan önemli bir tasarruf kaynağı olur. Yatırım imkânlarını arttırmak maksadıyla boş duran işgücünün istihsale yöneltilmesi de devletin demokratik fakat planlı teşkilatlandırma gücü sayesinde mümkün olabilecektir.

b). Bugünkü imkânlarımızla, daha iyi bir teşkilat ve idare içinde şimdikinden çok daha fazla ve çok daha verimli şekilde yatırım yapmanın mümkün olduğuna inanıyoruz. Bunun için, iktisadi hayatı bütününe planlamak şarttır. Plan, iktisadi hayata istenen amaçlara zamanında ve bütünüyle yönetme imkânı verecek yetkilerle araçları da beraberinde getirmelidir. Bunu sağlayacak belli başlı şartlardan biri de, iktisadi hayatın çeşitli kesimlerine hâkim olan kilit sanayilerin mutlaka devlet elinde bulundurulmasıdır. Devletçiliği, ciddi bir planlamanın vazgeçilmez unsuru sayıyoruz.

c). Planlama, büyük iktisadi birimlere geçmeyi zaruri kılar. Hâlbuki Türkiye'nin iktisadi hayatı, tarım, sanayi ve ticaret alanlarında çok ufak işletmelere dayanmaktadır. Bir bakımdan, çiftçi teşkilatlandırılarak istihsal kooperatiflerinin geliştirilmesi, küçük

sanatlarda kooperatifçiliğin yaygın hale getirilmesi perakende satış yerlerine azaltarak ve malların müstahsilden müstehlike geçiş yollarını kısaltarak, sanayide olduğu gibi, tarım ve ticarete de büyük birim esasının mümkün olduğu ölçüde yerleştirilmesinin lüzumludur. Devlet kesiminin yanı sıra, geniş bir kooperatif kesimi, Türk iktisadi sisteminin temelini teşkil etmelidir.

d). Devletçilik, aynı zamanda gelir dağılışındaki adaletsizlikleri gidermek, sosyal güvenliği gerçekleştirmek, müstahsil ve müstehlikin mutavassıt bir zümre tarafından ezilmesini önlemek bölgeler arasındaki dengesizlikleri ortadan kaldırmaya çalışmak için de en elverişli sistemdir. Çalışmayı toplumun en yüksek değeri haline getirmek, çalışmaya dayanan kazançları yüksek seviyeye çıkarmak, devletçiliğin temel hedefidir. Kol ve kafa gücünü satarak geçinenlerin ezilmesine seyirci kalan, arsa spekülâtorlerinin ve ticaret alanında istismarcı mutavassıt haksız kazançlarına göz yuman ve bu gibilerin bir yüksek devlet memurundan fikir ve bilim adamından fazla kazanmasına ses çıkarmayan bir sistemin 20. yüzyıldan daha fazla sürüp gitmesine imkân yoktur.

e). Devletçilik, demokratik rejimin sadece bir şekilden ibaret kalmasını önleyip, demokrasinin kitlelere mal olmasını sağlayacak temel müdahale vasıtasıdır. Planlı bir eğitim seferberliğine girişmek, köy enstitüleri ile açılan yolu genişletmek, milyonlarca köylü ve işçi çocuğunu eğitim alanında ve memleket idaresinde herkesle eşit imkanlara kavuşturmak, yetişkinlerin eğitimi yoluyla kitlelerce yükselme fırsatı hazırlamak ancak şuurlu bir devletçilikle mümkündür.

Sendikaların kuvvetlendirilmesi, ağanın yerini teşkilatlanmış çiftçinin ve kooperatifin almasını sağlayacak şekilde toprak reformunun gerçekleştirilmesi modern devletçiliğin ödevidir ve bunlar ancak devlet müdahalesiyle başarılabilir.

Varmak istediğimiz amaçların şu veya bu noktası tartışma konusu edilebilir. Bu bildirinin yayınlanmasındaki maksada bu çeşit tartışmalara yol açmaktadır.

Bu gün içinde bulunduğumuz buhranlardan kurtulmanın birinci şartını, Türk toplumunun çeşitli kesimlerinde görev almış olanların ve milletin kaderine hâkim olabilecek mevkilere gelmiş bulunanların, düşüncelerini açıkça ortaya koyarak, bir temel kalkınma felsefesi etrafında birleşmelerinde görüyoruz.

Ek 2: Sosyalist Kùltür Derneği Kuruluş Bildirisi

İkinci Dünya Savaşından sonra Tùrkiye bir yandan çok partili bir siyasal sistemi yerleştirmeye çalışırken diğer taraftan dağınık ve sistemsiz müdahaleleri olan fakat esas itibari ile kapitalist bir düzene dayanan bir kalkınma çabasına girmiştir.

Bugün yaşayanların çoğuna ve gelecek kuşaklara büyük fedakarlıklar yüklemesine rağmen bu kalkınma çabası ile hızlı bir gelir artışı sağlanmadığı gibi toplumdaki gruplar arasında esasen dengesiz olan gelir dağılışı daha da bozulmuştur. Nüfusu hızla artan toplumumuzda üretimdeki artışın yetersizliği ve gelir dağılışındaki bozulma açık ve gizli işsizliğin artmasına ve geniş kitlelerin yaşama şartlarının dayanılması güç bir duruma gelmesine yol açmıştır. Toplumsal yapıdaki hızlı değişmelere düzenli bir şekilde yön verilmemesi, dengesiz bir şehirleşme gibi ıştırplı ve sosyal güvenini sarsacak sonuçlar veren meselelerin doğmasına sebep olmuştur.

Cumhuriyetin kuruluş yıllarında başlıca amaçlarından biri olarak açıklanan sınıfsız bir toplum yaratma ilkesini terk edilmesi ve buna ters yönde keskin sınıf farkları yaratan bir gelişme metodunun seçilmesi sınıflar arasındaki gerginliği arttırmıştır. Bu devrede çok partili sistemin oyun kurallarının bozulmasına sebep olmuş, böylece demokratik düzenin asgari şekli unsurları bile uygulanamamıştır.

Aydınların çoğunluğu, bu devirde meseleleri Siyasal sistemin şekli unsurları ile ilgili dar bir çevre içinde ele almış ve tartışmışlardır. Fikir hürriyeti için gerekli Siyasal ortamın bulunmayışı ve meselelerin dar bir açıdan ve sathi hep bir şekilde düşünmesine sebep olan tabuların mevcudiyeti gerçek sebep ve yol arayan düşünceinin gelişmesine engel olmuştur.

Bu düzene karşı halk tepkisinin bir sonucu olarak ortaya çıkan 27 Mayıs hareketi, Türk aydınlarının çoğunluğu için bir uyanma ve arama devresinin başlamasına yol açmıştır. Bu devrede geçmiş tartışmalardaki çevrelerinde darlığı, ileri sürülen fikirlerin ve çözüm yollarının gerçeklerden ne kadar uzak olduğu anlaşılmıştır. Bu durum sosyal konulara eğilenleri meselelerin mahiyet ve önemlerini uygun izah şekilleri ve çözüm yolları aramaya yöneltmiştir.

Bu arada siyasal düzendeki gelişmeler, geçmişteki düşünce tarzını ve iktisadi düzeni benimseyen bir siyasal kadronun iktidara gelmesiyle sonuçlanmıştır. Kapitalist bir düzen içinde kalkınma esasını kabul eden ve kadronun çalışmasında geçmiş uygulamada ayrılan unsur planlı kalkınma fikrinin şeklen benimsenmiş görünmesidir.

Yüksek bir kalkınma hızına ulaşmak için, bu kalkınmanın gereğine ve zorunluluğuna inanmış, kararlı, bilgili ve enerjik bir siyasal kadronun mevcudiyeti şarttır. Kalkınmanın sosyal adalet ilkelerine uygun olarak gerçekleşmesi ise, iktidar mekanizmasının buna imkân verecek bir yapıya sahip olmasına bağlıdır.

Bir yılı aşan bir devredeki uygulama ve bir yıllık planın ve planla ilgili diğer çalışmaların durumu, bugünkü siyaset kadrosunun hızlı kalkınmayı gerçekleştirecek niteliğe ve iktidar mekanizmasının da sosyal adalet ilkelerini yerine getirecek bir yapıya sahip olduğunu açıkça göstermiştir.

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde kapitalist düzenin menfaat dengesine dayanan bir iktidarın sosyal adalete bağlanması beklenemez böyle bir menfaat düzeninin ortaya çıkardığı kadronun hızlı bir kalkınma çabası için gerekli inanç ve enerjiyle hareket etmesi imkânsızdır. Meseleleri süratle çözüm yolu bekleyen Türk toplumu bugünkü şartlar içinde tam bir çıkmazdadır. Bir çıkmazda bulunma duygusu halk kütlelerinde ve aydınlar arasında çok yaygın bir şekil almıştır.

Bugünkü şartların yarattığı güvensizlik içinde Türk toplumu bir çıkış yolu beklemektedir. Bu durum sorumluluk duygusu taşıyan yapıcı aydınların yeni çözüm yolları aramasını hayati bir görev haline getirmekte ve bu konudaki çabalara güç kazandırmaktadır. Toplum yapısını ve tarihi gelişmenin incelemesinde ortaya çıkan gerçekler, halk mutluluğunu hedef tutan bir çevre içinde düşünenleri sosyal hiçbir çözüm yolu etrafında birleştirmektedir.

Sosyalizm,

Toplum refahı, refah ve saadetini ve zümre çıkarlarının üstünde tutan bir dünya görüşünden hareket eden, bunu gerçekleştirmek üzere halka dayanan ve halka yönelen bir toplum düzeni kurmak amacını benimseyen,

Bu düzeni kurmak ve yaşatmak için, memleketteki sosyal iktisat münasebetlerin bilimsel bir görüş açısı içinde inceleme ve akılcı esaslara göre düzenleme yolunu seçen, bir düşünce davranış sistemidir.

Sosyalist düzende insan ve tabiat kaynaklarının israfı önlenir ve bunların akılcı bir şekilde değerlendirilmesi sağlanır, toplumu imkânları ve yaşama gücü artar fırsat eşitliği ve gerçek anlamıyla sosyal adalet gerçekleşir. Toplum yapısını tanımak, böyle bir düzenlemenin bilimsel şartlarının devamlı olarak aramak bu amaçları gerçekleştirmenin hareket noktasıdır. Bun unsurlarıyla sosyalizmin, inancı hedeflere

yönelen ve demokratik olmayan bilimsel yollarla toplum hayatını düzenlemek amacını güden bir sistemdir. Sosyalizm az gelişmiş ülkelerin sosyal adalet içinde hızlı kalkınmalarını sağlayacak tek metottur. Sosyalist metot aynı zamanda kapitalist bir gelişmenin bir toplumda meydana getireceği aşırı sınıf çatışmalarının de bu pratik yollarla da önlemenin tek yoludur. Türkiye’de toplumsal konular üzerine eğilenler milliyetçi, hürriyetçi ve demokratik ilkelere dayanan bir sosyalizm anlayışı etrafında birleşmektedirler.

Türk sosyalistlerin milliyetçiliği Türk halkına ne vermek istediğini ve bunu nasıl vereceğini söylemeyen, toplum mutluluğuna etkisi olmayan boş sloganlarla halkın hislerini uyarmaya çalışarak aslında beni zümre çıkarlarını koruyan mevcut düzeni devam ettirmeden başka kaygısı olmayan aldatıcı ve gerici bir milliyetçilik değildir. Türk sosyalistlerin milliyetçiliği halka dayanan ve halka yönelen halk içinde ne yapılacağını açıklayan Türk toplumu birbirini sözü sövmeyen, birbirine saygı ile bağlı fertlerden kurulu bir ulus olarak yaşatmak isteyen, uluslararası barış ve saadetin bir unsurunu sayan bağımsız bir Türkiye kurmak amacına yönelen bir milliyetçiliktir.

Türk sosyalistleri kişiyi ve emeği en büyük değer sayan ve kişiyi onurlu bir insan gibi yaşama imkânları ile donatarak, onu gerçek hürriyete kavuşturmak isteyen bir Hürriyetçilik ilkesini kabul etmektedir. Sosyal sınıflar arasında büyük farklılıklar yaratan ve sınıf mücadelesinin şiddetlendiren kapitalist kalkınma metodu, Hürriyet ilkelerinin ve demokratik düzenin tarihine sebep olmaktadır. Türk sosyalistleri sosyalizmi, demokratik düzen içinde hızla, sömürücü olmayan dengeli bir kalkınmanın tek yolu olarak görmektedir. Türk sosyalistleri, kalkınmada özel sektörde bir yere varan ancak hızlı kalkınmayı ve sosyal adaleti gerçekleştirme de başlıca görevin devlete düştüğünü kabul eden ve istismar olgularında temizlenmiş bir düzen olan“ Sosyalist karma ekonomiyi” benimsemektedirler.

Sosyalizm, Türk ulusunu ileri bir medeniyet seviyesine ulaştırmak hedefine yönelmiş halkçı bir düzen kurmak üzere yapılan milli kurtuluş savaşımızın bir devamı bey yeni bir hamlesi olacaktır. Türkiye içinde bulundurduğu çıkmazdan kurtarmak isteyenlerin üzerinde birleştikleri ilkeler bunlardır. Ancak düşünce hatamızdaki bu gelişmenin dağınık düzensiz olmaktadır.

Sosyalizm ve bilgiye, sistemli araştırmaya dayanan bir düşünce tarzıdır. Yurt gerçeklerinin etraflı olarak bilinmesi, tartışılması ve bilgilerin devamlı bir şekilde

değerlendirmesi ve bunların halka mahal edilmesini gerektirir. Bu konuda çalışanların birbirinden haberli olmaları, Geniş ve düzenli bir tartışma ortamı bulmaları ve düşüncelerini duyurmak imkânına sahip olmaları gereklidir.

Sosyalist kültür derneği, Türkiye'nin meselelerini sosyalist bir dünya görüşü açısından incelemek, bunları açıkça tartışma ve bu çalışmaların sonuçlarını yaymak üzere kurulmuştur.

Ek 3: THKO'nun Kuruluş Bildirisi (1971)

Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu'nun Sesidir:

1. Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu halkımızın bağımsızlığının silahlı mücadele ile kazanılacağına ve bu yolun tek yol olduğuna inanır.

2. Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu bütün yurtseverleri bu kutsal mücadele saflarına çağırır ve hainlere karşı giriştiği kavgada son savaşçısına kadar devam edeceğini bildirir.

3. Amacımız Amerika'yı ve tüm yabancı düşmanları temizleyerek, hainleri yok etmek ve düşmandan temizlenmiş tam bağımsız Türkiye'yi kurmaktır.

4. Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu ezilen halkımızın öncü gücüdür, halkımızın kurtuluşu dışında hiçbir harekete girişmez.

5. Halkımıza sunu duyuruyoruz. Düşmanın zenginliğine, sayısına, imkânlarına ve dehşetine aldanmayınız. Düşmana boyun eğmeyiniz, haklarımızı zorla alacağız, çünkü onlar her şeyi bizden zorla alıyorlar.

Bütün Yurtseverler: şerefsiz yaşamaktansa şerefle ölmek, yalvarmak yerine zora başvurmak, başkasına değil kendine ve kendin gibi olanlara güvenmek, nerede ve nasıl olursa olsun hainlere boyun eğmemek parolamızdır.

Devrimciler: Barışçıl Sartlar içinde mücadele metotlarını bırakınız. Halk kitlelerini kurtuluşa götürecek olacak olan şiddet politikasını temel alan silahlı mücadeleye THK Ordusu'nun saflarında katılınız. Ulusal kurtuluş savaşının haklı bayrağını emperyalizmin saldırgan politikasına karşı hep beraber dalgalandıralım.

İşçiler, Köylüler: Hainler sürüsünün jandarması ve polisi her gün yeni katliamlar hazırlamaya devam ediyor. Doğu'da Komando saldırılarında, 16 Haziran'da, Bossa'da ve daha birçok yerlerde, kurşunlanan ve işkence edilen kardeşlerimizin intikamını henüz alamadık. Alın terimize el koyan hainler sürüsüne karşı isyan bayrağını hep birlikte açalım.

Öğretmenler, Küçük Memurlar: Bir kuru ekmek parasını zorla veren, hesabına gelmeyince diyar diyar sürgün çocuğu yapan ve sizleri elinin altında bir uşak gibi kullanmak isteyen bu satılmışlardan aman dilemeyiniz. Ezilenlerin tek kurtuluş yolu ezenlere karşı giriştikleri kutsal isyandır.

Daha şimdiden polisinden, Devlet Başkanına kadar hiç birisi evinde rahat uyuyamaz, çoğu ise evine rahat gidemez olmuştur. Onlar yarın ne olacağını çok iyi biliyorlar ve bugün bir avuç savaşçısı olan Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu'nun, yarın binler ve milyonlar olduğu zaman ne yapacaklarını düşünüyorlar. Tekrar ediyoruz: Düşmanın sayısına, zenginliğine, dehşetine ve imkânlarına aldırmayınız. Onun elindeki silah ve imkânlarına aldırmayınız. Onun elindeki silah ve imkânları aldığımız zaman, bizi durduracak hiç bir güç kalmayacaktır. Kendimize ve kendimiz gibilere olan güvensizliği yok edelim. Şunu iyi bilelim ki, halkın, yani bizlerin gücü karşısında hiç bir kuvvet dayanmaya muktedir değildir. Bu şerefli kavgada, kutsal görevimizi alalım. Yarının Türkiye'si bize cennet, düşmana zindan olacaktır. Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu, bu mücadeleye en son nefesine kadar ve kanının son damlasına kadar devam edeceğini bildirir.